

Nehe - ül Ferâdis'ten derlenen Türkçe sözler

Kıvâmettin

Türkiyat Enstitüsü Asistanı

Bu makalede içindeki türkçe sözleri tarayıp sıraladığımız Nehe-ül-Feradis, XIV ncü asır türk dili yadigârlarındandır. Bu eser hakkında *Türkiyat Mecmuası*. C. II, S. 331-345 de «Harzemde yazılmış eski türkçe eserler» adlı makalede ve Köprülüzade Fuat bey'in *Türk edebiyatı tarihi*'nde (S. 344-347) malumat olduğu cihetle burada izahata girişecek değiliz. Son zamanlarda bu eserin yeni bir nüshası Kırimda bulunmuş ve Yakup Kemal tarrifından ona ait «On dördüncü asır Türk - Tatar el yazması» isimle rusça bir risale neşrolunmuştur. (Akmeşcit 1930). Prof. Samoiloviç tarafından yazılmış bir mukaddimeyi, eserden bazı metinleri ve sonra fransızca bir hulâsayı havi olan bu risâle, Nehe-ül-Feradis'in ikinci bir yazması hakkında bize malûmat veriyor. Prof. Samoiloviç bu eserin, bir kaç yeni yazmasının daha meydana çıktığını İkinci Türk Dili Kurultayı'nda bildirmiştir. Fakat bütün bu yazmalar arazında en eskisi ve en iyisi İstanbul nüshasıdır ki bizde doğrudan doğruya yalnız o nüsha üzerinde tetkikatta bulunduk.

Bu kitabın müellifi, büyük ve namdar âlîmler arasında aranmamalıdır. Okuması yazması pek o kadar ileri değildir. Kitapta o kadar büyük hatalar vardır ki. bunları orta tahsili olan bir kimse yapamaz. Tarihî vâkıaları birbirine karıştırmak, aslı esası olmayan şeyleri tarihî olarak nakletmek gibi hatalarla doludur. İsmi haslardaki fâhiş hataları müstensihe hamletsek bile, tarihî hataları bunlar arasına koyamayız. Bu zat Bulğar tarihî yazan Hüsamettin'e benzer. Dervişlerden biri olması da hatıra gelebilir. Çünkü dervişlere pek büyük bir pay veriyor. Ve ezcümle Resulullah huzurunda sâhabeler azizlerden birisinin duasile şerefyap oluyorlar. İşte bu vak'a kendisinin Resûlullah ve eshap hakkındaki malûmat ve itikadı neden ibaret olduğunu gösterir

Mamafih âyet ye hadislerin tercümesi zararsızdır. Türkçe cümle tertibine riayet etmeyip türkçe sözleri arabî cümlelerdeki sözlerin yerine koya-

rak yaptığı tercümede epeyi muvaffakiyeti vardır. Kitaptaki cümle tertipleri ise, o zamanın edebî lisanındaki türkçe cümlelerin tertibi olduğuna hükmedilemez. Çünkü yukarıda söylediğimiz veçhile ayet ve hadiselerin tercümelerinde arapça cümle tertibindeki sözlerin yerine türkçe mukabillerini koymak suretile tercüme etmiştir. Kitap ise arapça eserlerden toplanıp meydana getirilmiştir.

Kitabın Dili: Büyük bir kısım Harezmi - Altınordu lehçesine ait ise de baştan nihayete kadar muayyen bir kıt'a ehalisinin şive ve nakillerine münhasır olmasa gerektir. Kitap, lügat ve şive cihetinden bir halita halindedir. Bir mana için, bu gün muhtelif türk şubelerinde olan lügatler mal edilmiştir. Maselâ «ön» manasında bize yabancı olan «ilâk» ve «ilâg» istimal edildiği gibi, bazen «ön» kelimesinin kendisi istimal olunuyor. Ekseriya «beru başladı, kılı başladı, biru bilmedi» diyip devam ederken bu günkü Kazan şivesi üzere Aka başladı diyor.

Kitaptan buraya Türkiye'de kullandığımız yahut pek az kullanılan sözler bulunan parçaları aldım. Bu sözlerden, manaları bence malûm olanlarım buraya yazdım. Manalarını kat'i surette kestiremediğim bir kaç söz vardır ki onları makalenin nihayetinde gösterdim. Buraya alınan sözlerin muhtelif manaları olabilir. Biz kitapta bulunan parçadaki manaları zikretmekle iktifa ettik. İlk önce manası söylenecek sözü, sonra onu ihtiva eden parçayı, daha, sonra sırasıyla, o parçaların tercümelerini koyduk. Parçaların tercümesinde, metinde olan her sözün karşılığı, kendi hizasına konmuştur. Metnin tertibini mümkün olduğu kadar muhafaza etmeye çalıştık. Metinde tekrar edilen sözü tercümede de tekrar etmekten çekinmedim. Lügatleri kendi okuyuşumuza göre sıraladık Diğer kitaplarda benim okuyuşuma muğayir olarak şekilleri tespit edilmiş kelimeleri, tespit edilen şekli şudur diyere «t» işaretile bir kavis içine aldım.

1 — Burada ç ve p harflerile yazılan kelimeler bütün kitapta ç, b harflerile yazılmıştır. Esasen kitapta ç, p harfleri olmadığı gibi *Kâfî Farisî* için de hiç bir alâmet konmamıştır, Lâkin biz ç, p harfiyle oldukları malûm olanlarını kendi bildiğimiz gibi yazıp açık malûm olmıyanlarını kitapta bulduğum üzere bıraktık.

2 — Dahi kelimesi yerinde kullanılan «دِهِي» sözünü taki şeklinde, kadar yerinde kullanılan «كَدْر» yi *teki* şeklinde yazdım.

3 — Sağır kâfî n şekliyle gösterdim. Her ne kadar bunun yerine ng şeklinde mürekkep harf kullanıyorsa da bu, her zaman için mahzurlu olduğundan başka, bu kitap için hususî bir mahzuru vardır. Zira bu kitapta «yüzüne' katına» yerlerinde kullanılan «yüzinge, katinga» şekillerinde yazılır ki mürekkep olan bu harfin burada iki harf olarak okunması lazımdır. Sağır-

kâfî'da ng ile gösterecek olursak *yuzinge*'nin hitap için yahut gaip için olduğu hakkında iştibah hasıl olur.

4 — (ز) harfini z harfi yanma bir nokta koyarak z. şeklinde yazdık.

5 — « اردی، ارسا، تارسا » kelimelerinde e ile *erdi*, *erse*, *İle irdi*, *irse* gibi her ikisi caiz ise de kitapta *erdi'*erse yazılmış olduğundan kitaptaki şekil muhafaza olunmuştur.

Abuşka — İhtiyar, « kart ».

Tayif ilinde bir abuşka bar erdi Düreyd atlıg uluğ yaşlıg yüz yikirmi yaşayor erdi (V. 35 A. S. 15).

Atasını ündetti bakar bir abuşka ermiş arkası bükürmüş, saç sakalı akarmış elğine asası almış (143 A. 16, 17 S).

Âdem oğlu karıyor abuşka bulur takî iki neirse Âdem oğlu birle hiç karımaz (V 217 a 75).

I — 'Taif ilinde bir ihtiyar var idi. Düreyt atlı ve çok yaşlı olup yüzyirmi yaşında idi.'

II — 'Atasını, çağırtdı, baktı ki ihtiyar olmuş, arkası kamburlaşmış, saç ve sakalı ağarmış, eline dayak almış.'

III — 'Âdem oğlu kocar ve ihtiyar olur. Fakat iki nesne Adem oğlu ile beraber hiç kocamaz.'

Ağnamak — Yuvarlanamak « Avnamak »

Kızmış taşlar üzere yalıg ağnar takî ol tenlerini ol kızmış taşlar küydürür (158 A. 16, 17 S).

Kızmış taşlar üzerinde çıplak olarak yuvarlanır ve tenlerini o kızmış taşlar yakar.

Ağu — Zehir.

Ol sükülmiş koyga ağı sürtdi yağrin etinge takî kol etinge kübrek sürtdi (20 A. 11. S).

'sögöş pişmiş koyuna zehir sürdü, yağrm ve kol etlerine daha ziyade sürdü'

Akıb — Akın edip.

Kaçan peygamber aleyhisselam gazat din kaytdı kâfirlerini akıp bülün kılup keldi erse (81 A. 3, 4, S).

I - 'Ne zaman peygamber aleyhisselam akın ederek kâfirleri bozup esir edip gazadan döndü ise,.

Akru — Yavaş.

Akrun — Yavaş.

Avazım katıg turur takî katıg süzlemekke âdet kılup tururmen hiç akru süzleyu bilmezmen (186 A. 13, 14 S).

İlkinge bir yitik keray aldı takî akrun bu ir katinga kelu başladı.
(192 A. 6,7 S).

I - 'Sesim yüksektir. Yüksek söylemeyi âdet edinmişim. hiç yavaş söyleyemiyorum'.

II - 'Eline keskin bir ustura aldı ve yavaşça bu adam yanına gelmeye başladı'.

Alartu bakmak — Fena gözle bakmak.

Ata anağa alartu baksa gazap birle ata ananı azarlamış olur.

(142 B. 17 S 143 A. I, s)

'Ata ve anaya fena gözle bakarsa gazapla ata ve anayı incitmiş olur.

Alıp — Batır, kahraman.

Fılan kim erse riya için çıktı teğri için çıkmadı mini alp bahatur. tisünler takî halayik mağa izzet kılsunlar tip çıktı (203 A. 8, 9 S).

'Fılan kimse ise gösteriş için çıktı, Tanrı için çıkmadı. (Belki) beni kahraman ve batır desinler ve ehali bana hürmet etsin diyerek çıktı.

Anca — O kadar.

Biranca — Bir kadar.

Bir anca taat kılsağ bir anca takî yatgıl (130 B. 16 S).

'Bir kadar taat kıldı isen bir o kadar yat'.

Andağ — Öyle, o gibi.

Andağ kazğu hasret birle ulturur erdi (118 B. 16, 17 S).

Mervanilerde andağ âdil keçmedi (120 A. 8, 9 S).

I - 'Öyle keder ve hasretle oturur idi.'

II - 'Mervaniler içinde onun gibi âdil kimse geçmedi.'

Ant içmek — Yemin etmek.

Antka tutulmak — Yeminde hanis olmak.

Takî biri yalğan ant içmek (133 A. 2 S).

Antka tatulmağıl yüz yığaçnı bir yirge bağlap bir kata hatunuğka urğıl antka tutulmağaysın (167 A. 15, 16 S).

I - 'Dahi biri, yalan yere yemin etmek'.

II - 'Yemininde hanis olma, yüz ağacı (dalı) bir araya bağlayarak hatununa bir kere vur. Yemininde hanis olmazsın.'

Anuk — Hazır[1]

Erteke tekî uru turdum kaçan uyansalar amuk bulayın tip.

(147 A. 10, 11 S)

Ne zaman uyanırlarsa hazır bulunayım diyerek sabaha kadar ayakta durdum.

Ari — Evet.

Ari men ol kim erse tururmen (187 B. 6 S).

[1] Kırgızcada açık ve şüphesiz manalarındadır.

Sen Melekül mevt bulgaysm tidi erse ol şahıs eydi ari Melekül mevt tururmen (221 A. 17 S).

I - 'Evet ben o kimseyim.'

II - 'Sen ölüm ferîştesi «Arzail» olmalısın dedi ise o şahıs: Evet ben Arzailim dedi.'

Argu — Yorulacak.

Ey abuşka bu saat işleyu başladıñ erdi henüz argu vakıt bulmadın turum bıraktıñız taki yattıñız (218 A. 6, 7 S).

Ey ihtiyar, Şimdi çalışmaya başlamıştınız ; henüz yorulacak vakıt olmadan turuyı [1] bıraktınız ve yattınız.

Arık — Nehir' kanal,

İki arık zahir turur aşikâr akar taki iki arık ürtüklük akar.

(29 A. 5 S)

Sultan kazıgan arık suflaridin içmez erdi (149 A. 9, 10 S).

I - 'İki nehir zahirdir' aşikâre akar.'

Dahi iki nehir gizli akar.

II - 'Sultan, kazdığı kanala sularından içmezdi.'

Artkaru — Arkaya doğru [2]

Eğer bu Muhammet üler balsa ya öldürür (öldürülür, olsa gerek) balsa imandin yüz evurup artkaru kaytgaysızlar (47 A. 3, 4 S.)

Eğer muhammet ölecek yahut öldürülecek olursa imandan yüz çevirip geri dönecekmisiniz (arkaya doğru dönecekmisiniz).

Artuksı — Nefil (nâfile ibâdet)

Meşâyih ve ulema eydiler kim mü'min artuksı namazlar ukuş kılmak kerek. eger ferizaları içinde noksan balsa ol artuksı namazların bu ferizaga cebir kılğaylar (124 B. 12;13 S).

Artuksı namazlarını taki kabul kılmaz (147 B. 12 S).

Üç gün anıñ katında durdum Kündüz artuksı taat kılmadı (207 A, 9 S).

I - 'Ülema ve meşâyih dediler ki mü'min kimse nâfile namazları çok kılmalıdır. Eğer farzları içinde eksiklik bulunursa bu nâfilelerle farzların eksigini doldururlar.'

II - Nâfile namazlarını dahi kabul etmez.'

III - 'Üç gün anın yanında bulundum. Gündüzün nâfile ibadet kılmadı'

Artuksı — Fazla, ziyade.

[1] Turu : Kazma. Çapa yahut sapan. olsa gerek.

[2] Cihet için kullanılan kelimeleain âhırında bâzen «ru» ilave olunduğı vardır «Zemahşeri» nin, olduğı söylenen ve üç dilde tertip edilen «Eyne», «Küca», «Ancaru» «fevka», «balâ» «Yukaru» sual ve cevabında «nerey» manasına olan «kanca» «Kanca madesine bak.» kelimesine «ru» ilave edilmiştir.

Takî artuksı taamlar birmez ziyan kılmasun tip (213 B 6 S)
‘Zarar etmesin diyerek fazla taam dahi vermez’.

Artuk — Efdal

Süal kıldılar kim Hak taalâ hazretinde kayu bir kim erse artuk turur tip.. peygamber aleyhisselam eydi kayu bir mü'min ve muvahhitniñ tili rast bulsa takî köplü kine ve hasedtin eriğ bulsa Tağri taala hazretinde öl mü'min artuk turur tip eydi (206 A. 15 - 17 S)
‘Hak taala huzurunda hangi adam efdaldır diye süal ettiler.. Peygamber aleyhrsselam dediki’ hangi mü'min doğru sözlü ve gönlü kin ve hasetten pak olursa Tanrı taalâ huzurunda o mü'min efdaldır.

Art yan — Arka taraf.

Eger Yusüfnuñ küñleki art yandın yırtılmış bulsa Yusuf sözi hak turur.
(181 B. 7. S)

‘Eger Yusuf’un gömleği arkadan yırtılmış ise Yusuf’un sözü doğrudur.’

Asmak — Asmak. [1]

Bakar kazan asmişlar takî aş bişürmek isti'dadı birle meşgul turur.
(63 B. 2,3 S)

‘Bakar ki tencereyi ateşe koymuşlar, yemek pişirmek hazırlığı ile meşguldirler.’

Asramak — Beslemek, bakmak.

Bu oğlumga terbiyet kıldım mehabbet ve şefkat birle asradım.
(143 B. 4,5 S)

‘Bu oğlumu terbiye ettim, muhabbet ve şefkatle büyüttüm’ (baktım)

Ast — Alt.

Kindiki astında bir cerahıt bar erdi (59 B. 13 S)

‘Göbeği altında bir cerabat vardı.’

Aş — Yemek.

Bar sen ol uğlaknı buğuzlağıl men takî aş pişkince bu türt batman arpanı ügügeyin (17 B 11,12 S).

Kaçan aş pişti erse (17 B. 14 S).

I - ‘Git sen o oğlağı kes, ben dahi yemek pişinceye kadar bu dört batman arpayı öğüttüm.’

II - ‘ Ne zaman yemek pişirse.’

Aşak — Aşağı.

Kim kim saña karşı kelse üzünü ol kişidin aşak kürseğ (189 B. 7 S).

‘Her hangi bir kimse sana rastlarsa ve kendini ondan aşağı görürsen.’

[1] Göçebelik hayatının hâtırası.

Aşno — önce, ilk, evvel.

Atası abdullah peygamber tuğmazdin aşnu vefat bulub turur erdi.
(2 B. 12, 13 S)

Namaz vakti bulmadin aşnu abdest kılur erdik (121 A. 16 S).

I - 'Atası âptullah, peygamber doğmadan evvel vefat etmiş idi'.

II - 'Namaz vakti olmadan evvel apdest alır idik'.

Aymak — Demek, söylemek.

Bid'at işler birle meşgul bulgannıy yamanlığını aymak gıybet ermez.
(194 A. 5,6 S)

'Bid'at işlerle meşgul olan kimsenin fenalığını söylemek gıybet değildir'.

Az.ak — Ayak [1]

Yürüyor bulsa erdi hiç başını kaldırmas erdi az.akınca baka yürüyor erdi.

(119 A. II, 12 S)

Yürür ise hiç başını kaldırmaz idi. ayağına bakarak yürür idi.

Azar — İncinmiş

Muaviye bir kün Yezit din azar buldı hatığı mungas buldı.

(146 A. 7, 8 S)

Muaviye bir gün Yezit'ten incindi. (Yezide gücendi) hatırı mükedder oldu.

Az.ırmak — Ayırmak.

Az.ırılmak — ayrılmak.

Kaçankim sütdin az.ırsağ kelgeysin tidi. (175 A. 4 S)

Oğul kızlarıdin hatunlarıdin az.ırılıp (128 B. 10 S').

Eyvleridin az.ırılıp gurbat ihtiyar kılıp (136 A. 8 S).

I - 'Ne zaman süttten ayırırsan (gesersen) gelmelisin'

II - 'Oğul kızlarından ve hatunlarından ayrılıp'.

III - Evlerinden ayrılıp gurbet ihtiyar edip'.

Azıtmak — Sapmak.

Gör azabınıy... takî bir ölüşü yoldin azıtmakdin bulgay.

(194 A. 2, 3 S)

Gör azabının... bir kısmı dahi yoldan sapmaktan olur.

Azlamak — Az görmek «Azsınmak».

Bir kulnuş amelini kükke aşurgaylar takî bu amelin azlagaylar takî horlagaylar (201, B. 13, S).

'Bir kulun amelini göğe çıkarırlar ve bu ameli az görürler ve horgörürler « aşagularlar »'

[1] Kazan Türkçesinde son manasına azak kullanılır ki ayak manasına olup, ayak yerine azak kullandığının hatırası olsa gerek.

Bahatur — Batır.

İlçi iz.a birdi kim mağa alp bahatur kuvvetliğ kişiler iz.a birgil tip
(76 A. ,9 S)

Bana Kahraman, batır ve kuvvetli âdemler gönder diyerek elçi gön-
derdi.'

Balas (palas) — Kilim çul.

Takî timur kız.vey irdiğ, balasdin suğ (134 A. 13, 14 S).

Takî muğa bir balas kiydürüğ (179 B. 5 S).

I - 'Dahi demir giymeli idin kilimde sonra

II - Dahi buna bir çul giydiriniz'

Barca — Cümle, bütün, hep'

Üzini barcadin yamanrak bilmek kerek (190 A. 2 S)

'Kendini bütün insanlardan daha fena diye bilmek lâzımdır,

Barcın — İpek [1]

Katır minip kalığ barem kez.ib keldi (20 A. 1,2 S).

'Katıra binip kalm ipek giyerek geldi.'

Bargu — Varacak (yer)

Takî yağmur katığ yagar hiç bargu yiri yok mütehayyir bulup turur.

Erken bir çağan yükru keldi takî üz ininge kirdi (197 A. 15, 16 S).

'Yağmur şiddetli yağıyor ve hiç bir varacak yeri olmadığından şaş-
kın dururken bir çağan [2] koşarak geldi ve kendi inine girdi.'

Baş — Yara, cerahat

Zarılık birle küzi yaşı bağıru başı birle eytür (91 B. 16 S).

Ok atar erdiler yetmiş iki yerde başlığ buldı takî bir ok ağuluğ erdi
kim yürekinge tekdi erse takatı kalmadı (92 B 10 s).

I - 'Yalvarmakla, gozünün yaşı ve bağırının yarasile söyliyor'

II - Ok atıyorlardı, yetmiş iki yerden yaralandı, ve bir ok zehirli
idi ki yüreğine isabet etti ve tâkatı kalmadı'

**Batman — Elliden Sekiz okkaya kadar tahalüf eden ağırlık ölçüsü [Bü-
yük Türk lügati].**

Evde dört batman arpa bar... Bu dört batman arpanı ügügeyin (17 B,
II, 12 S) buçuk batman kızıl altun birgil (49 A. 7 S).

I - 'Evde dört batman arpa var. Bu dört batman arpayı öğüteyim.

'Yarım batman kızıl altın ver.

Bay — Zengin.

Baylardın alınır takî dervişlerge birilir (125 B. 3 S).

[1] Barcın Türklerde kadın ismi de oluyor. «Alpamış» kahramanın nişanlısı «Barcın»
atlıdır.

[2] Çağan maddesine bak.

Ya emirel mü'minin buyurğıl bu baylarka kim komşularındaki derviş-
lerge miskinlerge terbiyet kılsunlar (64 B. 16,17 S).

I - 'Zenginlerden alınır ve fakirlere verilir'.

II - 'Ey emiril mü'minin, bu zenginlere buyur ki komşularındaki fakir-
lere ve miskinlere baksınlar «yardım etsinler»'.

Bayakı — Deminki.

Kapuğ saklağan ferişte bayakı tek süal kıldı erse Cebrâil « Asm » ba-
yakı tek cevap eydi (28 A. 7 S).

'Kapı bekleyen ferişte deminki gibi süal etti ise Cebrail deminki gibi
cevap verdi,.

Beklemek — Ezberlemek, hizfetmek « Biklemek »

Bu ilim uküş rivayetler yad tutmak ermez uküş hadiseler beklemek
ermez (104 A. 9 S).

'Bu ilim çok rivayetler hifzde tutmak ve çok hadiseler ezberlemek degildir,

Belgürmek — Belirmek, zuhura gelmek.

Ya Muhammet ne iş belgürdi tidiler (8 B. 16 S).

'Ya Muhammet ne gibi bir vaka belirdi « zuhur etti » dediler.

Berk — Muhkem.

Evnin türlükünü takî kapuğımı berk kılsak (10 A. 12 S).

'Evin tünlükünü [1] kapısını muhkem kapasak.,

Beyik — Büyük.

'Âdem oğlanlarını beyiki bolğaymen, (14 B. 6 S).

'Âdem oğullarının büyü olayım.,

Beysera — Sonra

Kim bolgay kim Teğri taalâdin beysera sizge nusret birgey (115 B. 4 S).

'Ulu tanrıdan sonra size kim yardım ede bilir,.

Bezek «Bizek» — Zinet, nakış, işleme.

Bezemek — süslemek.

İki közüğ ol derviş sahabelerdin kitmesün dünyanı bezekini tileyür
halde (190 B. 8, 9 S).

Bir kari ğavret karşı keldi özini bezemiş türlük türlük bezekler birle
(190 B. 10, 11 S).

I - 'Dünyanın zinetini isteyerek iki gözün o fakir sahabelerden ayrılmasın.,

II - 'Kendini türlü türlü süslerle süslemiş bir ihtiear kadın rastladı,
« karşı geldi ».

Bez.ük — Yüksek.

Kaçan kim Muğaviy «RAD» Dimeşk ilinde bez.ük saraylar kubardı erse
(64 B. 2, 3 S).

[1] Tünlük maddesine bak.

Ey baba bir bez.ük tağ bulurmen ol tağ üze bolurmen tört yanında kü-rklük dirahıt bolur (177 A. 6, 7 S).

I - 'Ne zaman Muaviye Dimeşk «şam» ilinde yüksek saray bina etti ise.,

II - 'Ey baba bir yüksek dağ buluyorum, O dağ üzerinde bulunuyorum, dört tarafımda güzel ağaçlar bulunuyor.,

Bickü — Destere.

Uzakı peyğamberlerniñ ümmetlerini kâfirler bickü birle iki pare kılur erdiler (6 A. 6, 7 S).

'Evvelki zaman peyğamberlerinin ümmetlerini derstere ile iki parça eder idiler.,

Biçin — Meymun.

Yezit hamr içer takı biçinler birle itler birle oynar (92 A. 10 S).

Yezit hamır içer, maymun ve köpekler ile oynar.,

Bir yulı — Birden.

Cümle batirikler bir yuh fıryat kıldılar (40 B. 8, 9 S).

'Cümle patirikler «papaslar» birden feryat ettiler.,

Boy birmek — İtaat etmek.

Ya Muhammet boy birmegil o kim erselerge kim anlarını köğüllerini bizni yad kılmaktın ğafil kıldık (190 B. 9, 10 S).

'Ey Muhammet! göğüllerini, bizi yat etmekten ğafil kıldığımız kimselere itaat etme.,

Boz. — Boy, kamet.

İnken mübarek konuk körüklük yüzlük süçük süzlük orta boz.luğ kim erse erdi bu arık koyğa mübarek ilkini tekürmiş erdi. Bu koy mundağ semrüdı kim köersen takı yelini uluğ boldı (11 B. 15, 16 S).

Uzun boz.luğ nuranı kişiler (51 B. 6, 7 S).

I - 'Misafir, güzel yüzlü, tatlı sözlü, orta boylu pek mübarek kimse idi, mübarek elini bu arık koyuna dokundurmuş idi, bu koyun gördüğün gibi semirdi ve yelini büyüdü.,

II - 'Uzun boylu nuranı kimseler.,

Buda — Deve yavrusu «buta»

Sahabeler budasından az.ırılğan teyfetik işreşir erdiler (6 B. 4, 5 S).

İngen ingen budalarınge işreyu kelmiştik (37 A. 16 S).

I - 'Sahabeler yavrusundan ayrılmış deve gibi inreşir idiler.,

II - 'Dişi develer birer birer yavrularına inreyerek geldiği gibi.,

Büken — Eş, son, döl yatağı.

Ol mel'un teyfeniñ necasetliğ pükenlerini bağarsuklarını cümlesini payğamber «Āsm» üzesinge kemişti (6 B. 4, 5 S).

'O mel'un, devenin necasetli döl yatağını ve bağırsaklarını cümlesini Peyğamberin üstüne attı'

Bükürmek — Kamburlaşmak «Bükreymek» .

Teni arık yüzi sarığ arkası bükürmiş (137 B. 19, 17 S).

‘Vücudu zayıf, yüzü sarı, arkası kamburlaşmış, .

Bulamak « Bulamık» — Bulamaç.

Bulamak kıldı takî kazganğa kemişti takî otnı özi ürer erdi (54 A. 14 S).

Bulamak pişti ol zaife takî bu nareside yetimlerge ol bulamakdin bir-
di (54 B. 1 S).

I — ‘Bulamaç yaptı ve tencereye koydu, ateşi kendisi üfler idi.’

II — ‘Bulamaç pişti, o kadın dahi nareside yetimlere o bulamaçtan verdi.’

Bulğıştırmak — Bulandırmak.

Mazalarını bulğıştırgan ölüm sözünü sözleşiş kim bu külmekçiz sizdin
zail bolsun tip eydi (219 A. 7, 8 S).

‘Keyf ve neşeleri bulandıran «alt üst eden» ölüm meselesini konuşunki
bü gülmeniz sizden gitsin dedi.’

Bulğumca «t. bolğumca» — Olacağımdan, olmamdan.

Tanrı taalâğa yavuk bolmakım yahşırak turur aña yavuk bolğumca tidi
(181 A. 2, 3 S).

‘Tanrıya yakın olmakım, sana yakın olmamdan daha iyidir’.

bülün «t. Bulun» — Esir, yağma ve ğanimet.

Hatunlarıñızni oğul kızlarıñızni bülün kılurlar mallarıñızni yıkıla-
rağızni cümlesini alırlar ğanimet kılurlar (41 B. 15, 16 S.).

Eğer Muhammet ğalip bulsa bu uğul kız maltavarlar bülün bulmasun
tip eydi (35 B. 5,6 S).

Andağ erse ani kim bülün kılduğuz eriğ halâl turur (59 A. 4, 5 S).

I - ‘Hatunlarınızi, oğul ve kızlarınızi esir ederler, mallarınızi at
ve hayvanlarınızi cümlesini alırlar, ğanimet ederler.,

II - ‘Eğer Muhammet ğalip olursa bu oğul, kız, mal ve davarlar
yağma olmasın dedi.

III - Öyle ise neki ğanimet ettiñiz cümlesi pak ve halâldır.,

büri «t. böri» — Kurt.

Yusufnu büri yidi tip keldiler (56 B. 10 S).

Koy büridin nitek kaçır bolsa ol takî halayikdin andağ kaçır.

(172 A. 7 S)

Özlerini zahitka ohşatkaylar velikin köğülleri büri köğülleri meğizlik
bolğay (201 B. 5,6 S).

I - ‘Yusuf-u kurt yedi deyip geldiler.’

II - ‘Koyun kurttan nasıl kaçarsa o dahi ehaliden üyle kaçır.’

III - ‘Kendilerini zahitlere benzetirler, lâkin kalpleri kurt kalbi gibi’.

olur

Burğu — Borazan.

Kaçan kim brğu örülse (üflense) kıyamet bulsa (89 A. 3 S).
‘Ne zaman borazan çalmırsa ve kıyamet olursa’.

Bürük «t. börük» — Kalpak.

Bir kim erse keldi zahitler siması birle takî zahitler burüki kiz ip.
(175 A. 12,13 S)

‘Zahitler simasile ve zahitler kalpağı giyerek bir kimse geldi’.

Burun — Evvel, once, eski, kadim.

Ebu Bekir eydi ya rasûlellah men burun kireyin âdemini azarlağan canavarlar bolmasun tip burun kirdi baktı (11 A. 3 S).

Burunki tek ermez ermiş (194 A. 15,16 S).

Biz bu Yusüf nı burunrak ültürelim ya takî yirak yirde bırakalım.
(177 A. 13,14 S)

Burunkı ümmetlerde ol gillet uküş erdi (206 B. 2 S).

I — ‘Ebubekir dediki: ya rasûlellah, ben once gireyim. İnsana zarar eden canavarlar olmasın diyerek ilk evvel girdi ve baktı.’

II — ‘Evvelki gibi degilmiş’.

III — ‘Biz Yusufu daha evvel öldürelim, yahut uzak yere götürüp bırakalım.’

IV — ‘Kadim ümmetlerde o hastalık çok idi’.

Burunduk «Burunluk» — Burnsalık [1]

Takî burundukı hem dane yinculer din tiziklik turur (81 B. 12 S).

‘«O devenin» burunsalığı dahi inci danelerinden dizilmiştir’.

Bütnek, Bitmek — İnanmak.

Teğrı taalânı bir ve bar turur tip inandık takî sizni Hak taalânın rasulü tip bittük (16 B. 5, 6 S).

Kim kim teğrı taalânı birlese kıyamet küninge bütse.

I ‘Tanrıyı birdir ve vardır diye ve sizi Tanrının Peyğamberidir diye inandık’.

II — ‘Kimki Ulu Tanrı birdir dese ve kıyamet gününe inansa.’

Bu yol — Bu defa.

Anlar eydiler bu yuldin düstür birmezimiz eger Kâbege ziyaret kılı kel-
dipiz erse kelür yıl ziyaret kılğaysız bu yıl icazet yok tidiler (13 A.
17 S. 13 B. 1 S).

‘Anler, bu defa müsaade etmeyeceğiz. Eger Kâbeyi ziyaret için geldi-
niz ise gelecek yıl ziyaret edersiniz. Bu yıl izin yok dediler.’

Buyun sunmak — Inkiyad

Ey Hak taalânın fermanına buyun sunğan nefis (99 A. 6 S).

[1] Devenin burnuna bir ucu topuzlu cubuk geçirirler ve onun bir ucuna ip bağlayarak deveyi yederler ve bu çubuğa Kırgızlar «Burunduk» derlerki Kazançası «Burnluk» tur.

'Ey teğrının emrine inkiyat eden nefis.'

Büz «t. böz» — Bez.

Takî bardı yükündin kefenlik böz çıkardı (66 A. 10 S).

'Dahi vardı, yükünden kefenlik bez çıkardı.'

Caban «Çapan» — Bir nevi cübbe.

Bir derviş jendepuş eski çapanlığı kim erse keldi (220 B. 10 S).

'Bir derviş paran parça yamalı elbise giymiş, eski cübbeli bir kimse geldi.'

Cabcurğa — Kamçı ucundaki püskül.

Kürüklük tunlar kimekni sefermen ancaka tekî kim naleynim kayışı körüklük bulmakını takî kamçım cabcurğası körüklük bulmakni sefermen (186 B. I, 2 S).

'Güzel elbise giymeyi severim. O dereceye kadarki ayak kaplarımın meşini güzel olmasını ve kamçımın püskülü dahi güzel olmasını isterim'

Cağan «Çağan» — Toğan kuşu.

Yârabbi bu çağannı sığınğu yeri bar takî bu dünya içinde Meryem oğlu İsanı sığınğu yeri yok tidi (197 A. 16 S).

'Ya rabbi, bu toğanın sığınacak yeri var ve bu dünyada Meryem oğlu İsanın sığınacak yeri yok dedi.'

Çatmak — [1].

Tüş kördüm tip eyse hakikatta kürmedin yalğan tüşler çatsa... Peyğamber «ASM» mundağ eytür tip minim üze yalğan çatar men eymemiş hadisni bilür irken peyğamber eydi tiyor (191 A. 4-7, 8 S).

'Düş gördüm dese, hakikatta görmediği halde yalan düşler uydursa... peyğamber böyle söylüyor diyerek benim üzerime yalan uydurur, benim söylemediğim hadisi bildiği halde peyğamber söyledi diyor.'

Cav — Söhret,

Kaçan imam Malikni cavi âlemka münteşir buldi erse (104 B. 10 S).

'Ne Zaman imam Malikin şöhreti aleme münteşir oldu ise'.

Çayan — Çıyan «akrep»

Yılandin çayandin korkmağıl (11 A. 10 S).

'Yılan ve çıyandan korkma.'

Çelak «Çalak» — Eline ayağına çabuk.

Teğrı taalâ rahmet kılşun ol kulğa kim üzini tavaf kılmişta çelâk kür-gizse tidi (24 A. 4 S).

'Ulu tanrı rahmet etsin o kulaki tavaf ederken kendini çalâk gösterirse.,

Çerik — Asker.

Çerik isti'dadı kıldılar takî Yahudiler çeriki birle takî üz çerikleri birle Medinege keldiler (17 A. 14, 15 S).

[1] Uydurmak manasına olsa gerek.

‘ Askerî hazırlıkta bulundular. Kendi askerleri ve Yahudi askerleri ile beraber medineye geldiler.,

Cetük — Kedi. [1]

Şeyh ol kassapka eymiş erdi kim eyvde bir cetük bar bu itlerniñ ğuddelerni yıǵıp bizim cetükke iz.e birgil timiş erdi (156 B. 7 - 12 S).

‘ Şeyh o kasaba demıştiki evde bir kedi var bu etlerin bezlerini «ğuddelerini» toplayup bizim kediye gönder.,

Cibcuk, Çipçik — Serçe kuşu.

Kayu kim erse kim bir çipçuknı oynayo buǵuzlasa... Ol çipçikni hak tebareke ve taalâ tirğüzgey takî til birgey ol çipçuk hak taalâ hazretinden tilegey (93 B. 5-7 S).

Bir tirik çipçuknı taba içinde kavursalar (219 B. 9, 10 S).

I - ‘ Her hangi bir kimse bir serçeyi zevk için kesse o serçeyi Hak taa la diriltir ve dil verir ve o serçe Hak taalâ hazretinden (Bu adam beni niçin kesdi diye) sorar.,

II - ‘ Bir diri serçeyi tavada kavursalar.,

Cibin « Çibin » — Kara sinek.

Ya Abdullah çibinni ültürmek yazuku bulğaymu tidi... Peyğamber zadeni munça yaranları birle ültüldüğüz şehit kıldığımız anlarınıñ kanidin surmazsız takî çibin kanidin süal kilürsm tidi (85 A. 15. S 85 B. 1 S).

‘ Ey abdullah, kara sinek öldürmenin günahı varmı dedi... Peyğamber zadeyi bunca arkadaşlarile beraber öldürdünüz ve şehit ettiniz. Onların kanından sormıyorsunuz, sinek kanından süal ediyorsunuz.

Cikan — Teyze zade. [2].

Takî Ebu süfyan kim peyğamberniñ Cikanı erdi anıñ karnıdaşı Rabia... bar erdi (36 B. 7 S).

‘ Ebu Süfyan ki peyğamberin teyze zadesi idi anın kardaşı Rabia... var idi.’

Çığay « Çığay » — Fakir.

Takî men bay irdim bu uǵlum çığay erdi (143 B. 2 S).

‘ Ben zengin idim. Bu oǵlum fakir idi.’

Cimken « Çimken » — Çimen.

Bir hoş cimken bulur cimken için de bir uluğ diraht kürer men.

(160 A. 7, 8 S)

[1] Büyük Türk lügati, Djetuq = kedi.

[2] Divanı lügatüt Türk (C. I, S. 337 St. 7) de cikan: teyze oǵludur, denilıyor. Süleyman efendi lügatında Çikan ve cikan şekillerinde olup hala zade amzade diye tercüme edilmiştir.

Bu kelime kırıgızlarda Cıyan şeklinde müstamel olup kızın ana ve babasına ana ve babası cihetinden olan bütün akrabalarına nazaran bu kızın çocuǵu cıyan oluyor. Kızın ata ve anası ve bütün akrabası bu çocuǵa nağaçı oluyor.

'Bir hoş çimen var. Çimen içinde büyük bir ağaç görüyorum.,
Çolğamak — Sarmak, örtmek.

Ğardin çıkıp kurka titreyu kelip eydim ya Hadica mini tunğa colğaç takî yatkırır kim halim müteğayyir buldı tidim erse mini çolğap yaturdılar (4 B. 7-9 S).

'Mağaradan çıkıp kurkarak ve titreyerek gelip ya Hatice beni elbiseyle sar ve yatır ki halim müteğayyir oldu dedim ise beni sarıp yatırdılar.'

Çommak — dalmak.

Hak taalânın lânetinge çomar (182 A. 8 S).

'Hak taalûnın lânetine dalar,'

Çübrek «Çüprek» — Eski bez parçası, paçavra

Yağ Aişe, peygamber vefatı bulmuşta yüzünge ürtken cübrek sinde barmu tidi erse men eydim ol çübrek minde turur tidim takî ol cübrekni birdim erse ol cübrekni upti takî yüzünge sildi (52 B. 1, 2 S) Teki canvarlarını hem süyükleri bar takî eski cübrek bar. (196 A. 2. 3 S)

I — 'Ey Ayşe. peygamber vefat ederken yüzüne örtmüş olduğu bez parçası sendemi dedi ise, ben o bez, bendedir dedim ve o bezi verdiğimde onu öptü ve yüzüne sürdü,

II — Hayvanların kemikleri ve eski bez parçası var.

Çubulmak — Soyunmak, Elbise çıkarmak.

Bir ton kız.ti yine ol ton küğlünge hoş kelmedi anı cubuldı yine bir ton kız.ti ani takî cubuldı, (220 B. 5, 6 S)

'Bir elbise giydi, o elbiseyi bigenmedi, onu çıkardı yine bir elbise giydi onu dahi çıkardı.'

Çuğlamak «t. çoğlamak» — [1]

Ol kulnuğ öfkesi keldi takî çuğlayu çıktı erse Ömer «Rz.» bardı ol kul ne tidi tip süal kıldı erse anı ayganını eymediler ol eymiş erdikim men sana iş kilmasam ir oğlu bulmagaymın tip.

(59 A. 16,17 S. 59 B. IS)

Kütayfır baktı Züleyhağa çuğladı yazuk sendin ermiş bu oğlanğa takî buhtan kılmışsen (181 B. 8,9 S).

I - O kul öfkeleni, homurdanarak çıktı ise Ömer vardı o kul ne dedi diye sordu ise onun sözünm söylemediler. O ise ben sana bir iş yapmazsam er oğlu değilim demişti.

II - Kıtıfır baktı ve Züleyhaya darıldı. Kabahat sende imiş ve bu oğlana iftira etmişsin dedi.

[1] Bu kelimenin manası hiddetlendi ve tehdit etti demek olsa gerek. Süleyman efendi lüğatinde (S. 156) da Cugullamak kelimesi vardır ki zemmamlık etmek ve fesada vermek manasındır deniliyor.

Çumça — Kepçe « Çumiç ».

Men barğmca oi küfeçke kim erse çümçe katmasun (17 B. 17 S).
 'Ben varıncaya kadar o güvece hiç kimse kepçe sokmasın.'

Dağ — Damga, mühür.

Kaçankim Gazazilka lanet dağı basıldı irse (119 B. 14 S).
 'Ne zaman Gazazile « Iblise » lanet damgası basıldı ise.

Daru — Deva, ilaç.

Tabip takî anıñ ğilletini bildi takî aña muvafık daru eytu birdi,
 (212 A. 12 S)

Bu sükelge bu darularmıñ faydası mukarrer buldı (212 A. 15, 16 S).

I — 'Tabip ouun hastalığını teşhis etti ve o hastalığa yarayan davayı tarif etti.'

II — 'Bu hastaya bu ilacın faydası muhakkak idi.'

Delulük — Delilik.

Bu Mağız da hiç delulük barmu tip süal kıldı. (174 B, 6 S)
 'Bu Maiz de hiç delilik varını diye sordu.'

Egirmek — Kuşatmak, muhasara etmek.

Cümle cerik bardılar bir yılını Dimeşikni egirdiler hisar berk irdi.
 (56 A. 8)

'Bütün asker vardılar, bir yıl Dimeşki «şamı» muhasara ettiler.
 «kuşattılar» hisar muhkem idi.,

Eletmek — götürmek.

Eymeneni atasına eletti yiğlayu atası katinga kırdı (119 B. 6 S).
 Eymeneyi babasına götürdü ağlayarak babrsı yanına girdi.'

Emgek — emek, zahmet.

Seniñ sevabıñ takî taatıñ içinde emgekiñ miktarınca turur taat ve ibadet içinde ne mikdar emgenseñ sevap ve derece takî ol mikdar hasil bulğay (135 B. 7, 8 S).

Anuñ için kim bu hacnıñ emgeki takî meşakkatı cümle taat ve ibadetdin ağırarak (135 B. 2 S).

I — Senin sevabın taatın içindeki emegin mikdarıdır. Taat ve ibadette ne kadar zahmet çekersen o kadar sevap ve derece hasil olur.'

II — ' Çünkü haccm emek ve meşakkatı bütün taat ve ibadetten daha ağırdır

Emgetmek — Ezmek, yormak ve zayıflatmak.

Üzüñni katığ emgetmegil bu fermannı saña iz.a birdük erse üzüñni emgetgil tip ız.maduk (158 A, 2, 3 S).

Yikitlikini mña taat ve ibadet kılmak icinde emgetken kulum.

(132 A. 16, 17 S)

I — 'Kendini katı ezme «yorma» bu Kuranı sana gönderdi isek kendini zayıflat diye göndermedik ?

II — 'Yigitliğini bana taat ve ibadet kılmakla zayıflatan kulnm.'

Engek — Çena [1]

Kim kim Oğ balsa iki engeki arasındaki tilini saklamak birle... men takî oğ bulurmen Ol kim ersege üçtümah birle (181 B. 3, 4 S).

'Her hangi bir kimse iki çenesi arasındaki dilini korumayı tekeffül ederse.... Ben dahi o kimseye uçmağı tekeffül ederim.'

Erk — İhtiyar

Erklik — İhtiyarlı, Faili muhtar

Öz kulun turur ne erki bolğay tidi (180 B. 8 S).

Eriklik padişahımız Tağrı tealâ turur (172 B. 3, 4 S).

I - ' Kendi kulundur. Ne ihtiyarı olabilir, dedi.

II - ' İhtiyarlı « muhtar » padişahımız Tanrı taalâdır.'

Eriğ «t. arığ» — Pâk, temiz «Aru»

Aritmak — Temizlemek, paklamak.

Okığannıç takî aytğannıç niyyeti eriğ balsa (116 B. 10 S).

Hak hazretinde ibadeti eriğ bulur takî ibadetiğe uküş sevaplar bulur (122 A. 7, 8 S).

Feriştelerge eydi ey eriğ kullarım (139 A. 1 S).

I - ' Okuyanın ve söyleyenin niyeti pak « halis » olursa.

II - ' Ulu tanrı huzurunda ibadeti halis olur ve ibadeti için çok sevaplar olur.

III - ' Feriştelere: ey pak kullarım dedi.'

Erte — Yarın. sabah.

Munlar erteke teki taat ve ibadet kılur erdi (117 A. 16 S).

Âdem oğlu erte ni kılğusi turur (117 B. 10 S).

I - ' Bunlar, sabaha kadar taat ve ibadet eder idiler.

II - ' Âdem oğlu yarın ne yapacaktır.

Esra «t. Asra» — Alt. aşağı.

İlkim yanı esrasında kaldı takî ilkimni esrasidin tartıp çıkarmadım.

(145 A. 11,12 S)

Siz taht üze oturup süal kılmakıız takî men tahtidin esra turup sizge cevap aymakım münasip ermez (102 B. 9,10 S).

I — 'Elim yanı altında kaldı ve elimi altından çekip çıkarmadım.

II — 'Sizin taht üzerinde oturup süal etmeniz ve benim tahttan aşağı durup size cevap vermem münasip olmaz'.

Evürmek — Tahvil etmek, yüz çevirmek.

[1] Büyük Türk lûgatında ilngdk İnhég.

Hak taalâ yılan suratını bu suratka evürdi (147 B. 11,12 S.).

Bizlerdin yüz evurgen bu uykudan uyğangıl (162 A. 2 S.).

I — 'Hak taalâ yılan suretini bu surete tahvil etti'.

II — 'Bizden yüz çeviren kimse! Bu uykudan uyan'.

Eyegü — Kaburğa kemiği.

Ya Cebrail Âdem peygamberniñ sul eyegüsini çıkarğıl tidi.

(140 A. 12 S)

'Ey Cebrail Âdem peygamberniñ sol kaburğa kemigini çıkar, dedi.

Eyfek, Eyvek — Müsta'cel.

Ya abdellah uluğrak takî eyvekreğ iş bar irken mundağ işler birle nişe meşğül bulursın tip eydi (218 B. 13,14 S).

Munu nişe yudurmazsız tip eydiler erse şeyh eydi andin takî eyvekreğ işim bar turur añar fırsatım yitmez tip eydi (218 B. 3,4 S).

Takî suruğ ne işke eyvüp barur tidi (67 A. 8 S).

I — 'Ey Aptullah. Daha büyük, daha müstacel iş varken «dururken» bu gibi işlerle niçin uğraşıyorsun? dedi.

II — 'Bunu niçin yikatmıyorsunuz? dediler ise, şeyh dediki anden daha müstacel işim var, ona elim deymez. «Ona vaktim yok»

III — 'dahi sorunuz ne iş için acele «telâş» edip gidiyor'.

Eyemenmek — Çekinmek.

Men sizge bardım korka eymenü siz maña korkuğumdin eman birdi niğiz (38 B. 13,14 S).

'Ben size korkarak ve çekinerek geldim. Siz beni korkudan emin kıldınız.

Ezilmek — İslanmak.

Küzündin katarat ve aberat akabaşladı mehasini tükel ezildi.

(40 A. 9,10 S)

Bakarmen yüzüm takî mehasinin ezilmiş küzüm yaşidin (52 A. 6 S).

I — 'Gözünden damla damla yaşlar akmağa başladı, sakalı tamamile islandı'.

II — 'Bakarım, göz yaşından yüzüm ve sakalım ıslanmış'.

İçgmmak «İçkmmak» — Kurtulmak, ayrılmak kaçırmak. [1]

Şeytan vesvesesinge mağrur bolup imannı içgmmakdin korkup yığlayurmen tidi (119 A. 9,10 S).

Takî imannı içgmmazsız ve lâkin bular yeñile müsülman bolup tururlar (38 B. 8 S).

I — 'Şeytan vesvesesine aldanıp imanı kaçırmaktan korkarak ağlayorum, dedi'.

[1] Abuşka lûgatında bu kelimenin manasına hata istişhat edilerek hata tercüme edilmiştir (abuşka lûgati S 49).

II — 'Dahi siz imandan ayrılmazsınız, bunlar ise yeni müsülman olmuşlardır'.

İk «tig» — Hastalık.

Peyğamber «Asm» nın iki inken katiğ boldı (44 A. 3 S).

Safer ayının ahırında erdi kim peyğamber (Asm) ğa ik (ig) tikdi evvel başı ağrıyu başladı andin zaif buldı turu bilmez buldı (42 B. 14,15 S).

Cümle iki illeti zail buldı tendürst buldı (167 A. 13 S).

I — 'Peygamberin hastalığı pek şiddetli oldu «şiddetlendi»'.

II — 'Safer ayının ahırında idiki peyğambere hastalık geldi. İlk önce başı ağrıyaya başladı, sonra zayıfladı, kalkamaz oldu'.

III — 'Bütün hastalığı ve illeti zail oldu, vücudu sağlamaştı'.

İkegün «İkaegü» — İkisi.

Nitek ruza tutmuş bulurlar kim ikegün. ulturup bukün «bugün» gıbet kılıştılar (194 B. 13 S. 195 A. 1. S).

Kiçe bulsa ikegün iftrar kılır erdiler (166 A. 7 S).

I — 'Nasıl oruç tutmuş olurlarki ikisi birlikte oturup bu gün gıybet ettiler'.

II — 'Gece olursa ikisi birlikte iftar ederler idi'.

İlek, iley — Ön, huzur.

Kim tilese tamuğluğ kişiğe bakayın tip ol kişiğe baksın kim üzi ulturmuş bolğay ilekinde kişiler kol kavşurup hizmetde üre turmuş bulğay tidi (187 A. 5. 6 S).

İlkimde süt birle ileklerinde erteke tekî urü turdum (147 A. 10, 11 S). Eger Yusuf kuşleki ileyindin yırtılmış bulsa Züleyha süzi hakturur. (181 B, 6 S).

I — 'Cehennemlik kimseye bakmak isteyen, o kimseye baksmki kendisi oturmuş olup önünde insanlar el kavşurarak ayak üzerinde dururlar.'

II — 'Elimde sut olduğu halde önlerinde sabaha kadar ayakta durdum.'

III — 'Eger Yusuf-un gmlegi önünden yırtılmış ise Züleyhanın sözü haktır.'

İletmek — Götürmek. « İltmek »

Uruş silahı iletmeğ Mekke kâfirleri bilsinler kim Kâbege ziyaret için barurbız Uruşmak üçü nbarmazmız (12 A. 5 S).

Takî Eyvinge ilettiler takî unkin imam birle namaz kıldılar (125 A. 9 S)

I - 'Harp silahı götürmeyiniz. Mekke kâfirleri bilsinlerki Kâbeyi ziyaret için varıyoruz, harb için varmıyoruz'.

II - 'Evine götürdüler ve başka bir imamla namaz kıldılar.'

İlk — El.

Bir irni kürdi kim ilkinde yarmakları bar Ahnef eydi ey karındaş bu ilkiñdeki yarmaklar kimniñ turur tidi (129 A. 16, 17 S).

Ol âlim eydi ilkiñni birgil tidi takî ilkinge ağızı birle ürdi.

(116 A. 13, 14 S)

I - ' bir kimse gördüki elinde paralar vardı Ahnef dediki: Ey kardeş, elindeki bu paralar kimindir.'

II - ' O alim elini ver dedi ve ağızı eline üfledi.'

İmizğanmak — Uyuklamak. «ımızğanmak»

Ol mescit içinde imizğandım tüşümde kürermen (135 B. 16 S).

Uyku ğalebe kıldı erse imizğandım tüşümde kürermen (160 B. 9 S).

I - ' O mescitte uyukladım, düşümde görüyorum.'

II - 'Uyku ğalebe ettikte uyukladım, düşümde görüyorum'»

İngen — Dişi deve

Mühacir ve Ensar yığılu keldiler ingen ingen budalarınğa işreyu kelmiş tik (37 A. 16 S).

' Dişi develer inreyerek birer birer yavrularına geldiği gibi Mühacir ve Ensar toplanıp geldiler.'

İnken — Pek.

Ey amnum maña terbiyetiniz inken uküş buldı (3 B. 3 S).

Bir âlim bar erdi inken uküş ilimler hasıl kılmış erdi (116 A. 10 S).

Men andağ sizermen kim karnı inken aç turur (126 A. 6,7 S).

I - 'Ey amcam, beni bakmanız pek çok oldu.'

II - 'Bir alim vardı, pek çok ilimler tahsil etmişti.'

III - 'Ben öyle sezerim ki karnı pek açtır.'

İrik — Sert.

Ey bari hüdaya men miskin Ömer kuluñ irik kılıklığ tururmen ya rabbî sen mini yumşak kılıklığ kılığıl (53 A. 11,12 S).

Yumşak kılıklığ helim bulğay irik süzlük bulmağay uramlarda hazarlarda yürügen bulmağay (75 B. 16,17 S).

I - 'Ey Allah, ben miskin kulun Ömer sert ahlâklıyım. Ya rabbi beni yumşak kılıklı kıl.'»

II - 'Yumşak tabiatlı ve helim olur. Sert sözlü ve sokaklarda pazarlarda yürür olmaz.'

İriñ — İrin.

Kiçe anıñ kanı iriñi birle bulaşıp siziñ eviñizge kirse anıñ iki «igi» sizlerge tikkey (166 A. 12,13 S).

'Geceleyin onun kanı irinile karışıp sizin evinize girirse onun hastalığı sizlere geçer. «Sirayet eder».

İsbarlamak — Tevdi' etmek. «Asmarlamak»

Ya rabbi, bu buzağunı saña isbarladım oğlum olğaymışta muni sen añar ruzi kılığıl (171 A. 6, 7 S).

Ölüm geldi imdi bu hilafet işini kimge isbarlağayın (51 B. 1 S).

I - 'Ya rabbi, bu buzağuyı senin «muhafazana» tevdi ettim. Oğlum büyüdükte bunu sen ona ver'.

II - 'Ölüm geldi imdi bu hilafet işini kime tevdi edeyim.'

İsik — Sıcak.

Ni emgek kim bizler bu isik havada küermiz .. Bizler bu isikte mun-
ça emgek tartıp oğul kızdin az-rılıb candin keçip tenimizini kâfirlerinin
kılıçmğa karşı koz-up tururmız (204 B, 12,15 S).

İsürtmek — Sarhoş etmek.

Ol ayğanın neirse âdemini isürtürmü tip süal kıldı erse ol kişi eydi
isürtür ya rasulellah... ne neirse kim isürtken bulsa ol haram turur
tip eydi (182 A. 1—4 S).

'O dedigin nesne insanı sarhoş edermi diye süal ettiğinde o adam
serhoş eder ya resullallah dedi ... Her hangi bir şeyki serhoş eder
o haramdır dedi.'

İvük — Ayı [1].

Bu arada bir tişi ivuk keldi takı turuktı erse bu abdal bardı takı an-
din süt sağdı... Bu bir içim süt bu ivukdin içmekim sevülükrek türür.
(148- A, 12 - 14 S)

«Bu arada pir dişi ayı geldi ve durakladı ise bu abal gitti, andan süt
sağdı... Bu ayıdan bir içim süt içmem, benim için daha müraccahtır.»

İz.i — Sahip, rab, «iye. iğe»

Kapuğnı kaktı eyğ eyev iz.ileri düstur barmu kim bu eyvge kirsem
tidi. (54 A. I S)

Andağ meşğul erdi iz.isiniñ münacatı birle (125 A. 4, 5. S).

I - «Kapıyı çaldı ve ey ev sahipleri, düstur varmı? bu eve girerdim
dedi.

II - 'Rabbinin münacatıle. o kadar meşğul idi.'

İz.mek — göndermek.

İz.ebirmek — göndermek.

Yemen ilinge imamlukla iz.e birmişte eydi (125 B. 1 S).

Peyğamber « Als. » Muaz Bin Cebelge eydi ol vaktm kim üzini Ye-
men ilinge iz.ür erdi (115 B. 16 S).

I - 'Yemen iline imamlık için gönderdikte dedi:'

II - 'Peyğamber «Asm» Muaz Bin Cebel-e dedi ol vakıttaki onu ye-
men iline gönderiyordu'.

İrğak — Çengel,

Ya İblis hiç ol ırğaklarını içinde mini sayıt kılğan ırğakın barmu (134
B. I, 2 S).

[1] Süleyman efendi lügati, İvük, ayığ = Ayı

İblisini kördi ilkinde timurdin ırğaklar tutar (134 A. 16 S).

I - 'Ey İblis; Hiç o çengellerin içinde beni avlayan çengelin varımı.'

II - 'İblisi gördüki elinde demir çengeller tutuyor.'

Kaçğuncı — Kaçak

Kakuncı — Kaçak.

Bu bizim kackuneı kulumuz tip ol kervan halkınız biringe sattılar
(26 B. 3 S).

Bu bizim kaçğuncı kulumuz turur bizden kaçıp üzünü kuz. uğka atmış
(179 A. 15 S).

I — «Au bizim kaçak kulumuz diyerek o kârvan halkından birine sat-
tılar.

II — «Bu bizim kaçak kulumuzdur, bizden kaçıp kendisini kuyuya atmış

Kamluk kılmak — Kâhinlik etmek. [1]

Bir kavumğa kamluk kıldım erse maça bu sütüni birdiler tidi erse Ebu
Bekir radiyallaü anı eydi kamluk kılıp ne erse almak haram turur.
(147 B. 16, 17 S)

Bir cemaata kâhinlik ettiğim için bu sūdū verdiler dedikte Ebubekir
«Rd», kâhinlik edip nesne almak haramdır dedi.

Kamuğ — HeP, cümle, bütün.

Kamuğ taat ve ibadatkâ halâyik muttali bulur (130 B. 10 S).

'Ehali bütün taat ve ibadete muttali olur.'

Kanca — Nereye.

Ey âbit kanca barursın tip sual kıldı, (205 B. 3 S)

'Ey âbit nereye gidiyorsun diye sordu.'

Kanda — Nerede, nereye.

Ya Emirel mü'minin kanda barursız tidim (53 B. 13 S).

«Ey emiril mü'minin, nereye gidiyorsun? «varıyorsun» dedim.

Kapsamak — Kuşatmak, ihata etmek.

İnken zulmetkâ tüştüim karaçkuluk mini kapsadı (161 B. 7 S).

'Şiddetli karanlıkta kaldım. Karanlık beni kuşattı.'

Kapsanmak — Kuşatılmak.

Ütümah kapsandı kücay işler birle (30 B. 16 S).

Uçmak zor «ağır» işlerle kuşatıldı.'

Kara — Hayvanat.

Hiç fayda kııaldı Ebu Lehepke malı takı oğlu kızı takı kulu karaveşi
takı yılıkı karası (9 A. 8 S).

[1] Kam — Kâhin (DLT. C. I, S. 201, C. I, S. 238, C. 3. S; 117, S, 327).

Kam — Tabiq, hekim, danışment, filosof (Süleyman efendi lügati).

Ebu Lehebe malı, oğlu ve kızı, kul ve cariyesi, beygir ve hayvanları hiç faide vermedi.»

Karabeş — «Karabaş» — Çariye, kütü.

Karaveş —

Kaçın kim ataana takî bir kim erse ilkinde kul, karaveş bulsalır
(142 B. 5 S).

Cümle yılki karasını takî kulları ve karaveş lerini küydürd (165 A.10S).

I — 'Ne zamanki ana ve baba bir kimse elinde kul ve cariye olsalar.'

II — 'Bütün beygir ve hayvanlarını dahi kul ve cariyelerini yakıtı.»

Karamtul — **Karamtırak**. [1]

Renki sarığ turur velikiü karamatul sarığ turur (170 B. 14 S).

Rengi sarıdır, lâkin karaya mail sarıdır.

Karaşku — **Karanlık**.

'Toprak zulmanî turur takî karaşku turur tidi (140 A. 3 S).

'Toprak zulmandîr ve karanlıktır.'

Karğış — **beddüa**.

Kargamak — **beddüa etmek**.

Mazlumnuş karğışmdın zinhar kurıkğıl mazlumnuş karğışı Hak taalanuş hazreti arasında hiç hicap yok turur, (125 B. 5, 6 S)

Peyğamber « Aşm » nuş karğışı elbette kelmedin kalmaz tip bilürerdiler (6 B. 12, 13 S).

Sendin hiç hoşnut irmezmez tip karğayı kiterler.

I - « Zinhar mazlumun beddüasından kork. Mazlumun beddüasile Haktaala hazreti arasında hiç bir perde yoktur.

II - 'Peyğamberin beddüası elbette gelir deyip bilirlerdi.'

III - 'Senden hiç memnun degiliz deyip beddüa ederek giderler.'

Karimak — **İhtiyarlamak**.

Âdem oğlu niceme karisa Âdem oğlu içidde bu iki haslat karimaz.

(217 A. 8, 9 S)

'Âdem oğlu ne kadar ihtiyarlarsa ihtiyarlasın Âdem oğlunda bu iki haslet ihtiyarlamaz.'

Karluğaç — **Kırlanğıç**.

Ak kuşlar turur uluğluku karluğaç endazesince (21 B. 17 s. 22 A. 1, S).

'Ak kuşlardırkı büyüklüğü kırlanğıç büyüklüğünde.'

Kata — **defâ, kerre**.

Bu ayetni uç kata okıdı (124 B. 6 S).

ikinci kata şüal kıldım ,... üçüncü kata eydim.

[1] Karamatul = rengi karaya mail (Süleyman efendi lügatı).

I - 'Üç defa bu âyeti okudu.'

II - 'İkinci defa sordum... Üçüncü defa söyledim.'

Kat kat — Müzaaf.

Peyğamberlerka belâ kat kat bulur sevaplar kat kat bulmak için.
(20 B. 13, 14 S)

«Sevaplar müzaaf olsun için peyğamberlere belalar müzaaf olur.»

Katiğlık — katılık, şiddet.

Kırk yıl külmedi korkuğu katiğlığı için (118 B. 15 S).

'Korkusu şiddetli olduğu için kırk yıl gülmedi'.

Katmak — Sokmak, kapamak.

Bu Muhammdni bir eyvge katsak takî ol eyvniğ tüğlükünü takî kapuğunu berk kilsak (10 A. 11,12 S).

Ol zaife takî ağzıma barmakını kattı erse ağzının kuyuğ kan takî irin kustı (195 A. 5 S).

I - 'Bu Muhammedi bir eve kapasak «soksak» ve evin tünlüğünü (1) ve kapısını muhkem kapasak'.

II - 'O kadın dahi parmağını ağzına soktukta koyu kan ve irin kustı'.

Kayaş — Akraba «kardeş» [2]

Bu borçnu minin uruğım kayaşımın hasil kilğil andin yitmese minim kabilemdin hasil kilğil (60 A. 6 S).

hatunni öldürdü erse bu haber hatunnuğ kayaşlarına tekdi erse anlar takî cemı bulup keldiler takî bu kişini öldürdiler yine bu kişiniğ kayaşları kelip anlar birle uruğ kıldılar (192 A. 8,9 S).

I - 'Bu borcu benim hısım ve akrabamdan tahsil et, onlardan yetişmezse kabilemden tahsil et'.

II - 'Kadını öldürdü ise bu haber kadının akrabalarına erişti, onlar toplanup geldiler ve bu adamı öldürdüler, gene bu adamın kardeşleri gelip onlarla savaşı ettiler'.

Kayda — nerede, nereye.

Barığ kayda tabar bulsağızlar keltürüğler (172 A. 4 S).

'Gidiniz, nerde bulursanız getiriniz'.

Kayış — Meşin «kayış»

Körüklük tunlar kiymekni sefermen ançaka teki kim naleynim kayışı körüklük bulmakını takî kamçım cebcurğası körüklük bulamakını sefermen (186 B. 1,2 S).

[1] Tünlük maddesine bak.

[2] Abuşka, Kayaş: Hısım, kavmdır. Kayaş, urak lafzından ayrı istı'mal olunmadığından uruğ maddesinde izah ettik, diyor.

Süleyman efendi lügatında ise kayaş mühmelattandır, uruk ve kayaş deniliyor. denur Burada ki ikinci misalde görüldüğü veçhile kayaş ne mühmelattandır ve ne de uruğ lafzına tabidir.

Güzel elbise giymeyi severim, o dereceye kadar ki ayak kaplarımın meşini güzel olmasını hatta kamçımın püskülünün güzel olmasını severim.

Kayra — tekrar, gerisi geriye.

Kürdüm erse küglümge yine korkuğ kirdi titreyu başladım kayra yine Hadice katinga keldim (5 A. 8,9 S).

Kâfirka hiç ne erse timedi sabir kıldı kayra tündi takî eyvge kirdi. (6 A. 13,14 S)

Takî cümle kayra Medinege kayttılar (67 B. 1,2 S).

I - 'Gördüğümde gönlüme korku düştü, titremeğe başladım, gerisi geriye Hatice-nin yanına geldim '.

II - 'Kâfire hiç bir şey söylemedi, sabir kıldı. gerisi geriye döndü, eve girdi'.

III - 'Dahi cümlesi gerisi geriye Medineye döndüler '.

Kaytmak — Dönmek «Eve dönmek»

Dünyage kaytmaknı uküş arzulağay velikin bulmağay (137 B. 5 S).

'Dünyaya dönmeği çok arzu eder, fakat dönemez «Fakat dönmek olmaz» '.

Kaz.aş — Akriba, yakınlar. [1]

Mekke de uruğum kaz.aşım bar takî sizler ağır cerik birle bara turursız.

Anlarka zahmet tekmesün tip iz.tim (24 B. 15,16 S).

'Mekke de kabile ve akrabam var. Sizler ağır asker ile varyorsuntuz, onlara zarar dokunmasın diye gönderdim.

Kazğan — Kazan

Üç gün buldı kim kazğan asılmadı [2] ut örülmedi (63 A. 9 S).

Üç gün oldu ateşe kazan konmadı. ve ateş yakılmadı. «Üflenmedi».

Kaz.ğu — Kedr, hüzn «kayğu»

Andağ kaz.ğu hasret birle ulturur erdi (118 B. 1-,17 S).

'Öyle keder ve hasretle oturur idi '.

Kaz.ğuluğ — Kederli, meraklı «Kayğulu»

İnken kaz.ğuluğ takî hasretlik bulup turur erdi (116 B. 3, 4 S).

Hemişe kaz.ğuluğ kerek (117 A. 5, 6 S).

Oğlı kızı yok erdi hemişe kaz.ğuluğ bulur erdi (117 A. 7 S).

I - 'Pek kederli ve hasretli idi '.

II - 'Daima kederli olmalı '.

III - 'Oğlu ve kızı yok idi, daima kederli idi'.

[1] Kaz.aş, kayaş kelimesinin diğer şekli olsa gerek. Çünkü bu kitapta «z.» lin «y» ye, «Y» nin «z.» le kalp olunması muttarittir.

[2] Kazan asmak tabiri göcebelik hatırasıdır. Şimal Türklerinde bu gün, kazanlar ocağa yerleştirilmiş olduğu halde yemek yapıyorum yerinde, kazau asıyorum derler.

Kaz.ğurmak — kederlenmek, merak etmek.

Men üler bulsam malım cümlesi zayı' bülğay tip kaz.ğurur erdi.
(117 A. S)

Bu hoca takî kaz.ğurdı (117 A. 14 S).

I - 'Ben ölürsem bütün malım zayı' olacak diye merak ederdi.'

II - Bu hoca tekî kederlendi.'

Kıldacı — Yapılacak «Kılınacak»

Takî kılınmış kıldacı zilletlerini yarlıkar (2 B. 2, 3 S).

'Yapılmış ve yapılacak hatalarımı affeder.'

Kırağ — Kenar.

Kürermen iki kirağında yincudin kubbeler bar (31 B. 5 S).

'Görüyorum ki iki kenarında inciden kubbeler var.'

Kırığ — Kenar: «Kırî»

Şem'un Yusuf ilkinî tutti takî tartti kuz.uğ kırığinge iletu başladı.
(178 A. II, 12 S)

Derya kırığinge kelib katığ evaz birle çakırdı (165 A. 7 S).

I - 'Şem'un Yusufun elini tuttu ve çekti, kuyu kenarına götürmeğe başladı.'

II - 'Derya kenarına gelip yüksek sesle çağırdı.'

Kıska kilmak — Kısaltmak.

Kıska tutmak — kısa tutmak.

Andağ erse omiñçlarıñizni kıska kılığ takî ecelleriñizni küzleriñiz üpünde kılığ tip eydi (218 A. 16, 17 S).

Kayu bir amel Hak taala hazretinde artukrak turur tip süal kıldılar erse Fizare eydi tevekkül kilmak takî omiñçni kıska tutmak tidi (218 B. 1, 2 S).

I - 'Öyle ise emellerinizi kısaltınız ve ölümünüzü göz önünde tutunuz dedi.'

II - 'Hak taala huzurunda hangi amel efdaldır diye sorduklarında Fizare, Tevekkül etmek ve emeli kısa tutmak dedi.'

Kısmak — Sıkmak.

Kıstı — Sıktı.

Men okığan ermezmen tidim erse mini tutti takî katığ kıstı andağ kim takatım kalmadı yine ız.e birdi (4 A. 15, 16 S).

'Ben okumak bilir adam degilim dedim ise beni tutti, o derece şiddetle sıktığı takatım kalmadı, gene bıraktı.'

Kıyıışmak — Sapmak.

Eger sen anlar yurukınca yörümeseñ bir yanka kıyıışsañ sini yigrengey men tip vahi keldi (159 B. 12- 13 S).

'Eğer sen onların yürüdüğü gibi yürümezsen, bir tarafa saparsan sana gazab ederim diye vahi geldi'.

Kızdırmak — Kızdırmak.

Ol yarmaklarını kızıtıp teninge başğaylar (55 A. 5 S).

'O Paraları kızdırıp tenine basarlar.'

Koçkar — Koç. [1]

Cebrail «Asm» Bir ak kuçkar uluğ muynuzluğ semüz kuçkarnı alıp İbrahim peygamber «Asm» katmğa indi (108 B. 2, 3 S).

'Cebrail (Asm) büyük boynuzlu, semiz bir ak kuçu alıp İbrahim peygamber yanma ind.'

Kolmak — Dilemek, istemek, yalvarmak.

Takî Selmandin oz ür koldılar (193 A. 12,13 S).

Teşridin eman kolmazmusen (6 A. 4,5 S).

Az.ap ve ukubet kılmağil tip zar zar yığlayu Hak taala din kolar erdi. (161 A. 12 S)

I - 'Dahi Selmandan öz.ür dilediler.'

II - 'Tanrıdan aman dilemez misin?'

III - 'Azap ve ikap etme deyip ağlayarak Ulu Tanrıya yalvarıyordu.'

Koçrulmak — Koparılmak. [2]

Melik atındin takî yıkıldı bir yığaç yirindin koçrulup tüşmiştek barça bikler vezirler taaccüb kıldılar (221 A. 1,2 S).

Ya Muhammet bu hurma yığaçı yirindin koçrulup kelsün takî sağa selâm birsün.. ol dirahetni ündemiş erdi ol dirahht yirindin koçrulup keldi. (14 A. 13 - 15 S)

I - 'Bir ağaç yerinden koparılıp düştüğü gibi Melik atından düştü. Bütün beyler ve vezirler şaştilar.

II - 'Ey Muhammet, bu hurma ağacı yerinden kopup gelsin ve sana selam versin... O ağacı çağırduğında yerinden kopup geldi.'

Koşşı — Komşu.

Koşşılık — Komşuluk.

Mescidniñ yakın koşşıları birer kapuğ mescidge açıp turur erdiler. (46 A. 16, 17 S)

Bızim koşşılıkıımızdin yahşirakmu koşşı bolduğ.

I - 'Mescidin yakın komşuları Mescide birer kapı açmışlardı.'

II - 'Bizim komşuluğumuzdan daha iyi komşumu buldun.'

Konuk — Misafir.

Anıñ eyfinde konuk buldı (118 A. 4 S).

Bir Arap eyfinde konuk buldılar (127 A. 12 S).

[1] Kırgızlarda Koçkar isminde adamlarda vardır.

[2] Kuşardı : kopardı (Abuşka lüg. S. 345.).

I - ' Onun evinde misafir oldu'.

II - ' Bir arap evinde misafir oldular.'

Koyuğ — Koyu.

Koyuğ kan birle iriğ kustu (195 A. 6 S).

'Koyu kan ve irin kustu.'

Kubarmak — Bina etmek «Yükseltmek»

Hak taala fermanı birle eyv kubardım keliğ bu Hak taalânıñ eyfinge ziyaret kılığ. (13 A. 4,5 S)

Bir saray kubarup turur erdi (164 B. 11 S).

I - ' Ulu Tanrının buyruğıle bir ev bina ettim, geliniz, Ulu Tanrının bu evni ziyaret edinin.'

II - ' Bir saray bina etmişti.'

Kubarmak — Koparmak « Haşır ve ba's etmek »

Âlimler zümresinde bitkey takî kıyamet kün bulsa Âmenna ve saddeknâ şehitler cümlesinde kubarğay (1 B. 6,7 S).

'Âlimler zümresinde yazar ve kıyamet günü olsa şehitler meyanında haşreder.'

Kuldaş — Arkadaş. [1]

Üştümahda minim kuldaşım kılın (19 A. 10,11 S).

Tekme bir peygamberniñ kuldaşı bar. minim kuldaşım üçtümah da Osman turur (62 A. 2,3 S).

I - ' Uçmakta benim arkadaşım kılın.

II - ' Her bir peygamberin arkadaşısı vardır. Uçmakta benim arkadaşım Osmandır'.

Kuma — Cariye.

Takî iki kuması bar erdi biri Mariye atlığ... Biri Reyhane erdi.

(3 B. 11,12 S)

Nice kuma reva bulur... küğli neyçe tilese kuma almak reva bulur.

(96 B. 10 - 12 S)

I - 'İki cariyesi vardı. Biri Mariye atlı ... Diğeri Reyhane idi'.

II - ' Kaç cariyeye almak caiz olur... Gönlü ne kadar isterse o kadar cariyeye almak caiz olur.'

Kumimak — parlamak.

Tişleri sirek turur yüzi tulun aytık Kumiyor süzlese açuk ayra süzleyur bulgaşuk süzlemez (15 A. 6,7 S).

Ak tun kezmiş yüzi nur kumiyor eger yüziñge bakayın tistem küziüm kamaşur (51 B. 5 6 S).

Hiç kim irse anıñ cemalinge yitmez tulun ay meğizlik yüzi kumiyor.

(27 B. 7 S)

[1] Kuldaş - Hemrah, hempa, yar, destigir, dust (Süleyman efendi luğatı). Yar, yoldaş ve destigir (Abuşka luğatı).

Taht üze Cebrail oltırmiş yüzi kün tik kumiyor (5 A. 8 S).

I - ' Dişleri seyrek, yüzü tulun ay gibi parlıyor, söylerse açık ve dane dane söylüyor, karşık söylemiyor'.

II - ' Ak elbise giymiş, yüzü nur saçıyor yüzüne bekayım dersem gözüm kamaşıyor'.

III - ' Hiç kimse onun güzelliğine erişmez. Tolun ay gibi yüzü parlıyor.

IV - ' Taht üstünde Cebrail oturmuş, yüzü güneş gibi parlıyor.'

Kupka — Kova «Koga, delu». [1]

Malik ibni Züar kulmı kupka birle iz.e birdi kim kuz.uğ din suf çıkarğil tip ol kupkanı kul kuz.uğka kemişti erse Yusuf peyğamber «Asm» yapşundi takî tarttilar erse baktılarkim kuvağa bir oğlan yapşunmiş.
(179 A. 12-14 S)

Takî bu kişlerdin kupkalarını tiledi takî anlernin kuylarını suvardı.

(57 A. 12 S)

I - « Malik ibni Züar kuyudan su çek diyerek kulunu köva ile gönderdi. kul koğayı kuyuya saldı ise Yusuf peyğamber kovaya yapıştı, kovayı çektiklerinde gördülerki kovaya bir çocuk asılmış,

II - « Bu kişilerden kovalarını istedi, ve onların koyunlarını suladı».

Kupmak — Kalkmak.

Tünle kubup taat kilmak için (159 B. 7 S).

« Gece kalkıp ibadet etmek için »

Kar — Kuşak. [2]

Bir kur birdikim ol kurnı Mukavkas melik peyğamberğa bir ak katır birle iz.a birip turur erdi (41 B. 11, 12 S).

« Bir kuşak verdiki Mukavkas melik o kuşağı bir ak katırla beraber peygambere göndermişti ».

Kursak — Karın.

Kaçan kim mü'minnij kursakinğa bir lokma halaldin girur bulsa

(150 A. 3,4 S)

« Ne zamanki mü'minin karnına halaldan bir lokma girerse».

Kutğarmak — Kurtarmak.

Kutğarsemem — Kurtarsam.

Tilermüsen kim sini bu haldin kutğarsemen tidi erse Bersısa eydi tilermen (185 B. 14 S).

« İstermisinki seni bu halden kurtarsam dedikte Bersısa isterim dedi ».

[1] Kupka- Kuba, koğa delu (Süleyman efendi lûgatı).

Kupka, pikardan su çıkaracak kuğaya derler (Abuşka lûgatı).

[2] Kur- Altın ve kumuştan olan kemer kuşağa derler (Abuşka).

Kur- Kemer bent, kuşak, futa, bilbağ... (Suleyman efendi lûgatı).

Kuy — Kuyun.

Hiç kim ersedin korkmağay meger Teşridin korkğay takî Kuyluğ kişi buridin korkğay (6 A. 9, 10 S).

Kuy iz.ileriyye takî mundağuk hüküm bulğay (126 A. 2 S).

I - 'Kimseden korkusu olmaz, yalnız tanrıdan korkar ve koyunlu kimse kurttan korkar.'

II - 'Koyun sahiplerine dahi tıpkı böyle hüküm edilir.'

Kuymat — Çoban.

İbni Ömerge eydiler kim bir kul bar sahrada kuymatlık kılır.

(215 B. 13,14 S)

Kuymat koyını saklamış meşizlik (159 B, 16 S).

Çuban suratı üze bulup Eyyup peyğamberğa keldi... ol Kuymat eydi ne kim yıldı kara bar erdi takî kul karaveş bar erdi cümlesi küydi helak buldı tidi (165 A. 11-14 S).

I - 'İbni Ömere dedilerki bir kul vardır, sahrada çobanlık ediyor.'

II - 'Çoban koyununu muhafaza etmiş gibi.'

III - 'Çuban suretine girerek Eyyup peyğambere geldi... o Çoban dedi ne kadar beygir ve hayvanat, dahi kul ve cariyeye var idi cümlesi yandı, helâk oldu dedi.'

Kuz.mak — Koymak.

Evvel uşak yığaçlarını kuz arlar andin suğ uluğ yığaçlarını kuz arlar.

(119 B. 13 S)

Tamuğ üzesinde Sırat kuz.ulmuş (120 A. 13 S).

I - « İlk önce ufak ağaçları koyarlar, andan sonra büyük ağaçları koyarlar ».

II - 'Tamu üzerine Sırat kurulmuş « konulmuş » tur.'

Kuz.ruk — Kuyruk.

Kuz.rukı takî tünyakı inek kuz.rukmğa takî tünyaklarınge meşzer.

(27 A. 2,3 S)

Kuyruğu ve tırnakları «tuyakları» inek kuyruğuna ve tırnaklarına benzer.

Kuz.u — Kuyu.

Rüme atliğ çeşmenin kuz.usı bar erdi sufi süçük erdi... Ünkin kuz.uğlar barça açığ erdi (68 A. 4,5 S).

« Rüme atlı çeşmenin kuyusu vardı, suyu tatlı idi... Başka kuyular hepsi acı idi. »

Kuz.uk, Kuz.uğ — Kuyu. [1]

Bu Selman tuluğ suluğ kuz.ukka barsa ol kuz.uğ sufi suğalğay (193 A. II S).

[1] Kırgızlar kuyuya «kuduk» derler.

'Bu Selman su ile dolu kuyuya varsa o koyunun suyu çekilir «kurur».
Kâbin — Mehir «nikâh».

Kimkim ciftlense takî kâbin birmekke i'tikadı bulmasa ol kâbinni hak burç tip bilmese ol zina kılguçi turur (205 A. 14, 15 S).

'Her hangi bir ksmse evlenirse fakat mehir vermeye itikadı olmazsa ve mehri hak borç gibi bilmezse o kimse zina ediyor demektir.

Kâlbet — Kalıp, şekil, kıyafet. [1]

Hak taalâ canka hitap kıldı kim ey can imdi bu adamnıñ kâlbetinge kirgil dedi (139 B. 6,7 S).

'Hak taalâ cana hitap ettiki ey can, imdi bu adamın kalıbına «heykeline» gir dedi'.

Kebit — Dükkan Kibit.

Bu beyşenin kebiti halveet turur (134 a. 45).

Bu beyşeniñ (san'at olsa gerek) dükkânı halvettir «tenhalıktır».'

Kecebe — Hevdec. [2]

Men takî tacil kilup üz kecebem katinga keldim bakarmen buynumda zefari munçuklarım bar irdi ol üzülmiş... yene men kecebaka kelgimçe çerik küçmişler teki ol hadimler kim benim kecebemni tifege yükler erdiler mini kecebe içinde turur tip sakınmışlar (207 B. 11. 14 S).

Ben dahi acele iderek kendi heydecimiñ yanına keldim, boynumda zefarî [3] boncuğum vardı, baktımki o, kopmuş... tekrar hevdecimiñ yanına kelinceye kadar asker kalkmış ve o hizmetçilerki benim hevdecimi deveye yükletirlerdi, beni hevdec içinde zanetmişler.'

Keçken — Geçen.

Keçken tün secdeye bardım takî secde içinde üküşrek turdım irdi ileytişlerim tüştü (213 B. 14, 15 S).

Geçen gece secdeye kapandım ve secdede bir az fazla kaldım idi, ön dişlerim döküldü.'

Kelgû — gelecek.

[1] Bu kelime Kazanlılar ve Kırgızlarda «kilbet» şeklinde kullanılıyor.

Kırgız nazmında ;

Älemin uruşaym tüzügücün bunlanın kilbetleri buzuguçün (Zerkum kıyası).

Tercümesi : Älemin düzgünlüğü için ve bunların kılık ve kıyafetleri bozuk olduğu için harp edeyim.

[2] Nisvan taifesine mahsus bir küne merkup ismidir... Mudevver ve üstö kubbeli olur.. Ve buralarda hala kocu tabir ettiğimiz olacaktır. «Okyanus».

Deve üzerine konulup binilecek mahmil öibi bir nevi merkubtır. Kecebe kelimesi kebeee şeklinde Kırgızlar da müstamel oluo bir nevi sandığa itlak olunur. Deve üzerine konulan şürdüfler (şükdüfler) in bazıı bu sandığa bznzer.

[3] Zefar — Yemende San'a kurbünde bir belde adıdır. Cıgz Yemani ki göz boncuğu dedikleridir, oraya nisbet olunur (Oakynus).

Hak taalâ sizniñ keçmiş yazuklarıñızni takî kelgü yazullarıñızni yarhkap turur (157 B. 14, 15 S).

‘Hak taalâ sizin keçmiş ve gñlecekteki günahlarıñızni yarlıgamıştır.’

Kemişmek — Atmak. koymak.

Mini Tamuğka kemişkeyler ni kilgay men tip eydi (119 B. 14 S).
Abdast kıldın takî seccade kemiştim takî namazka şüru’kılmak kast kıldım (134 B. 12,13 S).

I - ‘Beni Tamuya atarlar, ne yapacağım.’

II - ‘Aptest aldım, dahi seccade attım « yazdım » ve namaza başlamak kast ettim.’

Keray — Ustura. [1]

Men sihir kımlak bilirmen bir kün huca katığ uykuğa barmışda keray birle işsesidin yulusağız takî anıñ saçlarını maña birseğiz men takî sihir kılsam... hatun yirindin kuptı takî ilkinge bir yitik keray aldı takî akrun bu ir katmga kelu başladı irse bu ir andağ sakındı kim bu keray birle benim buguzum keskey (192 A. 1 - 7 S).

‘Ben sihir yapmak « büyü yapmak » bilirim. Bir gün hoca ağır uykuya vardıkta ustura ile ensesini kazısanız ve onun saçlarını bana verseniz ben de büyü yapsam... Hatun yerinden kalktı ve eline keskin bir ustura aldı, yavaş yavaş adamın yanına gelmiye başladı ise adam ustura ile benim buğazımı kesicek zannetti.’

Kerek — Lâzım.

Kerekmez — Lüzumsuz iş.

Yaman fi’l kerekmez iş körmüşig barmu (8 B. 2 S).

‘Fena ve lüzumsuz iş gördüğüm varmı?’

Kersan — Kap. [2]

Ya Ümmü Mabet evde kersan bar irse keltürgil tidi. Ümmü Mabet bir kersan keltürdi .. ol kersan toldı. iki eyleki birle ol kersanı kotürdi (11 B. 9,10 S).

‘Ey Ümmü Mabet, evde kap varsa getir dedi. Ümmü Mabet bir kap getirdi... O kap doldu... İki elile o kabı kaldırdı.’

Keyn « Keyz.in » — Sonra. [3]

Ahşam bolmışta keyndin takî küveçte bir ança taam kaldı (18 A. 17 S).

Akşam olduktan sonra dahi güveçte bir okadar yemek kaldı.’

Kez.ik — Keyik.

[1] Yüligu — kendisile saç tıraş edilen usturadır. güz Türkleri bu kelimeyi bilmiyorlar onlar usturaya keray tesmiye ediyorlar (DLT. C. III, S. 131).

[2] Kersan ağaçtan mamul büyük tabak, kap, zarf, tekne. (Süleyman efendi lûgatı).

[3] Kırgızlarda sonra yerine ‘keyin’ kelimesi kullanılır, anden keyin. bizden keyin derlerki anden sonra bizden sonra demektir.

Kezikler takî kuşlar kaçma başladılar (169 B. 3,4 S).

'Keyikler ve kuşlar kaçmağa başladılar.'

Kiçik — Kaşınma:

Teni cümlesi şişti takî kiçik tuttu tırnakları birle kaşıyor irdi

(165 B. 17 S.166 A. I S)

'Bütün vücudu şişti, ve kaşınma tuttu, tırnaklarile kaşınıyordu.'

Kigürmek — Girdirmek «Kırgızmek».

Ol amel mini tamuğdin kutğarsm takî üçtümahğa kigürsün.

(127 B. 13 S)

Bu bahilni tamuğka kigürmedin koz.maz (128 A. 3 S).

Üküş zarılık kıldıkim mini üçtümahka kigürgil tip (140 B. 10,11 S)

I - ' O amel beni Tamudan kurtarsın ve uçmağa soksun.'

II - ' Bu bahil kimseyi Tamuya sokmadan bırakmazlar.'

III - 'Çok yalvardıki beni Uçmağa sok diye'.

Kilid — Anahtar.

Kâbege kirirmen takî Kâbeniğ kilidini alurmen (12 A. 1 S).

'Kâbeye giririm ve Kâbenin anahtarını alırım.'

Kiğ — Geniş.

Anlarını arasatnığ bir kiğ sahrasınga keltürgeyler takî yüzün kemişkeyler (125 B. 14,15 S).

Bizlerde konsağız bolğaymu bakcalarımız yerlerimiz kiğ turur tidiler.

(15 B. 4 S)

I - ' Onları Arasatın bir geğiş sahrasına götürürler ve yüzleri üzerine bırakırlar. '

II - ' Geçe bizde kalsamz olmazmı? Bahçelerimiz ve yerimiz geniştir dediler.

Kindik «Kindik» — Göbek.

Ol sütüni içti irse, kindiki astında bir cerahat bar irdi. Ol cerahatdın sut kan birle bulğasıp çıktı (59 B. 13, 14 S).

Ebû bekirnin başı peyğamber «Asm» nuğ mübarek kindiki tuşında boldı. (52 B. 12 S 7).

I - 'Göbeği altında bir yara var idi Südü içtikte sut kan ile karışıp o yaradan çıktı.'

II - '«Kabirde» Ebubekirin başı peyğamber «Asm»ın mübarek göbeği hizas'na geldi.'

Kine — Kin.

Peyğamber «Asm» haber birü yarlıkar hakıkatte kine takî haset mü'min kulnuğ hasenatını...' (206 A, 13, 14 S).

Peyğamber «Aşm» haber vererek yarlığar [1]: hakıkkatta kin ve haset mü'min kulun iyiliklerini «mahveder».

Kiyiz — Keçe.

Handak tokuşunda bir kiçe katığ savuk yel koptı barça Sahabeler tonlar takı kiyizler örtündiler (19 A. 6, 9 S).

Handek savaşında bir gece şiddetli ve soğuk yel esti. «kalktı» bütün Sahabeler kürkleri ve keçelerle örtündüler.'

Kız.mek — Giymek.

Takî timur kız.vey irdiğ palastin suğ (134 A. 13, 14 S).

'Kilimden sonra demir giymeli idin.'

Kuç tekirmek — Zorluk kılmak, zulmetmek.

Kim kim takî bir kim irsege küç tekirmiş bulsa Ol küç tekirgenniğ hasenatidin alğaylar Takî bu mazlumka birgeyler (195 B. 1, 2 S).

Her hangi bir kimse başkasına zulüm etmişse o zulüm eden kimsenin iyiliklerinden alırlar ve zulüm edilen kimseye verirler.'

Küçay — Müşkül, zor.

Andağ irse Mekkede etmek yimek takî küçay buldi tidi (149 B. 1, 2 S).

Men takî belalarda küçayreki birle takî emgeklerde katığ rakı birle mübtela buldum (107 B. 16 S).

I - 'Öyle ise Mekkede ekmek yemek dahi zor oldu, dedi.

II - 'Ben dahi belaların daha müşpülü zahmetlerin daha şiddetlisi {ile mübtela oldum.'

Küçün — Zorlan «Zor ile»

Şerbet birdiler irse bildi içmedi küçün içürdiler (98 B. 17 S).

'Şerbet verdiler ise «zehirli olduğunu» bildi, içmedi, zor ile içirdiler.'

Küfenmek — Övünmek, kurulmak.

Nime yavuz kul turur O kim yörimişte küfenu yörigeğ.

(188 B. 9 S)

On iki kim erse Musa peyğamber aleyhisselam hıdmetinde küfendiler biri eydi kim minim tukuz atamğa teki eşraf turur (187 A. 8 S).

I - 'Yürürken kurularak yürüyen kimse ne fena kuldur.'

II - Oniki kimse Musa keyğamber huzurunda övündüler. Birisi, benim «ecdadım» dokuz babaya kadar eşraftır dedi.

Külik, Külük — Binecek hayvan yahut araba ve emsali.

Barıp kelkinçe miner küliki bulsa takî azıkı bulsa (137 A. 15 S).

[1] Bu kitapta Hadis rivayet edildikçe 'haber biru yarlıklar denilir. Biru..vererek manasında olup failin halini beyan eder, lâkin yalıklar kelimesinin buraya uygun manasını bulamadım. Diğer yerlerde bağışlamak ve afetmek manasına gelir. Tahminime göre burada, emreder, buyurur manasına olsa gerek. Zira hadisin sigası haber olsa dahi manası emir, nehî, terğip ve Tahzirdir.

Eger müslüman ceriki hezimet bulsa artıdın düşmanlar kuvar irken namaz vakti bulsa külük üze yükürür irken işaret birle namaz kılğay. (120 B. 16,17 S).

Dervişler tururmız azıklarımız yok külüklerimiz yok (205 A. 4 S).

I - 'Gidip gelirken binecek hayvanı dahi azığı olsa.'

II - 'Eğer islâm askeri mağlup olursa arkasından düşman kovalarken namaz vakti olsa, hayvan üzerinde koşarken işaretle namaz kılar.'

III - 'Dervişleriz. Azıklarımız ve binecek hayvanlarımız yoktur.'

Külige — gölge.

Takî anlar Medine içinde külige de ehli evladı birle asayış kılup ul tururlar (204 B. 15 S).

'Onlar Medine içinde gölgede ehil ve evladı ile rahat edip otururlar.'

Kûn — Meşin, dibagat olunmuş deri.

Bu inekñ Kûni tuluğ kızıl altın birseler andin suğ satğıl.

(171 A. 3,4 S)

'Bu inegin gönü dolusu kızıl altın verirlerse sat'.

Kündürmek — Hidayet etmek.

Takî âdemni tevbe kilmakğa kündürdi (141 B. 14 S).

Ol kim erseni sefersen kündürü bilmezsen kim ni tilese kündürgen Tağrı taalâ men tururmen şip eydi (3 B. 7 S).

I - 'Dahi âdemi, tevbe etmeye hidayet etti'.

II - 'Sevdiğin kimseyi hidayet etmek senin elinde degildir. «Hidayet edemezsin» istediğini hidayet eden Ulu Tanrı benim, dedi'.

Kûni — Ortak kadın «Kündeş kadın»

Dünya takî ahiret ikeğüsi iki kûni avret meñizlik turur kaçankim bu ir bu iki kûniniñ birini hoşnut kılrsa zaruri takî biri irdin nahoşnut bulğay (199 A. 11,12 S).

'Dünya ile âhiret ikisi iki ortak kadın gibidir. Ne zaman bu erkek, bu iki ortak kadından birini hoşnut ederse zaruridirki öbiri o adamdan ğayri memnun olur'.

Kûni — Doğru, hak.

Künilik — Doğruluk.

Hak peyğamber turursen kûni din birle kelip turursen (18 A. 15 S).

Cümlesiniñ işlerini künilik üze kılğıl takî ürkeğü yirlerini üçtumah kılğıl tip eytür irdi (158 B. 10,11 S).

I - 'Hak peyğambersin, doğru «hak» dinle geldin'.

II - 'Cümlesinin işlerini doğruluk üzere kıl, barınacak «sığınacak» yerlerini uçmak kıl, diyor idi'.

Künilemek — Kiskanmak, heset etmek.

Ömerniñ ğayreti takî künilemeki küğlümge tüştü erse kirmedim.

(33 A. 6 S)

Bu kulum küğlünde hiç hasedi yok erdi takî küñilemki yok erdi.

(144 B. 13 S)

I - 'Ömerin gayreti kıskançlığı hatırıma geldiginden girmedim'.

II - 'Bu kulumun gönlünde hiç haset yok idi. Dâhi kıskançlık yok idi'.

Küp — Çok.

Yağrm itinge takî kol itinge kübrek sürttü (20 A. 11 S).

'Yağrm etine ve kol etine daha fazla sürdü'.

Kürük — Güzellik, hüsün.

Kürüklük — Güzel.

Ol dirahtnıñ uluğlıkını takî kürkünü takî yaşıllığını hiç kim erse sifât kılı bilmegey (160 A. 8,9 S).

Bakar bir kürüklük yüzlük surat bulmuş tunları kürüklük yez.ığı tatlığ âdemi kürüp kağsusuz (220 A. 10,11 S).

I - 'O ağacın büyüklüğünü, güzelliğini ve yeşillliğini hiç kimse tavsif edemez'.

II - 'Bakarki bir güzel yüzlü surat olmuş: Elbiseleri güzel, kokusu hoş. İnsan görmege doyamayacak gibi'.

Kütürmek — kaldırmak.

Minber üze yıkıldı erse Sahabeler kültürdiler takî minberdin tüşürdiler takî evinge kütürüp ilettiler (53 B. 8 S).

'Minber üstüne düştü ise Sahabeler kaldırdılar ve minberden indirdiler, kaldırıp evine götürdüler'.

Küveç — Güveç «Toprak çömlek»

Küveçniñ ağızı açılmış irdi içinde et birle şurba kaynıyor irdi kim bir çipçuk küveç içinge tüştü takî üldü bu küveç içindeki taam murdar bulurmu (97 A. 6-8 S).

Men barğmea o kufeçke hiç kim erse çemçe katmasun (17 B 17 S).

I - 'Güvecin kapağı açılmış idi, içinde et ve et suyu kaynayıyordu ki bir serçe güvecin içine düştü ve öldü. Bu güveç içindeki yemek murdar olurmu ?'

II - 'Ben varıncaya kadar o güvece hiç kimse kepeç sokmasın'.

Küydürmek — Yakmak.

Tamuğ otı bu ikeğüni küydürgey irdi (195 A. 9 S).

'Tamu ateşi bu ikisini yakacaktı'.

Küz «t.Kuz» — Ateşli kömür.

Sünnetim üze sabır kılmak ayalarınğa küz kısmış meğizlik küçay bulğay (152 B. 15 S).

'Sünnetim üzerine sabır etmek avuçlarile ateşli kömür tutmak gibi zor olur.'

Küzgitmek — göstermek.

Bu üçtmahm kürküzmek ni hikmet erdi tip eyseler hak taalâ aygay kim sizler takî dünyada taat ve ibadet kılur irdiniz takî taatlarız manğa küzgitür erdiniz. (204 B. 2.3 S).

Bu uçmağı göstermenin hikmeti ne idi disele Hak taala derki sizlerde dünyada taat ve ibadet eder idiniz ve ibadetlerinizi bana gösterirdiniz.'

Lukm — lıkla.

Bu müslümanlık dini ğariplukın zahir buldı kıyamet etekinde takî ğariplukın kaytğay hoşluk bulsun ğariplarka (4 A. 3,4 S).

'Bu müslümanlık dini ğariplikle başladı. Kıyamet eteginde «kıyamet yaklaşıtkta» dahi ğarip olur- Ne mutlu ğariplere.'

Manğu — Daldıracak şey «Katık»**Manmak** — Daldırmak.

Velikin sofrasında kuruğ etmek bar erdi takî hiç manğu ne irsesi yok erdi (151 A. 4. S).

'Sofrasında yalnız kuru ekmek vardı, katığı hiç yoktu.'

Mengû — Ebedi.

Bu üçtumah içinde mengû bulup kalğaysız tidi (141 A. 2,3 S).

'Bu Uçmak içinde edebî kalırsınız dedi.'

Meşizlik — Gibi «Benizli»

Yıldırım meşizlik ot çıktı (18 B. 5 S).

'Yıldırım gibi ateş çıktı'.

Meşk — Tulum, kırba.

Mesela bir meşk tuluğ suf bulsa takî ol meşknıñ ağız bağığ bulsa hiç kim erse ol meşk içinde sufni kürmese velikin tııındaki üvuş elüküni kürerler takî bilürlerkim bu meşk içinde suf bar tip (2 A. 10, 11 S). Yanında bir kuruğ meşk bar irdi ol meşikni tebrettiler erse anıñ içinde ne erse tibrendi siliktiller erse içinde bitik tüştü. (67 A. 13, 14 S)

I - «Mesela su ile dolu bir tulum olsa ve o tulumun ağız bağığ olsa hiç kimse o tulumun içindeki suyu görmese lakin dışındaki islaklığı «yaşlığ» görürlerse bilirlerki bu tulum içinde su vardır.»

II - 'Yanında kurumuş bir tulum var idi. O tulumu salladıklarında onun içinde bir nesne sallandı. Silktiklerinde içinden yazılı bir kâğıt düştü'.

Munça — Bu kadar.

Nice altun kerek şeyh eydi münça altun birgil tidi (126 B. 1 S).

'Kaç altın lazım? Şeyh, bu kadar altın ver dedi.'

Mundağ — Böyle.

Neşe mundağ eytürsiz (119 A. 3 S).

'Niçin böyle diyoruz?'.

Mundağuk — Aynile böyle, tipki böyle.

Üçüncü kün takî mundağuk timiş erdi bayakı tek Ensarî kirdi.

(207 A. 5, 6 S)

‘Üçüncü gün dahi aynile böyle demişti. Deminki gibi Ensarî girdi.’

‘Deminki Ensarî girdi.’

Munmek — Binmek, çıkmak.

İbrahim «Asm» Ebu Kubeys tağmğa mundi takî nida kıldı (13 A. 3,4 S).

Bir teyfege mundiler ol ikisi takî bir teyfege mundiler (15 A. 15 S).

I - ‘İbrahim peygamber Ebu Kubeys dağına çıktı ve nida kıldı.’

II - ‘Bir deveye bindiler, o ikidi dahi bir deveye bindi.’

Muğluğ — Muhtaç

Muğsuz — İhtiyaçsız, müstağni

Men ortakların ortaklığından muğsuz padişah tururmen (201 A. 3 S).

Bu oğlum bay buldı men derviş buldun takı bu oğlum muğsuz buldı men muğluğ buldum (143 B. 5, 6 S).

I - ‘Ben ortakların «şeriklerin» ortaklığından müstağni padişahım «Ortakların ortaklığına ihtiyacı olmıyan padişahım.»

II - ‘Bu oğlum zengin oldu, ben fakir oldum. Bu oğlum ihtiyaçsız oldu, ben muhtaç oldum.’

Munuğ tek — Bunun gibi, bunun kadar.

Men hiç Munuğ tek kılı bilmezmen (185 A. 10 S).

‘Ben hiç bunun gibi yapamam.’

Müğüş — Köşe «Müyüş, nüvüş»

Bakarmen eyv müğüşinde bir kim erse turur şekli abdallar şeklinge uşıyor (134 B. 13, 14 S).

Ya Eba Hüreyre tünle eyvüğü müngüşinde namaz kılıl kim eyvüğü nurluğ bolsun (161 A. 4, 5 S).

I - ‘Bakarımki evin köşesinde bir kimse duruyor. Şekli abdallar şekline benzeyor.’

II - ‘Ya Eba Hüreyre, gece evinin köşesinde namaz kılki evin nurlu olsun.’

Neme — Ne kadar.

Neme yahşı kul turur bu Eyyup, (167 A. 8 S).

‘Bu Eyyup ne kadar iyi kuldur.’

Neyme yaman — Ne kadar fena.

Eger bir kim erse saña eyse kim sen neyme yaman kişi turrırsen tip eger anı süzinge seniğ gazabuğ kelür bulsa sen hakikat yaman kişi turursen)188 B. 3-5 S).

Eğer bir kimse sana. sen ne fena adamsın dese ve onun sözüne gücensen sen hakikaten fena adamsın.

Niçeme — ne kadar.

Namaz vaktını katığ saklamak kerek niçeme kim mühim işi bulsa ol işni terk kılmak kerek (121 A. 1,2 S).

‘Namaz vaktini pek dikkatle muhafaza etmeli. Ne kadar mühim işi olsa o işi terk etmelidir’.

Nişe — niçin.

Hak taâlânın rahmeti uküş turur nişe mındağ eytürsüz (119 A. 3 S).

Nişe yığlayursen tidi (119 B. 6 S).

Ya imam nişe yığlayursüz (119 A. 8 S).

I - ‘Ulu Tanrının rahmeti çoktur, niçin böyle diyiyorsunuz’.

II - ‘Niçin ağlarsın dedi’.

III - ‘Ey imam, niçin ağlayorsun’.

Ohşamak — Benzemek.

Bu işlerniñ zahiri halık ara taat ve ibadetka ohşayor (194 B. 4,5 S).

Şekli abdallar şeklinge ohşayor (134 B. 13,14 S).

I - ‘Bu işlerin zahirleri halk arasında taat ve ibadete benzeyor’.

II - ‘Şekli, abdal şekline benzeyor’.

Ominç — emel, ümit.

Takî munlar uzun ominç tutar erdiler sizler tutmuşıñız meñizlik.
(196 A. 5,6 S)

Bu Üsâme inken uzak ominçlik kişi ermiş (217 A. 14,15 S).

I - ‘Sizin beslediğiniz gibi bunlar dahi uzun emel «ümit» beslerlerdi’.

II - ‘Bu Üsame pek uzun emelli kişi imiş’.

Onamak — Razi olmak. [1]

Minim putumğa secde kılın andin suğ men sizge munkad bulaym tidi erse munlar onamadılar (183 B. 11 S).

‘Benim putuma secde ediniz, sonra ben size inkiyat edeyim dedi ise bunlar razi olmadılar.

«Kırgızlarda begenmek ve münasip görmek manalarında onatmak kelimesi vardır. Begendi, münasip gördü yerinde onattı derler. Arzuınıza tevafuk etti mi yerinde onadımı derler».

Otruk — Yatalak « Sahibi firaş »

Uküş sükellikdin otruk bulup turur erdi (111 A. 3 S).

‘Çok hasta olduğundan yerinden kalkamaz olmuştu’.

Oya — Kardeş.

Hak taâlâ Yusuf peygamberğa padişahlıkni ruzi kılmuştin süğ oyaları açlıktin emgenip Yusuf peygamberğa bardılar (26 B. 4,3 S).

[1] Onar: Razi olur. Onap razi olup. Onaman: razi olmazın... (Abuşka lügati).

Onamak: Bir işe razi olmak. Onaman: razi olamam, kabul edemem.

Tamug utiğa onap hecrin utiğa onamam (Süleyman efendi lügati).

Ebu Süfyan eydi Yâ Abbas, oğlun neme uluğ melik boldı tidi.
(25 B. 11 S)

Ebu Cehil bir kün Ebu Talip [ğa] yaranları birle keldi takî eydi ey
Ebu talip, bu uyağ oğlu Muhammet katinga kelmek tileyur biz.

(190 A. - 7 S)

I - 'Ulu Tanrı, Yusuf peyğambere padişahlık verdikten sonra kardeş-
leri aklıktan taksız kalarak Yusuf peyğambere vardılar.

II - «Ebu Süfyan, ya Abbas kardaşın oğlu ne büyük padişah oldu
dedi »

III - 'Ebu Cehil bir gün yaranlarile Ebu Talip «yanına» geldi ve, Ey
Ebu Talip kardaşın oğlu Muhammet yanına gelmek isteyoruz, dedi.

Oz.imak — Uyumak.

Oğlum sen uküş macahede kılursen hiç uz.imazsen (145 A. 8,9 S).

Âkılñiğ uz.imakı yahşirak turur ahmakñı uyağlıkıdin (212 A. 4 S).

I - 'Oğlum, sen çok mücahede ediyorsun, hiç uyumayorsun'.

II - 'Âkil kimsenin uyuması ahmak kimsenin uyanık durmasından daha
iyidir'.

Örtüklük — gizli.

Ey derviş mağa yakın kelgil sağa örtüklük süzüm bar eytü bireyin.
(211 A. 7 S)

'Ey derviş, bana yakın gel, gizli sözüm var, sana söyleyeyim'.

Rek, rak — Tafzil edâtıdır. [1]

Halklarda uluğrakı yazıktın yan ol kişi tururkim (138 A. 11,12 S).

'Halklar içinde günah cihetinden daha büyüğü o kimsedirki'.

Sağyağ — Sarıyağ «Tere yağı».

Bir çanak içinge etmek toğradı ol etmek üzesinge sağyağ kemişti
takî bir pare süt kemişti (16 A. I S).

'Bir çanak içine ekmek doğradı ve ekmek üstüne sarı yağ dahi bir
parça süt koydu. «Attı».

Sakınmak — Zannetmek, sanmak.

Ol konük andağ sakınsın kim bizler taam yiyiyorbiz tip (129 a. 5. 6 S).

Küzi namahremka düşmesin tip üzini saklap yörigeni için halayık
közsüz tip sakınur erdiler (119 A. 12, 13 S).

Mini kecebe içinde turur tip sakınmışlar takî barmışlar men sahrada
yalğuz kaldım.

1 - 'O misafir, bizi yemek yiyorlar diye zannetsin.'

II - 'Gözü namahreme düşmesin diyerek kendisini koruyup gizdiği için
halk onu gözsüz sanyordu.'

[1] Uzinden zorrak kişilerden ölgü alurğa kirek.

'Kendinden daha büyük kimselerden örnek almalt'.

III - 'Beni hevdeç [1] içinde sanmışlar ve kalkıp gitmişler. Ben sahrada yalnız kalmışım.'

Sakış — Sayı.

Sakış kılmak — Saymak.

Ey oğlum borcum niçe bar bilürmüsen tidi erse cümle Sahabe sakış kıldılar seksen yarmak burc çıktı (60 A. 5. 6 S).

İhlâsı ziyade bulsa yiti yüz sevap birür meger ruzanıñ sevabınıñ sakışı yok (130 a 3,43).

I - 'Ey oğlum, ne kadar borcum var biliyormusun dediğinde bütün sahabeler saydılar «hisap ettiler» seksen yarmak borcu çıktı.'

II - 'İhlâsı ziyade ise yedi yüz sevap verir, lakin orucun sevabının sayısı yoktur.'

Saksık — Parmak «savsak». [2]

Tırnakları tüştü bulmaşa saksık birle anca kaşdı kim tenleri tişildi takî kabarcuklar bulup etleri çürüdü (166 A. 1, 2 S).

'Tırnakları döküldü, mecbur kalınca «olmayınca» parmakları yahut «saksı» ile o kadar kaşdıki tenleri yırtıldı ve kabarcıklar çıkıp etleri çürüdü.

Saksık — Saksı.

Eğer bu dünya cümlesi altın bulsa takî ahiret saksıkdin bulsa âkil kişi ahiretni ihtiyar kılğay (198 B. 15, 16 S).

Mekke takî Taif arasında tuttu kurudu saksık tek buldı (139 B. 6 S).

I - 'Eğer bu dünya hepsi altın olsa, ahiret dahi saksı «pişmiş çamur» olsa aıkl kimse ahireti ihtiyar eder.'

II - Mekke ve Taif arasında bıraktı «orada» kürudu, saksı gibi oldu.'

San — Sayı.

Sanamak — Saymak.

Munça sansız sakışsız irge bardım teyursin nitek bikir bulursen (200 A. 1, 2 S)

Takî yikirmi makam evliyalarınñ kerametleridin sanadı. takî cümlesidin hakka sığındı (159 A. 14 S).

I - 'Bu kadar sayısız kocaya vardım, diyorsun, nasıl bakire bulunu yorsun?'

II - 'Dahi Evliya kerametlerinden yığirmi makam saydı ve hepsinden Tanrıya sığındı.'

[1] Kecebe maddesine bak.

[2] Bu sözi saksı manasına olan saksık kelimesinden ayırdım. Her nekadar şekil ve hareke cihetinden her ikisi aynı iseler de bu kelimenin doğrusu savsak yahut safsak olmak ihtimali vardır. Çünkü tırnakları dökülünce parmağıle yahut eline ne geçerse onunla kaşınması lâzımdır. Saksıya tahsis etmege vecih yoktur. Kırgızlar parmağa savsak derler.

Sanmak — Ummak.

Ol mü'minga sanmadık yüzdm ruzmı tekurgey (94 B. 8 S).

'O mü'mine ummadık yerden rızkını eriştirir.'

Sargartmak — Sarartmak.

Ne ne irse tutur yüzüni sarğarttı... Taat üze yarı birmeki yüzümni sarğarttı (138 A. 5. 6 S).

Ne nesne yüzünü sararttı... Taat için yardım etmesi yüzümü sararttı.'

Sasıg — Fena koku, fena kokan.

Sası —

Sasımak — Fena kokmak.

Sasığın emgengeyler (174 A. 1 S).

Halifenin ağızı sasıg turur tip eydi (211 B. 7 S).

Bir yerde it ülükseki kördikim inken sasıyur erdi Havariler eydilerkim ne yaman sasıyor tidiler (195 A. 11,12 S).

I - 'Fena kokusundan incinirler.'

II - 'Halifenin ağızı fena kokuyor, dedi'

III - 'Bir yerde köpek leşi gördüki pek fena korkuyordu, Havariler, ne kadar fena kokuyor, dediler.'

Satğaşmak — Rastlamak, mülaki olmak, tesadüf etmek.

Eyvdi kelmışte hiç kim irse birle satğaştıpmı tip süal kıldı erse... satğaşmadım tidi (216 B. 4,5 S).

Mindin suğ kimge satğaştıyız kimdin ne irse talep kıldınız.

(126 B. 12,13 S)

Hak taalâka satğaşgu vakıt buldı eriğlik birle paklık birle Hak taalaka satğaşgıl (42 A. 9,10 S).

I - 'Eviden gelirken hiç kimseye rastladınmı, deyip sorduğunda... rast lamadım dedi.'

II - 'Benden sonra kime rastladın ve kimden eşya «nesne» istedin.'

III - 'Ulu Tanrıya ulaşacak vakıt geldi temizlik ve paklık ile Tanrıya ulaş.'

Sevinçi — Müjde.

Kim kim Muhammetni takı Ebu Bekirni keltirir bulsa Yüz teyfe sevinçi bireliğ tip (10 B. 6 S).

'Kimki Muhammedi ve Ebubekiri getirirse yüz deve müjde verelim.'

Sıltağ — Bahane. «Sıltav»

Ol kün kim yusuf peygamber «Asm» karındaşları haset kılıp atalari-din sıltağ birle sahraka çıkıp uynagalığ Yusufnı küğli açılısın tip.

(56 B. 8,9 S)

'O günki Yusuf peygamberin kardeşleri haset kıldılar, sahraya çıkup

oyunayalım, Yusufun gönlü açılsın deyip babalarına bahane ile «Bahane ettiler».

Sışmek — Hazmolmak.

Eğer bu iki hatun kusmasa erdiler takî bu yigenleri içinde sışse erdi tamuğ otı bu ikegünü küydürgey erdi (195 A. 9 S).

‘Eğer bu iki kadın kusmamış olsalar idi ve bu yidikleri içlerinde hazmolunsa idi Tamu ateşi bu ikisini yakacaktı.’

Sınamak — denemek «imtihan ve tecrübe etmek».

Malıka hacetim yok velikin sini sınamak için keldim.

(106 B. 13 S)

‘Malma ihtiyacım yok, ancak seni denemek için geldim.’

Sındırmak — Kırmak.

Sınık — Kırık.

Taş birle urdu takî mübarek tişini sındırdı (6 B. 16 S).

Bu kuplerdin bir kupni sındırmamışsen hikmet nedir... Eger halim burunkı tek bulsa erdi ani takî sındırğay erdim. tidi(154 A. 14 - 17 S).

Bu eyfniğ sakfınga teaî nazar kılmışım yok ul ağırlıknuş smıkmı takî körmüşim yok tidi (217 A 1 S).

I - ‘ Taşla urdu ve mübarek dişini kırdı.

II - ‘ Bu küplerden birisini kırmamışsın sebep nedir?... Eger kuvvetim eskisi gibi olsaydı onu da kıracaktım, dedi.

III - ‘ Bu evin tavanına baktığım yok ve o kirişin kırığını dahi gördüğüm yok dedi

Süçük — Tatlı.

Takî tillerini şekerden süçük kılğaylar (201 B. 5 S).

Suvı sütdin akrak turur takî aseldin süçük turur (29 A. 7 S).

I - ‘Dahi dillerini şekerden tatlı kırlarlar. «Dahi dilleri şekerden tatlı olur».’

II - ‘ Suyu süttten daha ak ve baldan tatlıdır.’

Süçülmak — Soyunmak, elbise çıkarmak. [1]

Kaçankim Peygamber «Asm» tununu süçülüp mübarek başını açıp ihram kez.ıp (13 A. 9,10 S).

Halayik sendin ol küpnlenki süçülmak tilegeyler zinhar ol küplekni süçülmağıl (66 B. 16 S).

Bu küplekni süçülmağaymen ancakğa tekî kim resulka şehitlik birle satgaçğaymen (67 A. 1 S).

I - ‘ Ne vakit peyğamber «Asm» elbisesini çıkarıp, başını açıp ihram giyip.

II - ‘ Ehali senden o kömleği çıkarmak isterler. Zinhar onu çıkarma.’

[1] Er tonun süçüldü = Adam elbisesini çıkardı (DLT. C. II, S. 97).

III - 'Şehitlikle Rasulüllaha mülaki oluncaya kadar bu gömlegi çıkar-mayacağım.

Sufsalık — Susamak.

Hiç amel yoktur Hak taalâ hazretinğe sefûklükrek açlıkdin takî suf-salıkdin (133 A. 16 S).

'Ulu Tanrı huzurunda açlık ve susuzlıktan daha sevgili hiç bir amel yoktur'.

Sugalmak — Su çekilmek, kurumak « Suvalmak». [1]

Bu Selman eger tuluğ sufluğ kuyuğka barır bulsa ol kuyuğnıy sufi sugalgay tidiler (193 A. 6 7 S).

Ya rasulellah bizler bu mikdar ayduk kim bu Selman tufluğ kuz-ukka barsa ol kuz-uğ sufi sugalgay tidik (193 A. 11, 12 S).

I - 'Eğer bu Selman su ile dolu kuyuya varırsa o kuyunun suyu çekilir' « kurur ».

II - 'Ya rasulellah, bizler bu kadar dedikki bu Selman su ile dolu kuyuya varırsa o kuyunun suyu çekilir'.

Sükel — Hasta

Sükellik — Hastalık

Ol aziz sükel turur anıy iyadetinga barurmen (118 A. 5, 6 S).

Kaziniy sükelligi takî kaz.ğusu ziyade buldı (118 B. 12 S).

Eğer sükel bulsa uru turu bilmese ulturup kilğay (120 B. 13, 14 S).

Bu arada men sükel buldım bir ayka teki töşekke yatıp sahibi firaş buldım (208 A. 12, 13 S).

I - 'O aziz hastadır, onun halini sormağa gidiyorum.'

II - 'Kadının hastalığı ve kayğusu arttı.'

III - 'Eğer hasta ise, ayağa kalkamazsa oturukça «namaz» kilar.'

IV - 'Bu arada ben hasta oldum, bir ay kadar yatakta yatıp sahibi firaş oldum'.

Sükmek — Sövmek.

Kâbil Ahbar-nıy bu kadar süzinge şeriatte sükmek takî urmak kel-mez (65 A. 7, 8 S).

Takî peygamber «Asm» ka uküş sükti azarladı (7 B. 15, 16 S).

Zinhar ata anaka sükmeğ... Bu kim erse kendu atası anasınga sük-miş bulur.

I - 'Kâbil Ahbar-ın bu kadarcık sözü için şeriatta sövmek ve urmak lâzım gelmez'.

II - 'Peyğamber (Asm)e çok sövdü ve incitti'.

[1] Kazak Hanı, Cirence çiğenden bir kimsenin anası iilürse ne olur? diye sorduğunda o kimsenin Çalkar gölünün suvalganı demiştir ki Çalkar gölünün kuruması demektir.

III - 'Zinhar ana, babaya sövmeyiniz .. Bu kimse kendi ana ve babasına süvmüş gibi olur'.

Sükülmek — Eti suda pişirmek. [1]

Cühutlar hatunlaridin bir hatun... bir koyunı süküldü (20 A. 9 S).

Bir koy süküldüm taki sizge hediye keltürdim tidi (20 A. 13, 14 S).

Bir sükülmüş kuş keltürdiler takî peygamber üpind koydılar.

(69 A. 16, 17 S)

I - 'Yahudi kadınlarından biri... bir koyunu suda pişirdi.'

II - 'Suda bir koyun pişirdim size hediye olarak getirdim, dedi.'

III - 'Suda pişmiş bir kuş getirdiler ve peygamberin önüne koydular.'

Süğük, Süngük — Kemik «Süyek».

Ravzasını ahtarurmen takî sünüklerini çıkarırmen yine burunkı tik ol süğüklerini urnaştırurmen (96 A. 16, 17 S).

Yüziniñ etleri tüşti sünükleri köründü (141 A. 16, 17 S).

Rubil kim Yusufu ikninge kötürmiş erdi yerge bıraktı andag bıraktı klim sünükü üşanmakga tekdi (177 B. 15, 16 S).

Takî ul çeynem etni süğükler kıldı tiki ul süğükler üze et gidirdi (213 A. 3,4 S)

I - '«Peygamberin» ravzasını karıştırıyorum ve kemiklerini çıkarıyorum gene evvelki gibi kemiklerini yerleştiriyorum.'

II - 'Yüzünün etleri düştü ve kemikleri gözüktü.'

III - 'Rubilki Yusufu omuzunda taşıyordu. onu yere bıraktı, öyle bıraktığı kemikleri ufalanmaya az kaldı.'

IV - 'O bir çignem eti kemik kıldı. O kemiklerin üstüne dahi et giydirdi.'

Süplük — Çöp atılan yer, çöplük. [2]

Takî süplüklerde eski çübreklerini yuvup toninga yamag kılır (200 B. 10 S).

'Dahi çöplüklerdeki eski paçavraları yıkayıp elbisesine yama yapar. «idi».'

Süremek — Sürüterek çekmek.

Sahrada şişip yatur erdiler az.aklaridin sürep bir eski kuz.uşka kemiştiler sasığı kişilerke tekmesin tip (6 B, 14; 15 S).

Yüzi üze süreyu tamuğka bırakkaylar (189 A. 15 S).

I - 'Sahrada şişip yatıyurlardı. Fena kokuları insanlara gelmesin diyerek ayaklarından çekip bir eski kuyuya attılar.'

II - 'Yüzü üzerine çekerek Tamuya bırakırlar.'

Sürmek — Koşmak.

[1] Süklemek: Eti suda kaynatmak (Süleyman efendi lügatı).

[2] Süplük kelimesi Başkurt telaffuzu üzeredir.

Mundag kime rselerni katındıñ kitermegil takî sürmegil (190 A. 17 S).
‘Böyle kimseleri yanından uzarklaştıma ve kovma.’

Suvarmak — Hayvan sulamak.

Anların koylarını suvardı (57 A. 12 S).

‘Onların kpyunlarını suladı.’

Suymak — Yüzmek «derisini».

Bu bitikni iletken kişini ültürgil takî Tirisini suyğıl (211 A 10 S).

Âmil buyurdu cellatka kim bu kişini ültürgil takî tirisini suyğıl. takî tirisinge yeş katgıl.

I - ‘Bu yazıyı götüren kimseyi öldür ve derisini yüz.’

II - ‘Âmil, bu kimseyi öldür ve derisini yüzüp içine ot doldur diye cellada buyurdu.’

Şişilmek — Çözülme «Çişilmek».

Bu arada izarı şişildi takî iki ilki bağliğ erdi izarmı bağlamak yarağı kudreti bulmadı (113 B. 6,7 S).

Bilidin kemeri şişildi yalıñ kaldı (141 A. 9 S).

I - ‘Bu arada donu çözüldü ve iki eli bağli olup donunu bağlamağa takatı ve kudreti yoktu.’

II - ‘Belinden kemeri çözüldö, çıplak kaldı.’

Tab — Leke.

Takî teninde ak tab bar tari kara tab yok turur (170 B. 17 S. 171 A. I S).

‘Teninde ak leke var, kara leke yodır.’

Taba — Cihet [1] taraf.

Tanrıñ rasuli Muhammetdin Necaşi taba (39 B. 14 S).

İştıyakim seniñ taba uzadı sen bizni arzulamazmusen (51 B. 9 S).

I - ‘Tanrının peygamberi Muhammetten Necaşi tarafına.

II - ‘Senin tarafınaıştıyakım uzadı. Sen bizi arzulamazmısın?’

Taba — Tava.

Bir tirik çıpçuknı takî içinde kavursalar (219 B. 9,10 S).

‘Bir diri serçeyi tava içinde kavursalar.’

Tabunmak — Tapmak, ibadet etmek.

Ümmetlerim putka tabunmagaylar ayga küñge tabunmagaylar ya takî taşka tabunmagaylar (202 A. 10,11 S).

‘Ümmetlerim puta tapmazlar, aya ve güneşe tapmazlar, yahut taşta tapmazlar.’

Tabşurmak — Teslim etmek, tevdi’ etmek.

Kaçankim sekiz yaşka tekdi irse Abdül Muttalip sükel buldı takî, pey-

[1] Tavga taba : dağ cihetine, dağa doğru Şehirge taba : Şehir cihetine, şehire doğru.

gamberni uğlu ebu Tâlipka tapşurdı takî vefat bulı (2 B. 15,16,S).
Risaletni beygamberlikni tapşurdı (3 A. 10 S).

Bir karaveşniğ ilkin tuttu takî Fatimaka tapşurdı (81 A. 6 S).

I - 'Hezreti Muhammet sekiz yaşma geldikte Abdül Muttalip hasta oldu ve peygamberi oğlu Ebu Tâlibe teslim etti ve öldü.'

II - 'Peygamberliği teslim etti.'

III - 'Bir cariye'nin elinden tuttu ve Fatma-ya teslim etti.'

Tabulmak — Bulunmak.

Beni İsrail içinde kahtlık buldı Müsülmanlar katığ emkendiler hiç taam tabulmaz buldı erse (205 A. 6,7 S).

'Beni İsrail içinde açlık oldu, Müslümanlar son derece sıkıntı çektiler « zayıfladılar ». Hiç taam bulunmaz oldu.'

Tafar, tavar — davar « mevaşi, hayvanat »] malı tafarı uküş (118 B. 6 S).

'Malı, hayvanları çok.'

Takılmak — Dağılmak.

Taki takıldılar tekme bir kabiledin bir yikit hasıl kıldılar (10 A. 16 S).

'Dağıldılar, her bir kabileden bir yiğit aldılar' « Elde ettiler ».

Tammak — Damlamak.

Bizim kılıçımızdan kan tamar (38 B. 1 S).

'Bizim kılıcımızdan kan damlıyor.'

Tanıklık «Tanukluk» — şahitlik, şahadet.

Tanıklık birmek — Şahidlik etmek.

Kim onı üptiler cümlesinge tanıklık birgey (136 B. 14 S).

Bu Rabi'-nm tanuklukını nişe kabul kılmadıgız.

I - 'Onu öpenlerin hepsine şahadet eder.'

II - 'Bu Rabi'm şahadetini niçin kabul etmediniz.'

Tanmak — İnkâr etmek.

Takî kâfirler tandılar ikrar kılmadılar tip tanukluk birgey (137 A, 9 S).

Musa peygamber andin sordı ersı ol tandı kim bu ammunı ültürmedim tip (170 A. 17 S).

I - 'Ve, kâfirler inkâr ettiler, ikrar etmediler deyip şahadet eder.'

II - 'Musa peygamber ondan sordukta o kimse bu amcamı öldürmedim deyip inkâr etti.'

Tapmak — Bulmak.

Kayda tabar bulsanız keltürüşler (172 A. 4 S).

'Nerde bulursanız getiriniz.'

Targak — Tarak.

Bazılarını timür targak birle etlerini tarar erdiler süpüklerine teki takî anlar dinleridin kaytmaz erdiler (6 A. 7,8 S).

‘ Bazılarını demir taraklar ile etlerini kemiklerine kaddr tararlardı
Gene onlar dinlerinden dönmezlerdi.

Tarığ — Darı « tarı ».

Bizim ilde tarıgdin ne erse kılurlar takî anı içerler (181 B. 17 S).

‘ Bizim ilde darıdan bir nesne « bir içimlik » yaparlar ve onu içerler ’

Tavuk — Horoz « Tavuk ».

Hakikat kulum ultururkim tünle kubup taat kılmak için tavak ça-
kırmanınğa intizar kılmasa (159 B. 7,8 S).

‘ Hakıkı kulum odırki gece kalkıp ibadet kılmak için horoz ötmesini
beklemez.’

Tek — Gibi

Hak Taalâ buyurmuşı tek tirilse (132 A. 15 S).

İşitir bizkim burunkı tek ermez ermiş (194 A. 15,16 S).

I - ‘ Ulu Tanrı buyurduğu gibi yaşarsa « Hayat gecirirse’ ».

II - ‘ İşidiyoruzki evvelki gibi degilmiş.’

Teki — kadar.

kırk küngé teki — Kırk güne kadar.

Bu hatunnuş kırk güngé teki hayatı bar (117 A. 12,13 S).

Nice küngé teki taam tatmadı (117 A. 15 S).

Munlar erteke teki taat ve ibadet kılır erdi (117 A. 16 S).

I - ‘ Bu kadının kırk gün kadar ömrü var.’

II - ‘ Kaç güne kadar taam tatmadı.’

III - ‘ Bunlar sabaha kadar ibadet eder idiler.’

Tekme — Her.

Tekme bir ol kızmış tahtalar sufunsa yine tamug otmga kızdurgay-
lar (125 B. 10 S).

Kıyamet kün bulsa tekme bir kim erse üz sadakasınığ küligesinde
bulgay (125 A. 15,16 S).

I - ‘ O kızmış tahtalardan her biri soğudukça gene Tamu ateşinde
kızdırılır.’

II - ‘ Kıyamet günü oldukça her kimse kendi sadakasının gölgesinde
olur.’

Tekre, tikre — Çevre, etraf.

Faris ilinde handak bulur il tekresinde ulug tireğ arık kazarlar kim
çerik türt yandin kirmesün tip (17 A. 16, 17 S).

Maslahat bulgaymu kim Medineniğ tekresinde handak kazsak.

(17 A. 17 S. 17 B. 1 S)

I - ‘ Füs ilinde hendek bulunur, memleketin etrafında büyük ve derin
kanal kazarlar’ki asker dört taraftan girmesin.’

II- 'Medinenin etrafında hendek kazarsak münasip olurmu?'

Tekturmak, Tikturmak — Susmak. sükût etmek, hareketsiz durmak.

Velikin bu küğli birle yigrenip tikturmak iman ehliniğ amelleriniğ zaifrağı turur (152 A. 8,9 S).

Eyv içindekiler cümlemüz tek turduk hiç süzlemedük (209 B. I S).

I - 'Lâkin kalbinden buğz edip susmak iman ehlinin amellerinin en zayıfıdır.'

II- 'Ev içindekiler hepimiz sustuk, hiç söylemedik.'

Tekürmek — Götürmek, eriştirmek.

Yalğan süzlemek âdemini yavuz işke tekürür takî yavuz iş ademini tamügka tekürür (191 A. 2, 3 S).

'Yalan söz insanı fenalığa kötürür, fena iş insanı Tamuya götürürür.'

Telim — Çok.

Malı tafarı uküş takî hadimleri havadarları telim bulsa (118 B. 6,7 S).

'Malı ve hayvanları, hizmetçi ve kafadarları çok olsa.'

Tep — Kâfi.

Eğer mü'min ahır vaktında bu suratını kurer bulsa ağır tep turur unkin rahatların tip eydi (220 A. 11,12 S).

'Eğer mü'min âhır vaktında bu suratını görürse ona kâfidir, diğer rahatları hacet kalmaz.'

Terk — Çabuk.

Bu gaziniğ atı sürüçti yene terk koptı (150 A. II S).

Uş men feriştelere başlap barurmen benim artımca keliğ (20 A. 4,5 S).

Ya Ali arzumuz saña inken katig buldı bizge terk kafuşğıl tidiler.
(77 A. 1 S).

I - 'Bu gazinin atının ayağı sürüçtü, gene çabuk kalktı.'

II - 'İşte ben feriştelere baş olarak gidiyorum. Benim ardımca çabuk geliniz.'

III - 'Ya Ali, Sana iştiyakımız pek şiddetli oldu. Çabuk bize kavuş.'

Terke — Yamak, uşak, çirak «kuşçu».

Bizge bir kılavuz kerek ebu Bekir «Rd» eydi Abdullah atlığ kişi bar ol Medine yolların yahşi bilir ol Abdullahı terke tuttılar

(15 A. 11,12 S).

Bir kim erseni terke tuttum sekiz batman taturgan [1] birgeymen tip (146 B. 13, 14 S).

I - 'Bize bir kılavuz lâzımdır. Ebu Bekir «Rd» Abdullah atlı bir adam var, o Medine yollarını iyi biliyor dedi. Ve o Abdullahı çirak tuttular.'

[1] tuturğan: prince, (القرانين الكليه لضبط اللغة التركيه) S. 63).

II - 'Sekiz batman tatırğan verecek olup bir kimseyi çırak tuttum.'

Teşük — Delik.

Ebu Bekir «Rd» baktı bir teşük bar erdi az.akını ol teşükke koz.ti bulmasın kim bu teşükdin yılan çıkıp... bir yılan keldi takı ol teşük-din çıkmakka kast kıldı (11 A. 4,5 S).

'Ebubekir «Rd» baktıki bir delik vardı bu delikten yılan çıkmasını deyip ayağını o deliğe koydu... bir yılan geldi ve o delikten çıkmak istedi.'

Tezginmek — Dolaşmak. [1]

Ya Eba Bekir türt yanımda tezginu yürüyürsen nieş bir tarafta yürümezsens tidi (10 B. 9 S).

Yer yüzünde kâfirlerdin tezgingen yörigen koz.magıl cümlesini helak kıkgıl (58 B. 6 S).

Her kice men bu Mddine şehrini tezginürmenandin suş küşlüm eyvde karar kılır (53 B. 14 S).

I - 'Ey Ebu bekir, dört tarafımda dolaşıyorsun, niçin bir tarafta yürümezsün.'

II - 'Yer yüzünde dolaşan ve yürüyen kâfir bırakma. Cümlesini helak et.'

III - 'Ben her gece bu Medine şehrini dolaşırım, andan sonra gön-lüm evde karar kılar.

Tişmek — Dinmek «kesilmek»

Küzüm yaşı takî tişmez (185 A. 14 S).

'Gözümün yaşı dinmez.'

Tiriklik — Yaşamak «hayat»

Bu oğul kız tirliklikiğe ol ikegu sebep buldılar (142 B 7 S).

'Bu oğul ve kızın yaşamasına «hayatına» o ikisi sebep oldular.

Tımdırmak — Durdurmak.

Ya nuh kemiğini cedi «Cudî» tağında tındırgıl takî anda ikamet kılığ (189 B. 14 S).

'Ey nuh, gemini Cudî dağında durdur ve orada ikamet ediniz.'

Tokuş — Savaş, muharebe.

Bedir tokuşmda Hak taalâ peygamberka nusret birdi ... Uhut tuşunda islam çerikingne hezimet tüştü (6 B. 13 - 15 S).

'Bedir savaşında Ulu Tenrı peygambere yardım etti ... Uhut savaşında İslâm askerine bozgunluk düştü.'

[1] Tizginmek: Bir şeyin etrafında dolaşmak (Radlof, C. III. S. 1104).

Süleyman efendi lügatında tizginmek kelimesi için altı yedi mana zikredildiği halde hiç biri yukarıki parçalara uygun değildir.

Toğuz — Domuz.

Ya takî toğuz eti yiseğ (182 B. 16 S).

'Yahut domuz eti yesen.'

Tübe Tepe.

Anasmğa hizmet kılsa bir yüksek tübe kumu samnça (142 B 11, 12 S).

Yüksek bir tepe kumu sayısınca anasına hizmet etse.'

Tükel — Bütün, hepsi, tamam.

Dünyanıñ tükel malını birseğ ul küşüknuğ bir arşun yirir birmegey-
men (127 A. 3, 4 S).

Senin zikriñni biz tükel kılduk (32 A. 2, 3 S).

I - 'Dünyanın bütün malını versen o köşkün bir arşın yerini vermem.'

II - 'Senin zikrini tamam kıldık.'

Tuğ — Toz.

Tuğluk — Tozlu.

Mübarek ilki birle yüzimdeki tuğni kiterdi takî yüzimni sildi (77 A. 2 S).

Başı ürbek bulsa takî yüzi tuğluğ takî iki ikni yırtık çapanlığ kim
erse (190 B. 13,14 S).

Saçı ürbek yüzi tuğluğ (200 B. 9 S).

I - 'Mübarek eli ile yüzümdeki tozu giderdi ve yüzünü sildi.'

II - 'Saçı keçelenmiş ve yüzü toz toprak iki omuzu yırtık çapanlı
kimse ise.

III - 'Saçı keçelenmiş, yüzü tozlu.'

Tulğaç — Hamile kadının ağrısı, sancı.

Anağ sini tuğurmuşta bir tulğaç zahmeti takî meşekkatı kim anağka
tekdi bu hac kıldırğanıñ ol bir tulğaç zahmetinge ceza ermez. tip
eydi (144 A. 2,3 S).

'Kıldırmış olduğun bu hac ananın seni doğururken çekmiş olduğu
bir ağrı «sancı» ya karşılık olamaz.

Tumşuk — Gaga, burun. [1]

Tekme kuşnuğ tumşukında bir taş bar takî iki az.akında iki taş
bar (22 A. 1, S).

Ol ültürgen karga tumşuki birle yer kazdı takî ülgen karganı yirge
kömdi (169 B. 13,14 S).

I - 'Her kuşun gagasında bir taş ve iki ayağında iki taş vardı.'

II - 'O öldüren karga, gagasıle yeri kazdı ve ölen kargayı oraya gömdü.'

Tünemek — Gecelemek, geceği geçirmek.

Erteke teki tağ başında uyağ tünedi hiç kim erseni kürmedi (36 A. 7 S).

[1] Kırgızlar bu kelimeyi isti'mal ederler. Basık ve çekik burunlu kimseye buzav
tumsuk derlerki buzagu burunlu demektir.

Ol kice açlık birle tünler bulsa (150 B. 8 S).

I - 'Sabaha kadar dağ başında geceyi uykusuz geçirdi, hiç kimseyi görmedi.'

II - 'O gece aç gecelerse.'

Tünlük — Tünlük [1].

Ol arada bir kuş eyvge tünlükdin uçup kirdi (22 A, 6 S)

Bu Muhammetni bir eyvge katsak takî ol eyvnuş tünlükini takî kapırgını berk kılsak (10 A. 11, 12 S).

I - 'O arada bir kuş uçup tünlükten eve girdi.'

II - 'Bu Muhammedi bir eve kapatsak ve evin tünlükünü dahi kapısını sağlam bağlasak.'

Türe «türa» — Âdet, din, kanun.

Düşmanlıkni küpüldin çıkarıp takî üztüreşiz tutuş (56 A. 17 S).

Bizge yıllık mal biriş takî ol türeşiz üze turuş (70 A. 8, 9 S).

I - 'Düşmanlığı gönülden çıkarınız, kendi türeniz «âdetinizi» icra edin.'

II - 'Bize vergi veriniz ve kendi türeniz üzre yaşayınız.'

Turmak — Kalkmak.

Mahmut atliş fili çükti hiç turmaz niceme kim temur ırğaklar birle ururlar hiç yerinden kopmaz (21 B. 14, 15 S).

'Mahmut atlı fili çöktü, bir türlü kalkmaz. Demir çengellerle vururlar, hiç yerinden ayrılmaz.'

Turukmak — Duraklamak, durmak.

Ey kulum minim hazretimde turukmuşdin suş (124 A. 17 S).

Korkmak birle. . . turuksaş bukün andağ turukşıl (125 A. I S).

Hiç eyv yok kim meger Melekül mevt her kün ol eyvnuş kapuğında turukur (721 B. 8 S).

I - 'Ey kulum, benim uzurumda durduktan sonra.'

II - 'Korkarak. . . durdu isen bu gün öyle dur.'

III - 'Hiç ev yokki ölüm feriştesi«Azrail» o evin kapısında duraklamış olmasın.'

Tuş — Hiza

Ol tesbih dönya endişesi birle muhtelit buldu erse anış tuşundakı meyve takî yerge tuştı tip eydi (160 B. 7, 8 S).

[1] Tünlük = Kırgızlarda, Çuvaşlarda ve Tatarların siyah hamamlarında bulunur. Kırgızlar çadırlarının tepesinde büyük bir açık bırakırlar, o açığı gece kaparlar, ziya gelmek için gündüz açarlar. Çuvaşların ise evlerinde furun sobası gibi sobaları vardır, bu sobaların bacaları yoktur. Sobaya ateş yakarken duman çıkmak için divarda dir delik açarlar. Tatarların da siyah hamamları da aynıyle böyledir. İşte bu kırgız çadırının tepesindeki ve divardaki deliğe «Tünlük» derler.

'O tesbih dünya düşüncesile karıştığınan onun hizasındaki meyve yere düştü dedi.'

Tüşek — Yatak.

İki tüşek aldılar Mısır ketenidin birini içinge hurma lifi toldurmuş erdiler takî birini içinge koy yünü oldurmuş erdiler (80 A. 8,9 S).
Kiee yatğanı küremdim hadimleri tüşek salğanını küremdim (95 B. 14 S).

I - 'Mısır keteninden iki yatak aldılar; birinin içine hurma lifi ve diğerrinin içine koyun yünü doldurmuş idiler.'

II - 'Gece yattığım ve hadimleri yatak yaptığını görmedim.'

Tutuğ — Rehin.

Bargıl bu çadırını iletgil takî komşumuzda Şemun atlıg Yahudi bar ağa tutuğ kuzgıl takî andin türt batman arpa argıl (82 A. 6-8 S).
'Git, bu çarşafımı götür, komşumuzda Şemun atlı Yahudi vardır, ona rehin bırak ve ondan dört batman arpa al.'

Tütün — Duman.

Ağzıdin yalı ot çıkar takî burnidin kara tütün çıkar (220 A. 4, 5 S).
'Ağzından yalın ateş ve bunnundan kara duman çıkar.'

Tutuş — Bitişik, müttasil.

Tutuş ruza tutmağıl . . . bir kün ruza tutğıl takî birer kün açğıl (130 B. 15 S)

İki kün tutuş yığladım (208 B. 14 S).

I - 'Arasını kesmeden oruç tutma... bir gün oruç tut, bir gün aç «ye»'

II - 'ki gün muttasıl ağladım (İki gün durmadan ağladım).'

Tütüzmek — Tüttürmek «Dumanlatmak».

başını yudı takî üzinge ut tütüzdi Takî çıktı üz.lek namazını kıldı. (20 A. 1 S)

'Başını yıkadı ve kendisine ut tüttürdü ve çıkıp öylen namazını kıldı.'

Tuynak — Tırnak, «Tuyak».

Uftanırmen kim peygamber «Asm» yatğan şeherniğ toprakını merkep tuynakı birle bastursam (105 A. 4 S).

Peygamberin yattığı şehrin toprağını merkep ayağı «tuyağı» ile bas-tırmağa «çiğnetmeğe» utanyorum.'

Tüz — Müsavi «düz».

Tüzlük — Müsavat, adalet.

Eykâr hatunlar ara tüzlük kılubilmese bir hatunğa kanaat kilmak ke-rek (96 B. 14,14 S).

Eger bu hatunlar arasında tüzlük kılı bilmegeymen tip korksağız bir hatun cüfitleniğ (97 A. 1,2 S).

Tileseğız bu ganimetni tüz kısmet kılayın (128 B. 8 S).

I - 'Eğer kadınlar arasında adalet edemezse bir kadınla iktifa etmelidir.

II - 'Eğer kadınlar arasında adalet edemem diye korksanız bir kadınla evleniniz.'

III - 'İsterseniz bu ganimeti müsavi taksim edeyim.'

Tüzmek — Dayanmak.

Ukâşe-niñ kügli netek tüzer peygambeni urmakka (34 B. 7 S).

'Peygamberi urmağa Ukaşe-nin kalbi nasıl dayanıyor «tehammül ediyor».'

Ücek — dam.

Taki bu iyal ucakta erdi muğa uküş nezar kılmış erdi (182 B. 10 S).

Minaredin tüşüp anıñ ucakinge bardı (182 B. 11 S).

Osman «Rd» kapuğunu bağladı taki ucakke mindi (67 B. 14 S).

I - 'Bu kız damda idi, buna çok bakmıştı.'

II - 'Minareden inip onun damına vardı.'

III - 'Osman «Rd» kapısını kapayıp dama çıktı.'

Üctümah, üstümah — Uçmak, cennet.

Mini üstümahka kigürgil (140 B. 11 S).

Üctümahnıñ hoş yazığı biş yüz yıllık yirdin mü'minler yüzinge ti gey (148 A. 14 S).

I - 'Beni uçmağa koy.'

II - 'Uçmağın hoş kokusu beş yüz yıllık yerden mü'minlerin yüzüne dokunur.'

Uftanmak — Utanmak.

Küglümde bir süz bar aymakka uftanurmen tidi (180 B. 3 S).

'Gönlümde bir söz var, söylemeğe utanıyorum.'

Ük, uk — Hasır, tahsis ve te'kit ifade eden harftir. [1]

Derhal kapuğnıñ kufli üziyyuk tüştü taki üzi açıldı (52 B. 10 S).

Ol kuz.uğka kemişip anda üzi ük ülgey (178 A. 12 S).

Ferman andag tururkim atı üzesinde ük canını kabiz kılğıl tip.

(221 A. 1 S)

Bütünlükün rastlıkım kurkar Tagridin âlimler uk üz kullaridin.

(117 A. 3,4 S).

I - 'O saat kapının kilidi kendiliğinden «kendi kendine» düştü ve kapı kendisi açıldı.'

II - 'O kuyuya bırakın, orada kendi kendine ölür.'

[1] Bu harf Kazan Türkçesinde şayidir. Meselâ: Şunduk kabul itti dinirki, hiç tehir etmeden o saat kabul etti, demektir. Keza üzük keldi, denirki bizzat kendisi geldi, başkasını göndermedi, demektir. Üzük tüştü, denirki kimse müdahale etmeksizin kendi kendine düştü demektir.

III - 'İnmeğe müsaade etmeden» atı üzerinde canını kabz et diye buyurulmuştur.'

IV - 'Tanrının kulları içinden ancak alimler tam manasile ve samimiyetle ondan korkarlar.'

Ük — Fikir «Uy».

Masiyetka kast kılmiştin suğ Hak taalanıy azametini üklerine tüşürüp ol masiyetdin yığlımsalar tip eydi (216 A. 15,16 S).

'Günah işlemeğe kast ettikyen sonra Ulu Tanrının büyüklüğünü akıllarına getirip o gūnahtan çekilseler dedi.'

Ukür — Top, cemaat, «üyür». [1]

Tanrının dinine kirurler ukür ukür (42 A. 6 S).

Mi'raç tüninde bir ukür halatik küremeren kim üz tırnakları birle yüzlerini tırmarlar (193 B. 5,6 S).

Ol kim erseler kim yalğan süzni kelturdiler anlar bir ukür halayik tururlar (209 B. 9,10 S).

I - 'Tanrının dinine top top «fevç fevç» olarak girerler.

II - 'Mi'raç gecesinde bir top halk gördümki kendi tırnaklarile yüzlerini yırtıyorlar.'

III - 'O kimselerki yalan sözü meydana attılar, onlar bir top halktır-

Uküş — Çok.

Uküş zemanе ulturdu (119 B. 1 S)

Uküş hadislerini yad tutar erdi (116 B. 1 S).

Yazukum uküş çıktı (116 B. 6 S).

Hak taalâ hazretinde uküş savaplar var tip (118 B. 7 S).

I - 'Çok vakit oturdu.'

II - 'Çok hadislerini hatırında tutuyordu.'

III - 'Günahım çok çıktı.'

IV - 'Ulu Tanrı huzurunda çok sevaplar var deyip.'

Uğ — Kefil.

Kim kim bu a'rabiga bir teyfe birse men ug bulaym ol kim ersege üçtümah teyfeleridin bir teyfege tidi (81 B. 5,6 S).

Kayu biriğiz bu a'rabika imame birse men ug bulaym kim Hak tebareke ve taalâ ol kim ersege üçtümah tacını başınga koysun
(81 B. 15,16 S)

Kayu mü'min ve müvahhit mağa ug bulsa kim... men ol kişiğe ug tururmen üçtümah birle (173 B. 7,9 S).

[1] Kazan türkçesinde üyür kelimesi en çok bir aygırın idaresinde olan kısrağın topuna itlak olunur. Bundan istiare tarikile ulse gerek iki kimse arasında ülfet ve ünsiyet hasıl olursa «bir birine üyür oldular» denir.

I - 'Kimki bu a'rabiye bir deve verirse ben o kimseye uçmak devrelerinden bir devreye kefil olayım.'

II- Hangi biriniz bu a'rabiye sarık verirse ulu Tanrı o kimsenin başına uçmak tacı gidireceğine kefil olayım.'

III- 'Hangi mü'min ve müvahhit bana kefil olsaki... Ben o kimseye uçmak ile kefil olurum.'

Uğrı — Hırsız.

Kim kim burç alsa takî ol burçını ütemmekke i'tikadı bulmasa ul uğrı tırur (205 A. 15, 16 S).

'Bir kimse borç alsa ve o borcu ödemeye niyeti olmasa o kimse hırsızdır.'

Uğurlamak — Çalmak.

Müsülmanlar malını uğurlap hiyanet kilup (151 A. 12 S).

'Müslümanlar malını çalıp hiyanet edip.'

Uğüt — Va'z ve nasihat. «Hayırhaklık»

Men sizge iz.gülük takî ugüt cihetidin eytürmen sizge tanrı taalâ meni kılğanı meğğû bulgaysız tip meni kıldı (141 A. 4, 5 S).

Hak tebareke ve taalâ sizge ugüt birur bulgaykim Hak taalânıñ va'zını tutup amel kilip ugüt alıngaysız (156 A. 16, 17 S).

I - 'Ben size eyilik ve hayırhaklık yüzünden söyleyorum, Tanrı sizi ebedi kalırsınız diye menetti.'

II - 'Ulu Tanrı size v'az ediyor, olabilir ki Ulu Tanrının sözünü tutup amel kılarak va'zlanırsınız.'

Ulalmak — Büyümek.

Ol oğlanı sem asragaysen seniñ etekkiñde ulalgay (89 B. 12 S).

'O çocuğa sen bakarsın, senin eteğinde büyür.'

Ulanmak — Ulaşmak.

Yekşenbe kün erdikim ahiretka ulandı (3 B. 16 S).

'Pazar günü idiki ahirete ulaştı.'

Ulturgu yer — Oturacak yer

Bizlerniñ ulturgu yerlerimiz yul başlarında bulur tidi (152 B. 17 S. 153 A. I S).

'Bizim oturacak yezimiz yol başlarında olur, dedi.'

Ülükse — Leş, meyte. «Ulekse»

Takî ul gür içinde men murdar ülükse tik bulup yatgaymen (187 B. 10,11 S).

Sefermu sizlerde biriñiz karındaşıñızniñ etni yimek ülükselik halinde takî yiğrendiñiz ol ülkse etni yimekke (192 B. 8 - 10 S).

I - 'Ben o kabir içinde murdar leş gibi ulup yatacakmın.'

II - 'Sizlerden biriniz kardeşinizin etini leş halinde yemeyi severmi? Leş eti yemekten öğrendiniz.'

Uluğ sınımak — Kendini büyük tutmak, büyük sanmak.

Nime yavuz kul turur ol kul kim halayık üze uluğ sınğay (188 B.11 S)
'Kendisini halktan büyük gören kimse ne fena adamdır.'

Ülüş — Hissa.

Minim ülüşümge tigen yirde takî bir uluğ taş bilgürdi. (18 B. 1 S).

Bu kice mem ülüşüm ekmekni bu yetimge birürmen (71 A. 12 S).

I - benim hisseme düşen yerde büyük bir taş belirdi. «Zuhur etti.'

Ij - 'Bu akşam ben,hissem olan ekmeği bu yetime vereceğim.'

Ündemek — Çağırarak, davet etmek.

Ul iki avretni munda ündagil (195 A. 2 S).

'O iki kadını buraya çağır.'

Unkin — Başka.

Tepridin unkinni küpuldin çıkarsağ (124 B. 9 S).

Allahü ekber timişinde küplunde Tepridin unkin bulmasa (124B.10S).

Unknlerni ihtiyar kılır üz nefisleri üze yani ünkinlerge isar kılurlar
(128 A. 8, 9 S).

I - 'Tanrıdan başkasını gönülden çıkarsan.'

- II 'Allahü ekber derken gönlünde tanrıdan başkası olmasa.

III - 'Başkalarını kendilerine tercih ederler, yani başkalarını isar ederler.'

Üğür « Üngür » — Mağara.

Bir tağnı üngüringe kirdiler yağmur katığ buldı takî ol tağdin bir ulug taşnı sil keltürdi takî bu tağ üngürümö agzinga tayadı.

(146 B. 8, 9 S)

Sahralarda tağlar üngürinde turur erdi (171 B. 17 S).

Kayttı takî tağ üngiri katinga keldi eres bakar tağ üngürü içinde bir arslan yatur (197 A. 13 S).

I - 'Bir dağdaki mağaraya girdiler, yağmur şiddetlendi, sil dağdan büyük bir taş getirdi. Bu dağdaki mağaranın ağzına dayadı.'

II - 'Sahralarda dağlardaki mağaralarda barınır idi.'

III - 'Döndü, mağara yanma geldi. Baktığı mağara içinde bir arslan yatıyordu.'

Uğurka — Bel kemiği «Amudu fıkarî» [1].

Y rabbi suğ halimni kürüklük kilğil dünyadin mini iman ve islâm üze çıkargil tip düa kilsa minim uğurkam sınağ (138 A. 8, 9 S).

Ya rabbi, soğ halimi güzel kıl. Dünyadan beni iman ve islâm üzere çıkar, deyüp düa ederse benim bel kemiğim kırılır.

[1] Kırgızça «Umurtka»dır.

Uram — Sokak:

Âriflarda biri uramdin keçip barurda (163 A. 14 S).

Hiç uramda fariğ yürümekke takî uynamakka kuz.maz (213 B. 5 S).

I - Âriflerden biri sokaktan geçerken. «geçip varırken».

II - 'Sokakta işsiz gezmege ve oynamaga hiç bırakmaz.'

Ürbek — Keçelenmiş.

Ey yaranlarım zinhar bir mü'minni kürseñiz başı ürbek bulsa takî yüzü tugluğ takî iki ikni yırtık çapanlıg kim erse bulagaykim Hak taalâdin... (190 B. 13, 14 S).

Başı açık az.akı açık saçı ürbek yüzi tugluğ takî kişi ne irse birse almaz (200 B. 9, 10 S).

I - 'Ey yaranlarım, bir mü'min görseniz başı «saçı» keçelenmiş, yüzü tozlu, iki omuzu yırtık cübbeli kimse ise, ola bilirki Ulu tanrıden.'

II - 'Başı açık, ayakı çıplak, saçı karmakarışık, yüzü toprak içinde. Lâkin başkası ona bir şey varirse almaz.'

Urm «Ürün» — Bir şeyin yeri.

Muhammed siniğ atağ Abdül Muttalipniğ urnı kayu yir turur tip eytür (7 B. 5 S).

Senin baban Abdül Müttalib-in yeri neresi alduğu hakkında Muhammet, ne diyor.

Ürkegü yer — Varacak yahut barınacak yer. [1]

İşlerini künilik üze kılğıl takî ürkegü yerlerini üçtümah kılğıl tip eytür erdi (158 B. 10,11 S).

'İşlerini doğruluk üzere kıl ve varacak «barınacak» yerlerini Cennet kıl, diyor idi. «Peygamber huzurunda bir aziz, Sahabeler için düa ediyor?»'.

Urluk — Tohum.

Zina urluku şehvet birle nazar kılmak turur (175 B. 12 S).

'Şehvet ile bakmak zinanın tohumudur.'

Ürmek — Üflemek.

Takî ilkinge ağzi birle ürdi (116 A. 14 S)

'Eline ağzi ile üfledi.'

Urnaştürmak — Yerleştirmek.

Yene burunki tik ol süğüklerni urnaştururmen (96 A. 16,17 S).

'Gene evvelkisi gibi o kemikleri yerleştiriyorum.'

Urnatmak — Yerleştirmek.

Küñlidin cümle ne irselerniğ mehabetini çıkarsa takî Hak taalânıñ mehabetini urnatsa (214 A. 12 S).

[1] Ürke: Çadır, hayme, harkâh... tabye, istihkâm (*Süleyman efendi lügati*).

'Gönlünden bütün eşyanın muhabbetini çıkarsa ve Ulu Tanrının muhabbetini yerleştirse.'

Ürü «üre» — Dikilmek.

Anası ileyinde ürü turup hizmet kılmış bulsa (142 A. 12; 13 S).
'Anası önünde dikilip hizmet etmiş ise.'

Ürü turmak — Ayakta durmak, dik durmak, dikilmek.

Ürü kumpak — Ayağa kalkmak.

Namaz kaz.gusını yimek kerek eger sükel bulsa üruturu bilmese ul-turup kılğay (120 B. 13, 14 S).

Atağ yakupnı ağırlamadı ol kirmiş de ürukubup ağar ikram kılma-dı (114 A. 10 S).

Kim kim irak illik erse ürukubsun... Kim kim küfelik erse ürukubsun üzgeler ultursun tidi (200 A. 14, 15 S).

I - 'Namazı düşünmelidir, eger hasta olursa ayakta duramazsa oturup kılar.'

II - 'Baban Yakub - u ağırlamadın, o girerken ayağa kalkup ona hür-met etmedin.'

III - 'Kim irak ilinden ise ayağa kalksın... Kim Küfe ilinden ise aya-ğa kalksın. Başkaları otursun dedi.'

Ürütken — Kefaret.

Bu biş namaz ol küçük yazuklarını ürütken turur (120 B. 6; 7 S).

'Bu beş namaz Küçük günahlarına kefarettir «günahlarını örticidir».

Usal — Fena, yavuz. [1]

Nehi münker kılğuçıar usal kılup fasiklerbirle yaşmaklarının misali... Eğer salihlar usal kılsalar fasiklarını meni kılmasalar (125 A. 11 - 15 S).

Yaman kıldım usal kıldım surmak kerek ermiş surmadım (112 B. 10 S).

Kibir ol bulurkim Hak taalanı buyrukını usal tutsağ iltifat kilmasağ (168 B. 4, 5 S)

I - 'Nehi münker edenler vazifelerini sui istimal ederek fasiklarla barışmalarının misali... eger eyiler fasikları menetmeyüp fena yaparlarsa.

II - 'Yaman yaptım, fena ettim, sormak lâzımmış sormadım.'

III - 'Ulu Tanrının buyruğunu fena tutmak ehemmiyet vermemek İşte kibir budur.'

Uslug — Uslu.

Halayık içinde âkilrak takî usluğrak kim turur tip eydiler (219 A.4S).
'Halk içinde daha âkil ve daha uslu kimdir, dediler.'

[1] Uşal kelimesi Kırgızçada dayanıksız, zayıf manasında kullanılıyor.

Üsme — Kaş boyası, rastık [1].

Bir sırça aldılar bakırdın üsme ezmek için (80 A. 13 S).

‘Kaş boyası ezmek için bakırdın bir sırça aldılar.’

Uş — işte.

Uş Ebu Bekirni kapuğka keltürdük timiş erdiler (52 B. 9, 10 S).

‘İşte Ebubekiri kapiya getirdik demişler idi.’

Uşak — Ufak.

Uşatmak — Ufalamak.

Uşanmak — Ufalanmak.

Ya Abas bir avuç uşak taş birgil tidi Abbas takî bir avuç uşak taş birdi (37 A. 17 S).

Anı uşatmadı (108 B. 10 S).

Anadağ bıraktı kim süğüki uşanmakka tekdi (177 B.15, 16 S).

I - ‘Ey Abbas, bir avuç ufak taş ver dedi, Abbas dahi bir avuç u-fak taş verdi.’

II - ‘Onu ufalamadı.’

III - ‘Öyle bıraktıki az kâlsın kemiği ufalanacaktı.’

Utlag — Hayvan otlayan yer.

Utlagdin koylarım kelse (147 A. 8 S).

‘Koyunlarım utlağdan gelse.’

Ütmek — Kesmek «Keskin olmak»

Hiç kim erse ani kubarmakka küçi yetmedi balta takî ütmedi

(18 B. 2 S).

Onu koparmaya kimsenin kuvveti yetmedi, balta dahi kesmedi.’

Üvkelik — Gücenikli, dargın.

Haset kılguçi minim fazlimka üvkelik turar takî kullarım arasındaki kısım kılğanınga razî bulmaz tip eydi - 207 B. 4. 5 S).

‘Haset eden kimse benim inamıma güceniklidir ve kullarım arasındaki taksimime razî değildir.’

Üvüş — Islak, yaş «Yuviş».

Velikin tışındaki üvüşlükünü kürerler takî bilüalerkim bu meşk içinde suf bar tip (2 A. 113 S).

Lâkin dışındaki ıslaklığı güürler ve tulum içinde su var deyip bilirler.

Uyag — Uyanık.

Uyaglık — Uyanıklık.

Uygartmak — Uyandırmak.

Bu kice yatmağ uyag tıuğ arslanlar sizlerge ya takî külükleriğizge zahmet tiküamesin (8 A. 0, 10 S).

[1] Üsme — Bir çeşit ot olup hayanda ezilir ve sonra bununla kaş boyarlar.

Tünle uyaghk birle (118 B. 14 S).

Tatlıg uykularidin uygartmaknı reva kurmedim.

I - 'Bu gece yatmayınız, uyanık durunuz, arslanlar sizleri ve binecek hayvanlarınızı helak etmesin.'

II - 'Gece uyanık durmakla.'

III - 'Tatlı uykularından uyandırmayı münasip görmedim.'

Uyalmak — Utanmak.

Uyalu Hak taalâ hazretinge bardım uküş zarılık kıldım (30 A. 10,11 S).

Muaviyedin uyalıp beyat birdiler (92 A. 7 S).

Yüzüm etleri yerge tüşti uyalmakim din tidi (176 A. 17,17 S).

I - 'Utanarak Hak taalâ hazretine vardım ve çok yalvardım.'

II - 'Muaviyeden utanıp beyat verdiler.'

III - 'Utandığımdan yüzümün etleri yere düştü.'

Uyat — Haya, utanma.

Secdedin başını kaldırmadı üz uyatidin (183 B. 1 S).

Eytürler ya rabbena sağa sığınurbız uyatsızlıkdin işittükkim fılan kim erse fılan huca din dünyevî ne irse tilemiş (194 A. 12,13 S).

I - 'Kendi hayasından dolayı secdeden başını kaldırmadı.'

II - 'Ya rabbî, hayasızlıktan sana sığınırız. İşittikki fılan kimse fılan efendiden «zenginden» dünyevî nesne istemiş, derler.'

Üzâ — Mukaddem, evvel.

Mustafa aleyhisselamdin üzâ iblise icazet bar erdi kim kukke aşıp ferişteier birle süzleşmekke (164 B. 15,16 S).

Mustafa «Asm» dan mukaddem semaya çıkıp feriştelere konuşmaya İblise müsaade vardı.

Uzakı — Eski zaman, kadim.

Uzakı ulema ve meşayih takî andağ kilur erdiler (133 B. 2 S).

Uzakı zemanede bir zahit bar erdi (184 B. 2,3 S).

I - 'Eski zaman ulema ve meşayih dahi öyle yapar idiler.'

II - 'Eski zamanda bir zahit vardı.'

Uzatmak — Teşyi etmek.

İkram birle uzattı anlar takî çıktılır (55 B. 1 S).

Dihye ge uküş mal birdi takî üzürler kıldı takî uzattı (41 A. 7 S).

I - 'İkramla teşyi' etti, onlarda çıktılar.

II - 'Dihye-ye çok mal verdi ve i'tizar ederek teşyi' etti.'

Üzge — Başka.

Sizdin bizge ez.gülik din üzge tekmedi (43 B. 17 S).

'Sizden bize iyilikten başka bir şey gelmedi.'

Uzgunçı «tozgunci» — önden giden [1].

Men sağa neme yahşi uzgunçimen ahiretka tidi erse men yıgladım
(79 A. 15 S)

‘Ben senin için ahirete önden giden ne iyi kimseyim, dediğinde ben ağladım.’

Üzini — Kendisini «onu»

Üzini Yemen ilinge iz.ür erdi (115 B. 16 S).

Kendisini Yemen iline gönderiyordu.

Üz.lek — Öylen.

Zülhuleyfe atlıg yirde üz.lek namazini kıldı (12 A. 6 S).

Ertedin üz.lekke teki bir aylık yer iletür erdi takî üz.lekdin kiçege teki bir aylık yer iletür erdi (105 B. 11 S).

I - ‘Zülhuleyfe atlı yerde öylen namazını kıldı.’

II - ‘Sabahtan öylene kadar bir aylık yere ve öylenen akşama kadar dahi bir aylık yere götürüyordu.’

Uzmaq «t.ozmaq» — Geçmek. «Birinci gelmek»

Küglünde keçer erdi kim men bu kün Ebü Bekirni hayrat içinde uzgaymen tip (48 A. 5 S).

‘Ben bu gün hayrat cihetinden Ebubekiri geçirim diye gönlünden geçer idi.’

Üzmeq — Koparmak.

Ol dirahtdin biş buğday üzdi (141 A. 6 S).

‘Ol ağaçtan beş tane buğday kopardı.’

Üz.ürmek — Seçmek, intihap etmek.

Sizler arapızda bir kaçını üz.ürüp men anlarga nefis şehvet bireyin
(183 A. 12,13 S).

Burunki tek ağırladı takî üz.ürdi nitek kim kelamı içinde haber biru yarhkar (141 B. 11,12 S).

I - ‘Siz aranızdan bir kaçını seçiniz, ben onlara nefis ve şehvet vereyim.’

II - ‘Evvelki gibi ağırladı, dahi seçti «kendisine yakın kullarından kıldı» nitekim kelamı içinde haber verir.’

Üz.üründü — Seçilmiş, müntehap, müstafa.

Teğrınıq üz.üründi kulu atam (45 B. 12 S).

Ya Muaz. Halayıkınıq mallarınıq üz.üründüsü almağil (125 B. 4 S).

I - ‘Tanrının seçilmiş kulu babam.’

II - ‘Ya Muaz. halkın mallarının seçmelerini alma.’

[1] Yarışta birinci geldi, geçti yerinde uzdı denir.

Buradaki uzgunçı sözü arapça farat «طرس» kelimesinin tercümesidirki hayvan sulamaya giderken havzı islah, ip ve koğa hazırlamak için önden giden kimseye itlak olunur.

Vaktin — Vakıta.

Ya rabbi, ol vaktin kim üçtümahda erdim hemişe hatırım tilemişte arışka tavaf kılır erdim (12 A. 17 S).

'Ya rabbi, o vakıttaki «o vakıtki» Uçmakta idim, gönlüm her diledikçe arşı tavaf ederdim.'

Yabar — Misk.

Takî yaz-ığı yabardin tatlığ turur (31 B. 7 S).

'Dahi kokusu miskten daha hoştur.'

Yaburgak — Yaprak [1].

Ol yeşil yaburgaklar içinde ol meyvalar ay meşizlik (160 A. 13 S).

'O yeşil yapraklar içinde o meyvalar ay gibidir.'

Yagi — Âsiler, havaric «Düşman».

Ali radiyellahü anhü yağiler birle uruşmak için ağır çerik birle çıktı yağiler ol kişiler bulurkim (73 B. 15, 16 S).

Ali «Rd» âsiler «havaric»le uruşmak için ağır askerle çıktı, havaric ol kimselerdirki...

Yak yavuk, yuk yavuk — Akriba, yakınlar [2].

Senin iz.gü âdetlerin bar yak yavukni seversen yalğan süzlemezsen kişilerin emgekini kütürürsen takî konuklarını ağırlarsen miskinlerge yari birursen (4 B. 10 - 12 S.).

Ya Muhammed yuk yavuklarım Tamugdin kurtarğıl (8 B. 13 S.).

I — 'Senin iyi âdetlerin var, akrabayı seversin, yalan söylemezsin, başkaları için meşakkata katlanırsın, misafirleri ağırlarsın, miskinlere yardım edersin'

II — 'Ey Muhammed, akraba ve taallukatını Tamudan kurtar'.

Yalavuc — Elçi.

Cümle peygamberlerini Hak tealânı yalavucları turur tip bilmek kerek (115 B. 6 S).

Bütün peygamberleri Ulu Tanrının elçileridir, deyip bilmeli.

Yalğan — Yalan

Kast birle minim üze yalğan süzlep (I B. 8 S).

'Benim üzerime kasten yalan söyleyip'.

Yalguz — Yalnız.

[1] Abuşka lügatı : Yapurğan: yaprağa derler.

Nehc-ül-Ferâdis ile Abuşkada iki şekilde olan bu kelime aynı kelime olup iki kitabın birinde değişmiş olabilir.

[2] Kırğızlarda Yok sözü yakın manasın'da kullanılır« Kurunup turgan avuldan görnegen bulut yok» derlerkl gözüken köyden gözükmeyen bulut yakındır demektir. Köye varmadan gelip bastırır, yağmur yağdırarak ıslatır demek yerinde söylenir Lâkin Yuk yakın manasında ayrı bir kelime midir; yahut yavuk sözünün tahfif edilen bir şekli midir? Burasını bilmeyorum.

Siz nitek yalguz ıbarğaysız men taki sizniñ birle barayın tip eydi.
(10 B. 3 S)

Men zäffe yalguz nitek kilğaymen tip inken kazğuluğ tururmen.
(65 B. 9 S)

I— 'Siz nasıl yalnız varacaksınız? Ben dâhi sizinle varayım, dedi.

II— 'Ben zayıfa yalnız başıma ne yapayım diyerek pek kayguluğum'.

Yaman — Fena.

Üzini emgetip sufsatıp sağa terbiyet kılınıştı yaman kılıklığı ermez erdi (143 B. 15, 16 S).

'Zahmet ve susuzluk çekerek seni terbiye ederken fena huylu değildi'.

Yanaşu — Birbirine yanaşarak «yan yana» [1].

Üçtümah içinde iki köşk kürdüm ikisi yanaşu tururlar (90 A. 7, 8 S).

'Üçmak içinde iki köşk gördüm, ikisi yan yanadır'.

Yandurmak — Yakmak, tutuşturmak.

Halayık ot yandırsalar evvel uşak yığaçlar küzarlar (119 B. 12,13 S).

'İnsanlar ateş yaksalar evvel uşak ağaçlar koyarlar'.

Yansı «Bir yansı» — Birtaraf.

İmdi din suğ işi bir yansı kılsak (10 A. 6 S).

'Şimdiden sonra işi birtaraf etsek'.

Yapşunmak — Yapışmak.

Yusuf peygamber ol kuvaga yapşunup kuz uğdin çıktı (56 B. 12,13 S).

Turdi kim Yusufka yapşungay Yusuf taki kaçtı (181 A. II S).

I — 'Yusuf peygamber o kovaya yapışıp kuyudan çıktı.

II — Yusufa yapışmak «Yusufi yakalamak» için kalktı, Yusuf ta kaçtı.

Yar — Tükürük.

Misvak başı kuruğ erdi Ayşe eydi ya resulellah misvakını yarım birle izeyinmi tidi erse peygamber «Asm» başı birle işaret kıldı kim izgil tip Ayşe «Rd» avız yari birle izdi (45 B. 5,6 S).

Suğ halinde benim yarımni üziniğ yari birle cem' kıldı tip küvenür erdi. (45 B. 8 S).

I — 'Misvakın başı kuru idi. Ayşe, ya rasulellah, misvakı tükürüğüm ile ıslatayım dedi. Peygamber «Asm» başı ile işaret ederek ıslat dedi. Ayşe «Rd» ağız yarile «tükürüğüle» misvakı ıslattı'.

II — 'Son halinde benim tükürüğümü kendi tükürüğü ile cemetti diye iftihar ederdi'.

[1] Kazanca telaffuzu «yeneşe» dirki yan yana demektir. Fakat buradaki yanaşu yan yana demek öla bildiği gibi yanaşmak filinden hal şekli olup yanaşarak demek de olabilir.

Yarag — Kudret, takat, «güç». [1]

Ya Muhammed ümmetiñ yaragi yetmegey tün kün içinde ellik namaz kilmakka (29 B. 12, 13 S).

Namazka çıkmakka yaragi bulmadı (43 A. 7 S).

İkinci katası tutti takî andag kıstı kim hiç yaragım kalmadı. Yene boşadı (4 A. 17 S).

I — 'Ey Muhammet, gece ve gündüz içinde elli namaz kılmağa ümmetinün gücü yetmez'.

II — 'Namaza çıkmağa takatı olmadı.

III — 'İkinci defa tuttu ve öyle sıktı ki takatım kalmadı, gene bıraktı'.

Yaraşmak — Barışmak.

İkegü yaraştılar arada fitne basıldı (88 A. 9. 10 S).

'İkisi barıştılar; arada fitne basıldı'.

Yarayor tek — Yarayacak gibi:

Amıñ içinde bir ne irsesi bulsa medihka yarayor tek anı ol işi birle medih kılur (195 A. 14 S).

'Onün içinde medhedilmeğe yarayacak gibi bir şeyi bulunursa onu o şey ile medheder'.

Yari — Yardım.

Yari birmek — Yardım etmek.

Mekke kâfirleri Mekkedin çıkarmışta katında bulsa erdim sağa yari birgey erdim (5 A. 2 S)

Siz aygan süzlerge sabır kilmakka Teğrı tebareke ve taalâ yari birgen turur (209 A. 11 S).

I — 'Mekke kâfirleri Mekkedin çıkarırken yanında bulunsam sana yardım ederdim.

II — 'Sizin söylediğiniz sözlere sabır etmeğe Tanrı yardım edicidir'.

Yarık — Silah.

Ferişteler yarık yaşıklarını kitermedin turutlar (20 A. 2 S).

Yarık yaşıklarınızı kız;seniz (20 A. 4 S).

I — 'Ferişteler silahlarını henüz çıkarmadılar'.

II — 'Silahlarınızı giymelisiniz'.

Yarmak — Akça. [2]

Mağa satğıl sağa on miñ yarmak bireyin (126 S. 16 S).

'Bana sat, sana on bin akça vereyim'.

[1] 'Yarag: Esliha, âleti harp (*Süleyman efendi lügati*).

[2] Yarmak: Akçaya derler (*Abuşka lügati*): Yarmak : Sikke, para, beyaz, altın yamu (*Süleyman efendi lügati*).

Yaruk — Aydın, parlak.

Arasatka kavunlar kelgeyle yüzleri yaruk yılduztik yeşigay.
(121 A. 5, 6 S)

Arasatka yaruk yüz birle keldiğ . Yüzleri tulun ay tik yaruk bulgay.
(121 A. 7-9 S)

Taş tibrendi takî bir pare yarukluk köründi (147 A, 2 S)

I — ‘Arasata bir takım kavunlar gelirki yüzleri parlak yıldız gibi parlar «ışır».

II — ‘Arasata parlak yüzle geldin... Yüzleri tulun ay gibi parlak olur’.

III — ‘Taş yerinden oynadı bir parça aydınlık gözüktü’.

Yarumak — Aydınlanmak.**Yarutmak** — Aydınlatmak.

Ey cariyeye taşmu yarudı... Cariye eydi taş yarumadı hoca eytür taş yarumamış bizge ni namaz buyurursen (161 A. 17 S. 161 B. 1 S).

Men bu kice bir konuk eyfke keltüreyin kaçan kim sufra öğümüzde kuz.sağ sen çırağnı yarutmış bulgıl takî ol çırağnı sündürgil.

(129 A. 3, 4 S)

I — ‘Ey cariyeye tan yerimi aydınladı. Cariye dedi: Tan yeri aydınlamadı. Efendi dediki: Tan yeri aydınlanmadı ise bize hangi namazı buyuruyorsun?’.

II — Ben bu gece eve bir misafir getireyim. Ne zaman sofrayı önümüze koyarsan lambayı açmağa «aydınlatmağa» oğraşır gibi ol ve lambayı söndür’.

Yasmuk — Mercimek.

Tekme kuşnıñ tumşukunda bir taş bar takî iki az-akında iki taş bar yasmukdin uluğrak takî nohutdin kicikrek (22 A. 1 S).

‘Her kuşun gagasında bir taş ve iki ayağında iki taş vardı, mercimekten bir az büyük. nohuttan bir az küçük idi.’

Yastuk — Yastık.

Eger üz yastukları üze ölmüş bulsa erdiler biri birlerini kümgeyle erdi (197 B. 11 S).

‘Eğer kendi yastıklarında ölmüş olsalar idi bir birini gömmüş olurlardı’.

Yaşık [1]

[1] Yaşık, yarık kelimesile birlikte söylenen mühmel kelime midir, bilemedim. (DLT, III, S. 13) yay mahfazası manasında yasık kelimesi var, yoksa o mudur?

Peygamber « Asm » arkasında yarık yaşık üzere tururlar (23 A. 8 S)
Peygamber « Asm » silahlarını henüz çıkarmamıştır.'

Yaşımak — Parlamak « Işımak ».

Yüzleri yaruk yıldız tik yaşığay' (121 A. S)

'Yüzleri parlak yıldız gibi parlar.

Yat — Yabancı.

Takî yat erenler birle halvet yirde sözleşmegeyesiz.' (16 B. 16 S)

Dahi yabancı erkekler ile تنها «avlak» yerde konuşmayınız.'

Yavlak — Şiddetli. sonderece.

Bu halifelik işi yavlak düşvar turur her kice men bu Medine şehrini tezginürmen. (53 B. 13, 14 S).

'Bu halifelik işi son derece müşküldür, her gece ben bu Medine şehrini dolaşıyorum.'

Yavuk — Yakın.

Cümerd kim erse Hak taalâ hazretinde yavuk bulur takî üçtümahka yavuk bulur velikin Tamuğdin yirak bulur (126 A. 6,7 S).

Namaz vakti yavuk kelse abdest kılurmen (122 A. 11 S).

I — 'Cömert kimse Tanrıya yakın olur, Uçmağa yakın ve bütün insanlara yakın olur, Tamudan uzak olur.'

II — 'Namaz vakti yaklaşıpta aptest alırım.'

Yavutgu — Yaklaşırıcı.

Üçüncü bap Hak taalâ hazretinğa yavutgu ameller beyanı içinde turur (115 A. 3 S).

'Üçüncü bap Ulu Tanrıya yaklaşırıcı ameller beyamndadır.'

Yavuz — Fena.

Tün mağa satğıştıpız takî mindin ne erse tiledipiz men yavuz kıldım sizge iltifat kıldadım (126 B. 11, 12 S).

Anam yavuz kılıklıg turur tidi (143 B. 12 S).

Anağ seni tokuz ay emgenip kötürmişte yavuz kılıklıg ermez erdi.

I - 'Dün bana rastladınız ve benden nesne istediniz, fena ettim, size iltifat etmedim.

II - 'Anam huysuzdur dedi.'

III - 'anan, seni zahmet çekerek dokuz ay taşıdığı zaman huysuz değildi.'

Yaz.ağ — Yayan

Yaz.ağ yürütmekke koymagay erdim boynumga kütrüp yürütkey erdim (19 A. 5, 6 S)

Sahabeler takî atlandılar uküş yaz.ağlar takî çıkıp turur erdiler.

(15. B. 7 S.)

I - 'Yayan yürümeye bırakmazdım, boynuma kaldırıp yürütür. «taşır» idim.

II - 'Sahabeler hayvanlara bindiler, bir çok yayanlar dahi çıkmışlardı.'

Yaz.ıg — Koku.

Teniğe hoş yaz.ıglar sürtmegil (132 A. 3 S).

Takî Cumga küñ hoş yaz.ıgı kuz.magıl (132 A. 5 S).

Sarımsak yaz.ıgı sizniğ burnüğüzğa kirmesin tıp yinimni burnumka kuz.miş erdim (211 B. 11 S).

I - 'Vücutuna hoş kokular sürme

II - 'Dahi Cuma günü hoş kokuyu bırakma.'

III - 'Sarımsak kokusu sizin burnunuza girmesin deyip yenimi burnuma koymuştum.

Yaz.lamak — Koklamak.

Agzıdın yaz.lağ hamır içmiş bulmasun tidi erse yaz.ladılar hiç hamırniğ râyihası yok tidiler (174 B. 7. 8 S).

Üçtümah yaz.ıgnı yaz.lamagay (168 B. 7, 8 S).

I - 'Ağzını koklaymız, şarap içmiş olmasın dedi ise kokladılar, hiç hamır kokusu yok dediler.'

II - Uçmak kokusunu koklamaz '

Yelbimek — Yelpezelemek, yelpaze sallamak.

Peygamber aleyhisselamnı yelbir erdi, mübarek yüzidin çibinlerni kitarur erdi (60 B. 12,13 S).

Başı katında bir hadim ilkinge yelbise alıp bu kazını yelbiyör
(118 A. 14,15 S).

I - 'Peygamber «Asm» ı yelpazeleyor idi. Mübarek yüzünden sinekleri giderir idi.'

II - 'Başı ucunda bir hizmetçi eline yelpaze alarak bu kadiyi yelpazeleyor.'

Yelbise — Yelpâze.

Başı katında bir hadim ilkinge yelbise alıp bu kazını yelbiyör
(118 A. 14,15 S).

'Başı ucunda bir hizmetçi eline yelpaze alarak bu kadiyi yelpazeleyor.'

Yelin — Yelin «Méménin süt duran kısmı».

Mübarek ilkinin ol koynuğ yelininge tekürmüş erdi derhâl ol koynuğ yelini ulğaydı (11 B. 8,9 S).

'Mübarek elini o koyumnı yeline dokundurmuş idi, o saat koyunun yelini büyüdü.'

Yelmek — Bir nevi koşuş.

Bir Habeşî kul teyfege minüp yelip kele tururr (67 A. 7 S).

'Bir Habeşî kul deveye binerek yelip geliyor.'

Yençilmek — Ezilmek.

Taş birle urmuş erdi ol amminin başı yençildi (170 A. 13,14 S).

'Taşla urmuş idi, amcasının başı ezildi.'

Yeñile «yeñle» — Yeni, yeniden.

Kureyş kabilesinde yeñile müslüman bulğanlarğa bu ganimedin uküş mal tavar birdi (38 A. 8,9 S).

'Kureyş kabilesinden yeni müslüman olanlara bu ganimetten çok mal ve hayvan verdi.'

Yeplüz — Yalnız.

Ebu Z.er yeplüz tirilgey takî yeplüz ülgey takî kıyamette yeplüz kobğay (65 A. 15,16 S).

Ellik kim erse sevabı birle ol yeplüz kim erseniñ sevabı beraber bulgay (152 B. 11,12 S).

I - 'Ebu Z.er yalnız yaşar ve yalnız vefat eder, Kıyamette dahi yalnız haşrolunur.

II - 'Elli kimsenin savabile o komsenin sevabı müsavi olur.'

Yeş — Ot. [1]

Tirsini soyğıl takî tirisi içinge yeş katğıl takî maña keltürgil
(211 A. 10,11 S)

'Derisini yüz ve derisi içine ot doldur ve bana getir.'

Yetiz — Keskin, yetişmiş.

Ebu Hanife rahmetüllahi aleyh takî bildikim Ebu Yusuf i'tikadı oltururkim men yetiz âlim buldum Ebu Hanifege ihtiyacım kalmadı tip kelmez (97 A. 16,17 S).

'Ebu Hanife bildiki Ebu Yusuf, ben yetişmiş âlim oldum, Ebu Hanifeye ihtiyacım kalmadı i'tikadındadır ve bundan dolayı gelmiyor.'

Yeymek — Sermek, yazmak.

Uştazı öğünde sufra yeydi (151 A. 4 S).

Ustazı önünde sofrası bezi yazdı.

Yeyramak — Aşağılamak, zemmetmek. [2]

Eger kim erse muni üger bulsa ameli üze o amelni ziyade kılur takî yeyrar bulsalar ol amelini iksitür tidi (203 B. 4,5 S).

Dünyanın malı tafarını yeyradı takî ahiretni üğdi (38 B. 4 S).

Eger kim erse cümle halayıkın üğmekini sefse takî ol halayık yeyrenekini yığrense ol münafık turur (188 B. 7 S).

[1] Yeş: Ot (DLT. C. III S. 31).

[2] Yeyramak: Tenkit ve müahaza (Radlof, C. III, S. 515).

İstikrah (Radlof, C. III, S. 338).

I - 'Eğer bir kimse bu adamı amelinden dolayı medhederse amelini arttırır, eğer zem eder iseler o amelini eksiltir, dedi.

II - Dünyanın mal ve davarını aşağıladı ve âhireti övdü.

III - 'Eğer bir kimse bütün halkın medhetmesini isterse «severse» ve halkın aşağılamasına buğz ederse o kimse münafıktır.'

Yıgatgu — Uzaklaştırıcı, «iraklaştırıcı».

Türtüncü bap Hak taalânın hazretidin yıgatgu yavuz ameller beyanı içinde turur (1 B. 14,15 S):

'Dördüncü bap Ulu Tanrıdan uzaklaştırıcı, fena «yavuz» ameller beyanıdır.'

Yıgladımız — Ağladık.

Uykunuz içinde uküş yıgladınız erse bizler takî sizge küre yıgladımız (52 A. 8 S).

'Uykunuz içinde çok ağladınız, biz dahi sizin için «size bakarak» ağladık.'

Yıggan — Men'eden.

Yıgmak — Men' ve nehi etmek.

Yıgılmak — Sakınmak, içtinap etmek.

Tünle uyağlık kılmak... yazuklarını ürtken turur takî mü'minni yazukdin yıggan turur (157 A. 8,9 S).

Minim fermanınka imtisal kılmadın yıgganımdin yıgılmadın erse minim civarımdin irak kitkil (141 A. 13 S).

Ol kulkim yikit erken tevbe kılsa takî fesatdin yıgılmsa (132 A. 15 S).

Yalguz bu şüphedin yıgılıp aç yatganga ul sevap birgey (150 B. 9 S).

I - 'Gece uyumamak... Günahlara kefarettir ve mü'mini günahtan men'edicidir.'

II - 'Benim emrime imtisal etmedin, nebettiğim şeylerden sakınmadın ise benim komşuluğumdan uzak ol.'

III - 'O kulki yigit iken tevbe etse ve fenalıktan sakınsa.'

IV - 'Yalnız bu şüpheden sakınıp aç kalan kimseye o sevabı verir.'

Yigrenmek — Buğz etmek.

Haset kılışmanız takî biri birimizge yigrenmeğiz takî biri birinizge arka çevirip olturmayınız (206 B. 6,7 S).

Âdem oğulları cümlesi mağa düşman bulgaylar takî mini yigrengeyler (139 B. 3 S).

Hak taalâ ol iki fiilni yigrenur.

I - 'Haset kılışmayınız ve birbirinize buğz etmeyiniz. Dahi birbirinizden yüz çevirip oturmamız.'

II - 'Âdem oğulları cümlesi bana düşman olurlar ve bana buğzederler.'

III - 'Ulu Tanrı iki işi sevmez «iki işe buğzeder».'

Yıl «eyl» — Rüzgâr.

Katig savuk yıl iz.e birdi... ol savuk yılge takatları kalmadı

(18 B. 16,17 S).

'Son derece soğuk rüzgâr gönderdi... O soğuk rüzgâra tahammülleri kalmadı.'

Yılık — İlik.

Takî süğükleri altından yilikleri körüngey (33 A. 16,17 S.).

'Kemikleri altından ilikleri gözüdür.,

Yılki — Hergele « at sürüsü ».

Faide kılmadı ebu Lehebke malı takî oğlu kızı takî kulu karaveşi takî yılki karası (9 A. S S).

'Malı, oğlu, kızı, kulu ve cariyesi atları ve hayvanları Ebu Lehebe fayda vermedi.'

Yıllık mal — Cizye, vergi.

Eger müsülman bulmasanız bizge buy dirip yıllık mal birigler (41 B. 14 S)

Eger müsülmanlık kabul kilmasalar bizge buy birip yıllık cizye birseler uruşmağ (168 A. 13,14 S).

I - 'Eger müslüman olmasanız bize itaat edik cizye veriniz.'

II - 'Eger müslümanlığı kabul etmezsele ve bize itaat edip cizye verseler uruşmayınız.'

Yincük — Baldır, incik.

Eyvinde yatıp turur erdi takî iki mübarek yincüki açuk erdi. (62 B. 4 S)

Takî tununu tüzetti yincükini örtti (62 B. 9 S)

I - 'Evinde yatıyordu ve mübarek iki baldırı açık idi.'

II - 'Elbisesini düzeltti ve baldırını örttü.'

Yiniçke — İnce, dekik.

Yiniçke hisap kıldılar yazukum uküş çıktı (116 B. 6 S).

Bu kıldın yiniçke takî kılıçdin yitik (120 A. 14 S).

I - 'İnce hesap yaptılar, günahım çok çıktı.'

II - 'Bu kıldan ince, kılıçtan keskin.'

Yip — İp.

Sahraya çıkar erdiler takî timur tikenni yıgar erdiler takî hurma yibinge bağlap üzi keltürur erdi (9 A. 10,11 S).

Bıçak takî yip alıp seni buguzlamakka iletür (107 B. 7,8 S).

I - 'Sahraya çıkar ve timur tiken «Çoban kalkıdan» toplar idiler ve hurma lifinden örülmüş iple bağlayarak kendisi getirir idi.'

II - 'Pıçak ve ip alarak seni bugazlamağa götürüyor.'

Yırtagan — Yırtıcı.

Takî arslanlar takî unkin yırtagan canavarlar kelip türt yanında bakıp yaturlar (172 B. 6,7 S).

Eger barmasam yırtagan canavarlar kelip anı helak kılmasunlar tip şefkat kılıb yine keldi (167 A. 17 S. 167 B. I S)

I - ' Arslanlar ve diğer yırtıcı hayvanlar gelip yanında bakıp yatıyorlar.'

II - 'Eğer varmazsam yırtıcı hayvanlar gelip onu helak etmesinler deyip acıyarak gene geldi.'

Yitik — Keskin.

Bu kıldın yinicke kılıçdin yitik (120 A. 14 S).

Bu kıldan ince, kılıçtan keskin.'

Yitkince — Yettiği kadar.

Cümle Sahabeler küçü yitkince meded kıldılar (63 B. I S).

' Bütün Sahabeler güçleri yettiği kadar yardım ettiler.'

Yoruk — Tabir.

Nekim tuş körse erdi üzi tabir kılur erdi ol tuşlerniñ yorukı tik açuk rast kelür erdi (4 A. 5 S).

Ne düş görürse kendisi tabir ederdı 'o düşler tabirleri gibi açık ve doğru çıkar idi.'

Yügen — Yular.

Cebrail «Asm» burak keldürdi yügen urulmuş eyer urulmuş(26B.12S).

Ol canavar adı burak erdi ez.arı takî yügeni uruğlug (27 A. 1,2 S)

Peygamber (Asm)nıñ katırınıñ yügenini Abbas tutar erdi (36 B. 6 S).

I - ' Cebrail «Asm» yular ve iyer urulmuş Burak getirdi.

II - 'O hayvanın adı burak idi; iyer ve yuları üzerind idi.'

III - 'Peygamber «Asm»ın katırının yularını Abbas tutuyordu.'

Yügürmek — Koşmak,

Yügürtmek — Koşturmak.

Takî Peyğambeni kördi erse yügürdi (145 B. 17 S. 146 A. 1 S).

Derhal atını ol tağ tarafına yügürtti (115 A. 13 S)

I - ' Peyğamberi gördü ise koştu.'

II - 'Derhal atını o dağ tarafına koşturdu.'

Yükay — Yüksek [1].

Diniñ yükay bulğay ahvaliñ kavi bulğay (5 A. 4 S).

Men andağ sakınür erdimkim cümle peygamberlerdin minim derecem maķamım yükay tip (28 A. 12,13 S).

Tekme bir âdemî sanınça yetmiş derece yükay kılğay (135 B. 1 S).

I - 'Dinin yüksek «âli» olur, ahvalin kuvetli olur.'

[1] Yükey: Mürtefi, âli, valâ, bülent, erike, yukarı (*Süleymán efendi lügatı*).

II - 'Ben öyle sanırdımki bütün peygamberlerden benim derecem ve makamım yüksektir.'

III - 'Her bir âdem sayısınca yetmiş derece yüksek kılar.'

Yulçilamak — Delalet etmek « Yol göstermek ».

Şüreyh eytür ulug babam . . . eydi ya rasulellah mini andag amelge yulçılağıl kim ol amel mini Tamugdin kutgarsm takî üçtümahka Kigürsun (127 B. 12,13 S).

Şüreyh diyorki : Büyük babam . . . ya rasulellah, beni öyle amele delalet etki o amel beni Tamudan kurtarsın ve Uçmağa soksun, dedi.'

Yülitmek — Tıraş olmak, kazıtmak.

Yülimek — Tıraş etmek.

Tepri taalâ rahmet kılusun ol kulga kım başını yülitse takî kurbanını buguzlasa (23 B. 14 S).

Takî efali hacni tamam kılmışdın başımını yulurmen tidi (12 A. 2 S).

I - 'Tanrı rahmet etsin o kulaki başını kazıtır, ve kurbanını keser.'

II - 'Dahi Hac işlerini tamam kıldıktan sonra başımı tıraş ederim, dedi.'

Yulug, Yullug — Fidyei necat [1].

Nefisleriniz takî oğlanlarınız takî cümle mal tafarınız sizge yulug bulsun takî siz aramızda bulug (42 B. 13,14 S).

Bu esirleri nitek kılalığ munlarını azatmu kılalığ ya takî tekme birleridin yullug alıbmı iz.eliğ (57 B. 17 S. 58 A. 1 S).

Munlarını ültirmek birle ne bulğay munlardın yul lug alsak (58 A. 3 S).

I - 'Nefislerimiz, oğmlarımız ve bütün mal ve davarımız size feda olsun, yalnız siz bizim aramızda bulunun.'

II - 'Bu esirleri ne yapalım, bunları azatmu edelim, yahut her birinden fidyei necat alıp bırakalım?'

III - 'Bunları öldürmekten ne çıkar. Bunlardann fidyei necat alırsak.'

Yummak — Göz kapamak « göz yummak ».

'Nida kılğaylarkim ey Arasat halkı küzlerinizni yumuğ kim Muhammed resulüllah iyali Fatime hatun keçer tip (79 B. 4, 5 S).

Nida ederlerki ey Arasat halkı, gözlerinizi kapayınız, Muhammed resulüllahın kızı Fatma hatun geçecek diye.

Yün — Cihet, yüz.

Adem peygamber eydi ne yündin kaz.gurursen tidi (140 B. 14 S).

Hak rızası için kast kıldığ erdi ol yündin sen mağa galip bulduğ.

(206 A. 7,8 S)

[1] Bu kelime Yulug, Yullug, yul lug şekillerinde yazılmıştır. Birinci şekle göre kendilerini esirlikten yulmak için verecek şey, ikinci ve üçüncü şekillere göre kendilerine yol açmak için verecek şey manalarıdır.

I - ' Âdem peygamber, ne yüzden kaygulanırsın dedi.'

II - ' Hak rızası için kast etmiştin, o cihetten « o yüzden » sen bana galip geldin.'

Yünenmek — Tevcih etmek.

Yüzüm yünendürdüm ol Teğrı hazretinga (173 A. 4 S).

' Yüzümü o Tanrı hazretine tevcih ettim.'

Yuşül «Yungul» — Yiğın « hafif ».

Eğer taatım yuşül bulup masiyetim ağır kelse inken leim bulgaymen (187 B. 12 S).

Ol küğlekni körmek birle mini körmüş tik bulsa kaz.gusu yuşül bulğay tidi (108 A. 11 S).

I - ' Eğer taatım yiğın olup günahım ağır kelirse pek alçak « aşağı » olurum.'

II - ' O gömleği görmekle beni görmüş gibi olursa kaygusu yiğın olur. « hafifleşir ».

Yunug — Yıkanma « Abdest ve gusül ».

Yuvunmak — Yıkanmak.

Kırk yıl yatsıg namazı yunugı birle erte namazını kıldı (159 B. 6 S).

Andin suş yunug ahkâmını takî bilmek kerek takî namaz ahkâmını bilmek kerek (115 B. 9 S).

Kaçankim namazga yuvunar bulsa erdi yuzi sargarır erdi (122 A. 7,8S).

Takî tekme yuvunmuşta ağziğa misvak sürtğil (133 B. 8 S).

I - ' Yatsu namazı apdestile kırk yıl sabah namazını kıldı'

II - ' Andan sonra yıkanma ahkâmını ve namaz hükümlerini bilmek gerektir.'

III - ' Ne zamanki namaz için yıkanacak olursa yüzü sararır idi.'

IV - ' Dahi yıkanırken ağzına musak sür.'

Yürek — Kalp.

Yüreklenmek — Cesaretlenmek.

Ya Yusuf ilkiğni bir kata bu yürekim üze kuz.gıl kim yürekim aram kılsun tidi (181 A. 5, 6 S).

Kaçankim bu haberni işitti erse sefündi takî yürekledi (185 A. 2 S)

I - ' Ey Yusuf, elini bir defa kalbim üzerine koy ki kalbim sükünet bulsun.'

II - ' Ne zamanki bu haberi işitti ise sevindi ve cesaret aldı.'

Yürük — Yürüyüş.

Eğer sen anlarını yürükunca yürüyor bulsağ men takî sini sefkeymen ve eğer sen anlar yürükunca yürümesen seni yigrengeymen tip vahi keldi (159 B. 12,13 S).

'Eğer sen onların yürüyüşünce yürür isen ben de seni severim. Eğer, sen onların yürüyüşünce yürümezsen, «bir tarafa saparpan» sana gücenirim deyip vahi geldi.'

Yuvmak « Yomak » — Yıkamak.

Yudurmak — Yıkamak.

Şehir halkının tunlarını yuvar erdi. takî tığirmenlerini ugiyor erdi.

(166 A. 6 S)

Ya şeyh küğlekiñiz inken Kir turur muñi nişe yudurmazsız tip eydiler (218 B. 3 S).

I - 'Şehir halkının elbiselerini yıkar ve değirmenlerini çevirir « üğütür » idi.'

II - 'Ya şeyh' gömleğiniz pek kirlidir, bunu niçin yıkatmazsınız. dediler.'

Yüz evirmek — Yüz çevirmek.

Minim sünnetimdin yüz evürmegil kayu mü'min ve müvahhitkim minim sünnetimdin yüz evürür bulsa takî tevbe kılmadin üler bulsa

(132 A. 6,7 S)

'Benim sünnetimden yüz çevirme, Hangi mü'min ve müvahhitki benim sünnetimden yüz çevirirse ve tövbe etmeden ölürse.'

Zirek — Zeki.

Zireklik — Zekâ ve zekâvet.

Tuya yise teni ağır bulur küpli katig bulur zirekliği andin zail bulur.

(100 A. 3 S)

'Duyunca yese vücudu ağırlaşır gönlü katılaştır, zekâveti gider.'

Agırlık « آغیرلیق ».

Eyfnuñ sekinga nazar kıldı bakar bu eyfnuñ ağırlığı sınıp turur Davud Ta'i ka eydi ya şeyh bu eyfnuñ ağırlığı sınıp turur (216 B. 16 17 S).

'Evin tavanına baktı gördüki evin ağırlığı kırılmışdır. Davud Ta'i ye dedi ki ey Şayh Bu evin ağırlığı kırılmışdır.'

Ayrga « آیتغا ».

Yene ayrgalar kim teyfelarindin zekâtını birmemiş bulgay (125 B. 14 S).

'Yene tüccarlardırki «?» develerinin zekâtını vermemiş iseler'

Bağış « بېغش ».

Anca yığlayur erdikim bağışları süst bulub bihöş bulub yıkılır erdi

(219 A. 13,14 S).

'O kadar ağılyordüki bağışları alçalıp höşsiz olup duşerdi'

Biskırmak « بېسقرماق ».

Fatıma « r d » biskırdı takî köldi biz cümle taaccüp kılduk kim bu Fatıma bir saget yıgladı takî bir sahat köldi (79 A. 6 7 S).

'Fatma radiyallahü anha kölömsedi ve köldi biz cümlemiz taaccüp ettükki bu Fatma bir saat ağladı ve bir saat köldi'

Calık — serkeş [1] « جالیک ».

Burakka münmek tiledi erse burak calıklık kıldı Cebrail eydi ey Burak mühammedkemü calıklık kılursen (26 B. 13 14 S).

'Burka binmek istediğinde Burak serkeşlik etti Cebrail, Muhammedemi serkeşlik ediyorsun dedi'

Cükürdek « چکوردک ».

Takî bir cükürdek aldılar (80 A 12 S).

'Dahi bir cükürdek aldılar.'

Emök « اموک ».

Bu meyvelerini uluglukı kız uylan emökince tükeçke bulgay (160 A. 11 S)

Bu meyvelerin büyüklüğü kız küçük memesi kadar (?) dir « olur ».

Erki « ارکی ».

Ol ünün hemiri keldimö erki tip endişe kıldın (160 B. 6 S).

'o ünün hamuru özlendimi diye düşündün.'

Erklenmek « ارکلامک ».

bu yalğan icinde kim kim erklendi erse ahar ulug azab bar turur (209 B. 12 S)

'bu yalan hüsusunda kim erklense ona büyük azap vardır.'

Erkurmak « ارکورماق ».

Munların gadeti ol erdi kim kaçan dünya munlarga erkursa erdi sikrişö sefnüşö dünya özinge tüşer erdiler (196 B. 17 S 197 A. 1 S).

'bunların adetleri o idiki ne zaman dünya bunlara yüz gösterirse « karşı gelirse » zıplayarak ve sevinerek dünya özerine kaplanırlardı'

İlarsök « ایلاروسوک ».

un turgan tagarcokni Ameşni ilarsökinge bağlap yatgıl . . . bakar ilarsökinge tagarcok bağlıg turur (95 A. 13 15 S).

'un biterse un takarcığını Ameşin ilarsökine bağlayup yat . . . bakar ki ilarsökine tagarcık bağlanmıştır.'

İz.iş « اذیش ». [2]

İki büstan bulgay biri biringe karşı birini iz.işları cümle ak kümüşdin bulgay (33 B. 1 3 S).

'biri birine karşı iki bağça ulup birisinin bütün izişleri ak gümüşten ulur.'

[1] Buraka binmek diledi Burak serkeşlik etti (Miğracnâme 31 S).

[2] İdiş: evani, zarf, kap (Süleyman efendi lügati) 764 tarihinde yazılan Kur'an tercümesinde « Kâb » iz. iş diye tercüme edilmiştir,

Kaçu «كُؤ».

takî iliniñ kaçusi bar erdi ol kaçu takî büzüldı (41 B. 5 S).
 'İlinin kaçusu vardı o kaçu dahı büzüldı'.

Kaltendi «قلندي».

İkinci kata iltifat kılmış erdi bir tam başinga kaltendi takî yözinge eser kıldı.

'İkinci dafa bakmış idi bir dam «o kimsenin» başına dokundu «çarptı» ve yüzüne te'sir etti'.

Karabe «كارابه».

Paygamber «a s m» ilkinde bir sırca karabe bar takî içi tulug kan turur (93 A. 1,2 S).

'Peygamber alehisselamın elinde kan ile dolu bir sırca karabe vardı.'

Kavort «قورت».

Bu kimnuñ kabilesi tururkim inken kavort yürüyorlar tidi (25 B 10 S).

'Bu kimin kabilesüdirki pek kavort yürüyorlar dedi'.

Közerlemek «كوزارلاماك».

Ali «rd» ahşam nemazını peygamber «asm» hıdmetinde közerledi takî eyfke keldi (70 B. 15 S).

ahşam nemazını közerledi takî eyvge keldi (71 B 1 S).

I - 'A «rd» akşam nemazını peygamber «asm» yanında eda kıldı ve eve geldi'.

II - 'akşam nemazını kıldı ve eve geldi'.

Körüşkülük «كوروشكوك».

ahiret ka reğbethğ bulsa takî dini içinde körüşkülük bulsa
 (116 B. 15,16 S).

Ahirete reğbetli ve dininde güzel huylu ulursa.

Kügre «كوكره، كوكره».

Kısra melikniñ ivanı tebrendi takî on turt kügresi yıkıldı (3 A. 11 S).

uctmah icinde bir kügre «كوكره» bar andağ safi yarok turur kim tı-şindin içi körünur takî icindin tışı körünur (157 B. 7,8 S).

I - 'Kısranın ivanı tebrendi ve on dört kügresi yıkıldı'.

II - 'ucmakda bir kügre var, öyle berrak va parlaktır ki dışarisından içi ve icerisinden dışı görünür'.

Küyu - aşığı «كيو». [1]**Küyu katmak** «كيو قاتما».

Helife bir saat başını küyu kattı (154 A. 13 S).

Cümlesini yüzün küyu tamug ka kemişkey (168 B. 14,15 S).

[1] Koyi : aşığı manasınadır . . . matem ehli dik koyi salıp başın kaygudadır (abus-ka lügati).

Bir kim erseni kördi başını aşak kılıp ultürur erdi eydi ey başını küyu katgan başıni kaldurtgıl (203 B. 6,7 S).

I - 'Helife bir saat başını egdi'.

II - 'Cümlesini yuzı aşığı tamuya atarlar'.

III - 'Bir kimseyi gördiki başını egöp utururdu ey başını aşığı alan, başını kaldır dedi'.

Navan «ناران».

Ariyet tilayurmen eger zayı' bulsa navan kılğaymız tidi (36 A. 11,12 Ş).

'Ariyet isteyurm eger zayı' ulursua öderiz «bedelini veririz» dedi'.

Oynatmak «اوناتماق».

Sizierni bu dünya oynatmasun kim netekkim mini oynattı men halal din takı haram din mal tafarlar cem kddim takı sizlerge kuz up bardım (225 A. 4,5 S).

'Beni oynattığı gibi bu dünya sizi oynamasun. Ben hem helğldan ve hem haramdan mal topladım. Ve size bırakıp gittim'.

Sekitmek «سکتماق» [1]

Oğlı takı yiti hata süal kıldı atası hiç sekitmedi lutuf ve kerem birle cevap eydi (144 A. 15,16 S).

'Oğlu yedi defa sual kıldı babası hiç ses çıkarmadı «sus demedi» lutuf ve keremile cevap verdi'.

Senkek «سنكك».

Takı meyveleri hacir atlığ ilniş senkekleri meñizlik turur

(29 A. 4 S)

'Ve meyveleri hacir atlı ilin senkekleri gibidr.'

Sığrak — Çekirdek «سغراق».

Tügülgen hurma sığraklarını yığıp anı tüküp anıñ birle iftar kılur erdi (155 B. 13 S).

Hurma sığraklarını tüküp andin çıkğan sütni içür (200 B. 9,10 S).

I - Bahçe etrafında dukulmuş hurma çekirdeklerini toplar ve anları dövüp onunla iftar ederdı.'

II - 'Hurma çekirdeklerini döver ve ondan çıkan sütü içürdi.'

Sindu «سیندو».

Bir ukör halayik körermen ferışteler otdin sindu birle ol halayıklarniñ tillerini keserler (33 B. 12,13 S).

'Bir top cemaat körüyurim ki ferışteler ateşten ulan makaslarla unların dillerini keserler'.

Sinkek «سينكك».

Takı bir sinkek aldılar (80 A. 14 S).

Süklünmek «سوكلونماق».

[1]. Rađlof : Susturmak (C 4, S. 443).

- Überâ küygey takî süklüngey yalınhğ utka... Ümmü cemil takî süklüngey tamuğnun yalınhğ utinga (9 A. 9,10 S).
 'Aevli ateşe yanar ve kavrulur;.. Ümmü cemil dahi tamunun aevli ateşine yakılır.'
- Tabuğ** — Kulluk ve ibadet «تبع».
 Bir zaman din soğ kâfirler keldiler putlaringa tabug kılmak için (48 B. 7 S).
 'Bir zamandan sonra kâfirler putlarına tapmak için geldiler'.
- Tartınakçı** «ترتاجی».
 Eğer Tartınakçı zalim mundağ tevbe kılsa erdi hak taâla anı yarlıkagay erdi (175 A. 10,11 S).
 'Eğer Tartınakçı zalim böyle tevbe kılsaydı tanrı onu yarlıkardı'.
- Taturgan** — Piriç [1] «تورغان».
 Men ekinci erdim taturgan eker erdim (146 B. 12,13 S).
 'Ben çiftçi idim piriç ekirdim'.
- Tek yetikken** «تک‌یککن».
 On kişiğe lânet kılıp turur hamir için tek yetikkenge (182 A. 10,11 S).
 'On kimseye lânet eder (I-) içki için tekyetikken kimseye'.
- Terincek** «ترینجک».
 Ol geldi erse men takî terincekimni yüzümge ürütdüm (208 A. 1,2 S).
 'O geldikte ben de terincekimle yüzümü örttüm'.
- Terki** — Kap, çanak «ترکی».
 Hasen valdesi Fatma «Rd» birle bir terkide taam tenavül kılmaz erdi (145 A. 1-6 S).
 'Hasan «Rd» valdesi Fatma «Rd» ile bir kapta yemek yemezdi'.
- Teyınur tiken** — Bir nevi diken «تینور تیکان» «çoban kalkıdan».
 Timur tiken yigar erdiler (9 A. 11 S).
 'Timur tiken toplar idiler'.
- Tobre** — Torba «توبر».
 'At buyninga asgu tobre keldurdi bu eydi kim minim atimniğ tobre-sı bar muni takî alayin yulda gazılarga kerek bulsa alganımdin ziyade ni erse birseler satgaymen tip endişe kıldı (203 A. 2,3 S).
 At buynına asılacak torba getirdiler bu kimse, benim atimin torbası var lâkin buni de almaliyim, yulda gazılara lazim ulup aldığımдан fazla virirlerse satarım diye düşündi'.
- Töben** — aşağı.
 Ol dünya tururkim sizler munüğ üze töben tüşer erdiğiz inken rağbet kilur erdiğiz (200 A. 8,9 S).
 'O dünyadır ki siz bunun üzerine yüz üstü kapanır ve severdiniz.'

[1] el-ürüz - Taturgan (لُصْبَةُ الْفَرْدِ الْتَرْبِ 63 S. 13).

Tübrek «تبراك».

Âriflerde biri orman din geçip barırda bir kim erse öcâkdin bir tübrek kül başına kemişti. (163 A. 14,15 S).

‘Âriflerden biri sokaktan geçerken bir kimse damdan onun başına bir Tübrek kül attı.’

Tüfkürmak «توفقه و زماى».

Neyceme kim bu av itlerini tüfkürurlar bu itler ol törbet «türbe» katingâ yavumadi (78 A. 16 S).

‘Bu av köpeklerini ne kadar kışkırtsalar onlar türbe yanına yaklaşmazlardı’.

Tükec «توكاج».

Bu meyvelerniñ uluğlıki kız oğlan emükinee tükeçke bulgay
(160 A. 11 S).

‘Bu meyvelerin büyüklüki kız çocuk memesi kadar olur’.

Tüländürmak «تولاندیرماق».

Yâ Muhammed nefsiñni tüländirgil ol sahabeler birle kim erte kiç hak tââlaka dua kilurlar (190 B, 7, 8 S).

‘Ey Muhammed nefsinizi zabtet, sabah ve akşam tanrıya dua eden sababellerle sabret.’

Tülanmak, «تولانماق».

Hiç kim erse munniedi sağa Muhammeddin hak taâlâ katında azızrek Muhammeddin hürmetlikrek tidi erse burak tüländi (26 B, 14,15 S). men sizlerni tecrübe kilu mindağ eydim bakayın munlar dini içinde tülenib tururlar yâ tâki tulanmadınmu tururlar tip(40 B, 9, 10 S).

‘Tanrı huzurunda Muhammetten daha aziz ve daha hürmetli hiç kimse sana binmedi didikte bürak yavaşladı ‘sükûnet buldu.’

II - ‘Bakayım bunlar dinlerinde sabitmidir yahut sabit değildir diyerek sizleri tecrübe için böyle didim.

Tülek — sakin, vekarlı «تولاك».

Urta tenlik turur tülek turur uküş hareketlik ermez (15 A, 5,6 S).

‘Orta yücutludur sâkindir, çok hareketli değildir.

Tüneke «توناك».

Sen eyvde turgıl bir saat tüneke gireyin takî gusül kılayın takî iki rekât namas kılayın (84 A. 3,4 S).

Rebi bin haysem «RM» tünekinde bir gör kazıp turur erdi hemişe ol gör içinge kirip yatur erdi (219 A. 15, 16 S).

I - ‘Sen evde dur bir saat kadar tüneke girip gusl edeyim ve iki rekât namaz kılayım.’

II - ‘Rabi bin haysem tünekinde bir mezar kazmıştı her vakit o mezara girip yatardı.’

Turu [1] «ترو».

Bakar bir abuşka keldi takî ilkinde turu aldı takî yerni ahtaru başladı ekin ekmek için.. Abuşka ol saat içinde turusını bıraktı takî yattı.. bu abuşka bayakı tit kuptı takî turusını aldı takî işleyü başladı (218 A. 1 - 5 S).

'Baktı ki bir ihtiyar geldi eline turu aldı. ekin ekmek için yeri aktarmaya başladı.. İhtiyar o saat turusunu bıraktı ve yattı.. Bu ihtiyar deminki gibi kalktı ve turusunu alarak çalışmaya başladı.'

Türütken — «توروتكان».

Alemni yaratgan türütken bir ve bar teğriga ibadet kılmazsız (109 A. 2 S).

'Alemleri yaratan ve terbiye eden bir ve var olan tanriye ibadet kılmıyorsunuz.'

Tuzluk — «توزلوق».

İki türlük taam yimedi hem iki türlük tuzluk takî kılmadı (54 B. 14 S).

'iki çeşit yemek yemedi ve iki çeşit tuzluk yapmadı.'

Übera «ابرا».

Übera Küygey takî süklüngey yalınlığı utka.. ümmü cemil takî süklüngey tamoğnuş yalınlığı utinga (9 A. 9, 10 S).

Alevli ateşe yanar ve kavrulur.. Ümmü cemil dahi cehennemden alevli ateşine yakılır.'

Ulaşmak «ولاشاق».

Mühammedniş körgözgen nişanı katig sihr turur ulaşo evvelkilerden kelgen sihr turur (14 A. 6 S).

'Muhammedin gösterdiği alâmet büyük sihir olup evvelkilerden beri devam edüp gelmiş sihirdir

Üre «اورا».

Câminin bir üresi tüştü Takî caminin bazısı yıkıldı (125 A. 2,3 S).

'Câmiin bir direği düştü. Ve camiiin bir kısmı yıkıldı.'

Yab «ياب».

Anca yiglağaylar kim yüzleri yab tik bulgay (33 B. 11 S).

'O kadar ağlarlarki yüzleri yap gibi olur'

Yubulamak — alay etmek «يولاماق».

Bu ol kavm turur kim müsülmanlarni yözinde yubulagocilar turur takî artlarında ğibet kılğocilar turur (34 A. 4, S S).

'Bu, o kavümdirki müsülmanlarni yözlerine karşı alay ederler ve artlarında ğibet ederler.'

Yugun — Kaba «yuvan» «يغون».

[1] Kazma, çapa, sapan' dan biri.

Tunuğız yugun sufdin turur takî eski turur takî uküş yamağlar bar,
(53 A. 15 S)

‘Elbiseniz kaba yündendir, eski ve çok yamalıdır.’

Yünut «t.yanut» — karşölük «بنوت».[1]

Ol mağa terbiyet kıldı erse men takî ağa yünutı kaytardim tidi
(143 B. 16,17 S)

‘O bana bakdı ve beni terbiye itti ise bendə om karşılıksız bırakmadım «ona karşolığını kaytardim»’.

[1] Mezkûr kur’an tercümesinde felehö ecrühö: «yunutı izisi katında, lemesöbetün min gmdillah: izgö yünut tenri katında» diye tercüme edilmiştir.